STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10841

PARTIZANER GEYEN!

Szmerke Kaczerginski

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש. קאטשערגינסקי

פארטיזאנער גייען!...

צווייטע פארבעסערטע אויפלאגע

ארויסגעגעבן דורך דער
מפקדה הראשית פון דער הסתדרות פרטיזנים, חילים, חלוצים פח"ח
אין דייטשלאנד.

פארלאג: „אויף דער וואך״, באמבערג

PARTIZANER GEEN

Published by Unzer Weg Licence Nr. AG 383. 7 GEC-AGO
Printed by Otto-Verlag, Bamberg, Lange Straße 22

* *
*

אליין צוגעזען און מיטגעמאכט די גרויסע גבורה־עפּאָפּייע פון יידישע מענטשן אין די שווידערהאפטע יאָרן פון אומקום און פארניכטונג.

אליין געפילט די פרייד פון יידישער נקמה, מיט וועלכער עס האָבן געאָטעמט די אנטרונענע אין די וועלדער

יידישע פארטיזאנער —

האָט דער דיכטער־פארטיזאן, ש. קאטשערגינסקי

גלייך אויפן אָרט, אין וואלד — פארצייכנט.

פארצייכנט — אונטערן ערשטן, אוממיטלבארן איינדרוק פון א דורכגע־פירטער קאמפס־אויפגאבע,

פון א טראגישן טויט פון א חבר,

פון א נקמה־אקט איבער מערדער און פייניקער.

פארצייכנט — זייענדיק אדורכגעדרונגען פון א טיפן אחריות־געפיל, פון אן אומרו און אנגסט געפיל — די דאָזיקע ווונדערבארע גבורה־אנטפלעקונגען

פון פארצווייפלטן יידישן ווידערשטאנד.

זאָלן נישט פארגעסן ווערן, זאָלן נישט בלייבן אומבאקאנט,

ווי

פארגעסן און אומבאקאנט זיינען געבליבן די העראָאישע אויסברוכן פון

יידישע אויפשטאנדן אין פארשיידענע געטאָס,

ווייל קיינער איז נישט געבליבן,

ווייל קיינער האָט נישט פארצייכנט...

פארצייכנט — פאר דער געשיכטע.

פאר אונדז —

א טרייסט און א דערמוטיקונג.

אין גורלדיקע טעג פארן קיום פון אונדזער פאָלק ברענגען מיר דאָס

בוך פארן יידישן לייענער.

אַ בוך וועגן יידישער גבורה, וועגן געהייליקטן יידיש געווער און וועגן

גרייטקייט צו מקריב זיין דאָס לעבן אין קאמף פארן לעבן — — —

זאָל עס אונדז שטארקן אין היינטיקע שווערע טעג.

י. ש.

מינכען, אפריל, 1948.

פאַרטיזאַנער גייען!

אין אנהייב פון דער פארטיזאנישער באוועגונג האט דער רוף ארויס־גערופן א ציטער ביי דער באפעלקערונג. זיי האבן נישט געוווּסט, וואָס דאס איז אזוינס. די באפעלקערונג האט געהערט בלויז, ווי די דייטשן זאגן, אַז דאס זיינען באנדיטן, וועלכע באהאלטן זיך אוים אין די וועלדער, זעען אוים ווי די ווילדע חיות. באוואָפנטע מיט העק, מיט ביקסן, מיט מע־סערס . . .

— פארטיזאנער גייען!

בלויז דער רוף איז שוין גענוג געווען, אז די דייטשן, פּאָליציי און פאררעטער אין די שטעטלעך, גארניזאנען און אין די בונקערס זאלן ליגן אין שרעק און אין ציטער באהאלטן און ווארטן אויף דער מינוט, ווען די געפאר וועט אריבערגיין.

— פארטיזאנער גייען!

פארשידן־קאָליריק איז זייער אנטועכץ: דייטשע, ליטווישע, אַלט־פּוילישע און ציווילע מונדירן, הויזן, היטלען און אפילו קאפעלושן. יעדעס געווערשטיק וואלט געקענט דערציילן גאר אינטערעסאנטע געשיכטעס, ווי אזוי עס קומט אהער. דייטשע ביקסן און אויטאמאטן, פראנצויזישע און האלענדישע ווינטאווקעס, אלטע אטרעזאנקעס, מיט וועלכע דער מלך סאָ־ביעסקי האט שוין מסתמא נישט געשאסן, פּיסטאלעטן פון אלע לענדער, פון אלע קאליבערן, גראנאטן אין אלע גרייסן, אין כלערליי פארמען... יע־

דעם געווער־שטיק האָט געקאָסט בלוט. בלוט פון היטלעריסטן און אַפּט אויך פון פּאַרטיזאַנער. מיט די הענט זיינען זיי אָפּט באַפאַלן דעם שונא, צוגענומען זיין געווער און דערמיט ווייטער געקעמפט קעגן אים.

— פּאַרטיזאַנער גייען!

און ווען צו דעם רוף איז נאָך צוגעקומען דער צוגאָב:

— יידן! יידישע פּאַרטיזאַנער גייען!

דאַן האָט זיך נאָך מער צעציטערט די פעל פון די רויבער, פון די מערדער.

— וואָלטן זיי כאָטש געראַבט... — פלעגט זאָגן אָפט איין מערדער צום אַנדערן וועגן די יידן־פּאַרטיזאַנער. ווייל ווען די יידן־פּאַרטיזאַנער פלעגן זיך אַריינרייסן צו אַ דייטש, צו אַ מערדער, פלעגן זיי נישט זוכן קיין גוטס, די יידן האָבן זיך באַגנוגנט ערשט דאַן, ווען זיי האָבן זיך גע־באָדן אין בלוט פון די מערדער פון זייערע משפּחות.

די יידישע פּאַרטיזאַנער פון ליטע און פון ווייס־רוסלאַנד האָבן אָנ־געוואָרפן אַן אימה אויף די היטלעריסטן און זייערע מיטהעלפער אין יענע קאַנטן. הונדערטער דייטשן, פּאָליציאַנטן און פויערים, וועלכע האָבן דורכ־געפירט די שחיטות אויף יידן אין די שטעטלעך, זיינען אויסגעשאָכטן געוואָרן דורך די יידישע נקמה־נעמער. די ווילנער טוביה סערעש, דוק־שטעלסקי, קאַצענבויגן, גערטמאַן און אַנדערע האָבן געפּטרט אַזעלכע מערדער פון אַרום שטעטל סוויר און זייערע הייזער פאַרברענט. דער ווי־לייקער איצקע אַלפּעראָוויטש האָט דערלעבט צו דער נאַכט, ווען ער האָט ענדלעך, נאָך אַ צייט טשאַטעוועון, געכאַפּט דעם מערדער פון זיין מוטער און פון אים פּאַסן פלייש געשניטן, אַזוי ווי דער פויער האָט עס געטאָן מיט זיין מוטער.

אבנר פייגלמאַן, איציק בלאַט, יואל וועקסלער, לייבע חדש פון גלו־באָק האָבן דערשאָסן די מערדער אַרום שטעטל, וועלכע האָבן אַנטייל־גענומען אין דער שחיטה אויף די יידן און פאַרברענט זייערע הייזער.

גרויזאַם איז געווען די נקמה פון די ווילנער יידישע אָטריאַדן „נקמה־נעמער" און „אַ טויט דעם פאַשיזם" אין די רודניצקער פּושטשעס, ביי

פּאַרטיזאַנער גייען!...

ווילנע און פון יידישן אָטריאַד „נקמה” אין די נאַראָטשער וועלדער. ס'פלעגן אפט זיך צעפלאַקערן אין די נעכט דערפער גאַנצע, די ערד פלעגט באַמיסטיקט ווערן מיטן בלוט פון די מערדער.

איך לייען נאָך אַמאָל איבער די שורות, וועלכע כ'האָב נאָר וואָס אָנגעשריבן, און ווייס, אַז ס'וועלן זיך געפינען לייענער, וועלכע וועלן נישט קענען פאַרטראָגן מיין שפּראַך וואָס איז פול מיט בלוט־דורשט. איז אויב דאָס וואָרט „בלוטדורשטיק” ווערט פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַזאַ מענטש וואָס זיין פאַרגעניגן איז טרינקען מענטשלעך בלוט, בין איך ווייט פון צו זיין אַזאַ, ווייל דאָס בלוט פון די „מענטשן”־מערדער איז נישט ווערט אפילו, עס זאָל די ערד מיט דעם באַמיסטיקט ווערן.

מיט וואָס פאַר אַ גליאיקן אייפער ס'האָבן די קעמפער, אַדורכגעריסענע פון די געטאָס אין קאַמפן קעגן שונא צו די פאַרטיזאַנישע וועלדער, זיך געגרייט צום רעוואַנזש קעגן שונא און... און וואָס פאַר אַ „קבלת־פנים” זיי האָבן געקראָגן פון זייערע נישט יידישע קאַמפס־חברים. אָבער גיך האָט זיך דער יידישער פאַרטיזאַן דערוואָרבן דעם אָרט וואָס האָט אים געקומט. מיט דרך־ארץ פלעגט מען רעדן צווישן די פאַרטיזאַנער אין די וועלדער פון ליטע און מערב ווייס־רוסלאַנד וועגן די יידישע העלדן — ליאָלע וואַרשאַווטשיק, באָריס יאָכיי, איציקע רודניצקי, בוטיענאָק, ד"ר אַטלאַס, לייבע חדש, טוביה סערעש, וויטקע קעמפּנער, אַבנר פייגלמאַן, איציק בלאַט, ברידער בעלסקי, קאָטשער, לייבע וואָלאַק, קאָפּעלאָוויטש, פּאָזניאַקאָוו. לעגענדעס פלעגן וועגן זיי אַרומגיין.

די און אַנדערע הונדערטער יידישע פאַרטיזאַנער פון ליטע און ווייס־רוסלאַנד האָבן הויך געטראָגן די פאָן פון קאַמף קעגן היטלעריזם, די פאָן פון „כבוד דעם יידישן פאָלק”, וואָס האָט אַרויסגערופן גרויס דרך־ארץ ביי די נישט־יידן, וועלכע האָבן אַקאָרשט אַזוי איגנאָרירט די יידישע קעמפער.

געבענטשט זאָלן זיין יענע הענט, די קוילן און יענער מעסער, וואָס האָט געבראַכט די נאָך נישט דערציילטע באַצאָלונג די מערדער און געבענטשט זאָלן זיין יענע הענט וואָס רוען נאָך נישט און זייען

נאָך אַלץ אין טראַנס פון אויספילן די הייליקע צוואה פון אונדזער גע־שאכטן פאלק.

— פארטיזאנער גייען!

אויסער עטלעכע זיינען די איבעריקע פארצייכענונגען, וואָס קומען אריין אין דעם בוך, אלע געשריבן געוואָרן אין וואלד, אויף אויפגאבעס, ווען אין די הענט איז טאג און נאכט געהאלטן געוואָרן דאס געווער און ווען אויב די צייט האט דערלויבט, האט דער בלייער געטאן דאס זייניקע...

נישט קיין אויסגעטראכטע זיינען די העלדן פון די פארצייכענונגען און אוודאי נישט די פאסירונגען (וואָס קען נאך זיין אינהאלטסרייכער, ווי דאָס, וואָס דאָס לעבן אליין האָט צוגעטראכט?). אויב אנדערע בילדער זיינען נישט געהעריק באַארבעט געוואָרן, נישט ליטעראריש געשליפן, זאל עס דער לייענער נישט נעמען פאר אומגוט. דאס זיינען צייט־דאקומענטן, וועלכע דארפן נישט געענדערט ווערן.

כ׳דערמאן זיך: דעם 1טן יוני 1944, פארן אוועקגיין אויף א לענגע־רער צייט פון דער פארטיזאנער־באזע אויף וויכטיקע קאמפס־אויפגאבעס, האט מיר מיין קאמאנדיר געזאגט:

— איך האף, אז דו וועסט צוריקקומען, אבער... — ער האט זיך א ווײַלע פארהאלטן. איך האב פארשטאנען, אין וואָס עס גייט... אבער דער קאמאנדיר האט פארענדיקט: — איך ראט דיר דעריבער, אלע דיינע פאפירן פאק איין און שיק אוועק מיטן עראָפּלאַן, וואָס דארף מארגן קומען פון מאסקווע און אָפּפליען צוריק.

כ׳האב אזוי געטאן. אין א פאר חדשים ארום האב איך די מאטעריאלן באקומען פון מאסקווע צוריק און צווישן זיי די פארצייכענונגען, וועלכע כ׳ברענג דא אין בוך.

לאָדזש, אפריל 1946.

ש. קאטשערגינסקי

א יידישער פארטיזאן

אבנר איז געלעגן ווי פארחלשט אין בלאטיקן גראז און אליין נישט געקענט קומען צו זיך. ס'האט זיך געריסן דער זוניקער בלאָ דורך די אויגן־דעקלעך און מיט געוואלד זיי צעעפנט. א ליכטיקייט האט זיך צעשפרייט צווישן די גראזן איבער אים און זיך צעשפיגלט אין די שווייסטראפנס, וועלכע האבן זיך געקייקלט פון די שלייפן. אין ווייטיק האט ער געבויגן דעם קאפ הין און צוריק, — דאס הויכע גראז האט זיך צעוויגט איבער אים און געפליסטערט וואָס אין די אויערן אריין. ער האט צונויפגעקנייטשט דעם גרויסן שטערן און געבונדן איינאיינעם די צעפלאכטענע געדאנקען, וועלכע זיינען ווי וואָלקנדלעך געשוווּמען אן א סוף.

ס'האט זיך באקומען אזוי:

ער האט זיך אפגעשטעלט ביי א טייכל באדן. דער פלוס האט געצערטלט און דערפרישט די גלידער. ווען נישט די אויפגאבע, וועלכע ער האט באדארפט איצט גיין דורכפירן, וואָלט ער זיך א גאנצן טאג דא געפליעסקעט . . .

וואָס איז געווען ווייטער?... אהא... ער האט זיך אנגעטאן, און ווי נאר ער האט א נעם געטאן די ביקס אויפן אקסל, האט דער לויטערער טאג אנגעהויבן אויף אים רעגענען מיט קוילן. פשוט רעגענען, — אזוי ווי דער שונא וואָלט געהאט קעגן זיך נישט אים אליין, נאר צענדליקער. און אפשר האבן זיי געמיינט, די שונאים, אַז דא זיינען פאראן טאקע ווער ווייסט וויפל פארטיזאנער...

איצט איז שטיל. איבערן בלאָ פּליט דורך פון צייט צו צייט א פויגל, טוט א קוק אויף אים און פליגלט ווייטער. עס דוכט זיך אים, אבנרן, אז דער שונא האָט דאָס ארויסגעשיקט א פייגל־אויסשפּירער, זען ווו ער געפינט זיך... צעשמייכלט ער זיך:

— פּוסטע זאכן...

ער האט אנגעהויבן מאכן גימנאסטישע איבונגען:

— איינס־צוויי, איינס־צוויי, שווער...

דער ווייטיק האָט אָבער אנגעהויבן נאכגעבן און פארשווינדן. לעבעדיקער האבן זיך צעוויגט הענט און פיס איבער דער ערד:

— איינס־צוויי, איינס־צוויי.

דער קערפּער איז געוואָרן בויגעוודיקער, שלאנקער:

— נו, — רופט ער ענדלעך אויס און זעצט זיך, — צוריק דער זעלבער אבנר.

ער פארוויקלט די פינגער אין פויסטן:

— וועל איך דאס די אויפגאבע, וואָס דער קאמאנדיר האט מיר געגעבן, נישט אויספירן? וועט דער אָטריאַד בלייבן אויך אויף ווייטער אָן קוילן? אָן געווער? — ער האט זיך אויפגעהויבן, אויסגעגלייכט, — וואָס ס'זאָל נישט זיין, די אויפגאבע אויספירן מוז איך!

די פּארטיזאנער־באזע איז שוין ווייטלעך הינטער אים. דעם ציל דערגרייכן איז נאָך ווייטער. דאָס שרעקט אים נישט. יעדער טריט פאָראויס פארשטארקט אין אים דעם ווילן צו שטעלן דרייסטער און זיכערער דעם טראָט.

...דערוויסן זיך ווו ס'געפינט זיך געווער און מעלדן דעם קאמאנדיר וועגן דעם — אזא איז געווען אבנרס אויפגאבע.

אויפן געדאנק איז אים דאן געקומען „באַראָק" — דער וואלד ארום שטעטל גלובאק, ווו ס'ליגט באגראבן געווער. דארט דארף מען דערגיין.

א קילאמעטער דרייסיק פארן שטעטל איז ער אריין צום פארבינדלער וואָלאָדיע:

— ברודערל, — האָט זיך דער פויער דערפרייט, — איך קוק דאך שוין די אויגן אוים אויף דיר... ס'ווארטן דא נישט ווייט אין וועלדל א

היפּש ביסל באוואָפנטע, און ווילן נישט אנדערש אריין אין פּאַרטיזאַנקע.

אבנר האט ברייט די אויגן צעעפנט:

— וואָס זאגסטו, וואָלאָדיע? מענטשן? געווער? באוואָפנטע?

— אפשר טויזנט ביקסן, — האקט איבער וואָלאָדיע.

— ברודערל מיינער, — האט אים אבנר א כאפּ געטאָן מיטביידע הענט און אים אין דער לופטן געהויבן. — טויזנט ביקסן... טויזנט קושן גא דיר... — אבנר האט געהאלדזט און געקושט וואָלאָדיען און מיטאמאָל זיך א כאַפּ געטאָן:

— טויזנט ביקסן זאגסטו? — ליגן זאגסטו! — ווערט ער אין כּעס אויפן פויער.

— און אז נישט טויזנט... און אז הונדערט... און אז צען וועסטו נישט צונעמען, — האט וואָלאָדיע אראפּגעלאזט אלע ווייעס פון דער צאָל, — געווער האבן זיי און וויפל זיי האבן, קען איך דיר פּינקטלעך נישט זאגן... שוין...

אבנר האט זיך צעלאכט:

— טויזנט ביקסן... נאַר, דו ווייסט, וואָס טויזנט ביקסן זיינען? אָט וואָלט דאס צונויף געקומען פאר אונדזער בריגאדע!... — ער טוט זיך א זעץ אין שטערן, — און טאקע אבנר, אויב אפילו צ ע ן ביקסן, האָסטו דאך שוין א ו י ך דיין אויפגאבע דערפילט.

— און ווער זיינען די מענטשן, וואָלאָדיע, הא?

— פון די סאמאכאוועצעס*), זאגט מען...

— ססססאַ-מאַ-כאַוו-צעס... — האָט אבנר ציילנדיק די זילבן פארביסן די ליפּן — נישט קיין גאָר פיינע לייט, אָבער גאָרנישט... אויב זיי מיינען אין דער אמתן איבערגיין אין פּאַרטיזאַנקע, וועלן זיי צונויף קומען... און זייער געווער, אוודאי און אוודאי. אלנפאלס דארף מען א טאפּ טאָן אין וואָגן... ווייסטו וואָס, וואָלאָדיע, גיי, אבער זאם זיך נישט און ברענג איינעם אויף א שמועסל אהער...

---

*) סאמאכאָוועצעס — סאמאָ אָכראָנא. באוואָפנטע באנדעס, וואָס פלעגן אויסגענוצט ווערן דורך דער געשטאפּאָ, אויף דער ציווילער באפעלקערונג און אויף די פּאַרטיזאַנער.

ער האט זיך געשטעלט ביים פענצטער, זיך געמאכט באַקוועם ווי אויף א פּאָזיציע קעגן שונא און מיט דער ווינטאָווקע אין האנט געצילט די אויגן צום וועלדל, ווו ס'איז אוועק וואָלאָדיע.

„גרייט זיין אויף יעדן פאל" — הייסט עס. „און זאל זיך מיר דוכטן, אז איך בין אויף אן אויפגאבע אוועק און זיך מער נישט צוריקגעקערט. טרעפט דאס דאך אויך אמאָל"...

ער האָט קוים דערלעבט צו זען א מענטש פון וואלד. ענדלעך איז ארויס פון וואַלד וואָלאָדיע און הינטער אים — א דייטשער אָפיציר. אבנר איז אויפגעשפּרונגען און ארייַנגעצויגן א קויל אין לופט:

— „קען דאָס זיין, אז וואָלאָדיע זאָל מיך ארויסגעבן? און אפשר האט ער זיך אליין געלאזט ארייננארן? גרייט זיין אויף יעדן פאל"...

ער האט זיך א כאַפּ געטאָן פארן רימען, א טאַפּ געטאָן די גראנאַשן־קעפּ:

— יא זיי שטעקן.

ער האט דערזען דעם גאָלדענעם גאלון אויף דעם אפיצירס עפּאָלעטן:

— גארנישט קיין דייטשישע. זאלן דאס טאקע זיין די צארישע עפּאָלעטן, וואָס די דייטשן האבן אנגעטאָן זייער רוסישע ארמיי... קען זיין.

דער אָפיציר האָט געטראָגן מיט זיך אן אויטאָמאט, ביים זייט איז געהאנגען א פּיסטאלעט, אויפן ברוסט האט זיך געוויגט א בינאָקל:

— אָט באוואָפנט, צום טייוול, — האט אבנר אין קנאה אויסגעמורמלט, — עד הינטישער זון, ווען איך האב דאס דיינע צאצקעס!

וואָלאָדיע האט א געשריי געטאָן פון ווייטן:

— שיס נאך נישט, בחור! איך פיר צו דיר א צארסקן גענעראל..

דער אפיציר האט זיך געשטעלט פאר אבנרן אויף אכטונג און אין ציטער אויסגעהאקט:

— זדראַווסטווי, טאָווארישטש פּארטיזאן!

— זדראַווסטווי, זדראַווסטווי, — האָט זיך אבנר צעשמייכלט לעבעדיק, — זעט זיך.

דער אָפיציר האט נאך אליין געציטערט, געקוקט אין אלע ווינקעלעך און לאנג געטראכט ווי אזוי אנצוהייבן רעדן.

— האָט קיין מורא נישט — האָט אבנר גוטברודעריש אוועקגעלייגט אויף אים די האנט, — ציטער נישט. רעד. קיינער איז נישטאָ, אַלע אייגענע.

— וואָס איז דאָ צו רעדן, — האָט ענדלעך דער אָפיציר ארויס־געפּלאַצט, — ס'האַרץ טוט ווי.. אָפטמאָל בייגאַכט צעוויין איך זיך אַזוי, אז... דאָס קישן ווערט פון טרערן נאַס... ווי א קליין קינד... — זיין קול איז אין ציטער געבליבן שטעקן אין האלדז.

— נו, ווי פּאַסט עס גאָר, פאר דיר אזוי... — האָט גוטמוטיק אבנר אים איינגעשטילט. — איצט, ברודער מיינער, דאַרף מען גאָר דעם קאָפּ האָבן אויף זיך און רייבן אויף וואָס די וועלט שטייט דעם שונא די פּלייצקע.

דער אָפיציר האט זיך צעשמייכלט:

— ווילן מיר דאָס טאַקע גיין צו א יי ד, צו די פּארטיזאנער... צו אייגענע, — ער האט אָפּגעזיפצט. — אמת, אביסל צו שפּעטלעך אפילו.

— ווייסט דאך ווי מען זאָגט: „בעסער שפּעטער איידער קיינמאָל" — האקט אים אבנר איבער, — נו, און וויפל זענט איר? — ברענגט ער אין אומגעדולד, — א פּאָלק אוודאי א גאנצער... און געווער, זאָגט וואָלאָדיע, האָט איר דאָך א סך! טויזנט ביקסן!...

— אָהאָ! ניין, חברים, דאָס האָב איך נישט געזאָגט. געווער האָבן מיר אביסל, אָבער נישט אזויפיל, וויפל וואָלאָדיע זאָגט אייך...

מער האָט אבנר נישט באַדאַרפט. — ס'הייסט געווער איז אויך פאראַן.

כדי צו זיין זיכער, האָט ער געבעטן ביים אָפיציר זיין געווער אין צוזאמען זיינען זיי אוועק צום וואלד.

ער איז געווען גליקלעך, אבנר: 19 געשפּאַנטע וועגענער מיט געווער. 87 ביקסן, א טשעכישער פּולעמיאָט, 2 אויטאָמאַטן, 5 פּיסטאָלעטן און 10 טויזנט קוילן. ווי א גענעראל איז ער ארומגעגאנגען פאָראויס און הינטער אים די אָפיצירן.

געווען זיינען ביז נישט לאנג ביי 200 מאן. איינציקע און גרופּנווייז

זיינען זיי זיך צעלאָפֿן אין זייערע היימען, צו ווייב און קינד, צו שטוב און רינד... ס'האָט זיי נישט געלאָקט דער דייטשער מונדיר און דער שטאָלץ אויפגעהויבענער קאָפּ פון אָפיצירישן היטל מיט די גאָלדענע צארישע עפּאָלעטן. איצט זיינען זיי געבליבן סך־הכל 30 מאַן. אלע ווילן זיי גיין אין פּארטיזאנקע, ווילן העלפן ארויסטרייבן דעם אָקופּאנט פון לאַנד, דעם צינדער פון זייערע שטיבער, דעם מערדער פון זייערע פאמיליעס.

זיי זיינען איצטער גליקלעך. דערגרייכט דעם ציל!

א טראָפּן ביטערקייט איז דאָך פאראן אין דעם כוס פון פרייד... דער עלטסטער האלט נישט אוים:

— הער, חבר, אָבער דעם אמת זאָג, איר וועט אונדז נישט קוילענען... אבנר האָט זיך צעלאכט:

— אָט דעם קאָפּ, — גיט ער א קלאַפּ זיך אין שטערן — טראָג איך אייך אויפן האנט אונטער, אויב ס'וועט אייך וואָס פעלן, אויב ס'וועט אויך אפילו א שלעכט וואָרט זאָגן ווער.

אבנר ווערט דער אויסשפּירער. פליט ער אויפן אָדלער־פערדל, דער אויטאָמאַט וויגט זיך אויפן ברוסט אונטער א גרויסן בינאָקל. ער כוואָשטשעט דאס פערדל און רעדט צו אים:

— עך פערדעלע, פלי... פלי צו מיין קאָמאנדיר... פלי צו מיין בריגאדע! געווער האָב איך פאר אייך, ברידערלעך. באָרע! פאר דער שלאכט ביי הייִדוציִשאָק באַקומסטו אן אויטאָמאט, וואַסקע — נא דיר א פּולעמיאָט, לייבל, וואַניע, ליאָווקע, — נעמט, קלייבט זיך אויס! דער קאָמאנדיר, אָט וועט ער זיך פרייען.

ער פליט און זוניקע געדאנקען יאָגן אים נאָך:

— ווי גוט! דער וועג איז פריי! זיכער!

פליט ער הין און צוריק. קוועלט אָן קוקנדיק אויפן קאראוואן. ווער קען זיך איצט צו אים גלייכן?

די דאָרפישע באפעלקערונג דערשרעקט זיך. גיכער פון א בליץ דערטראָגט זיך די ידיעה צו אלע איינוווינער אין די שטיבלעך אריין, אז עס פאָרט א שטראָף־עקספּעדיציע פון די סאמאכאָוועצעס. פויערים באהאלטן

פארטיזאנער גייען!...

אַפּיוואלע, בוגנאס, איסקין, יאדויא, פלעקסער, בערמאן, יאכיי.

זייערע זאכן אין קוסטעס, פארטרייבן די בהמות אין פעלד און אליין צעלויפט מען זיך אין די וועלדער...

— וואָס טוט זיך דאָ? — טראכט אבנר, טרעפנדיק די פוסטע דער־פער. — ווו זיינען דאָ די פויערים אהינגעקומען?

אַן אלטיטשקער איז פון הינטער א בוים ארויס:

— ווו פליסטו, ווו? — האָט ער זיך צעבייזערט אויף אבנרן — צוריק דו משוגענער... א גאנצער אָבאָז מיט דייטשן פאָרן דאָך אהער... אלע זיינען דאָך צעלאָפן אין די וועלדער...

אבנר האָט זיך א כאפּ געטאָן פארן קאָפּ:

— צום טייוול! מען נעמט זיי דאָך אָן פאר דייטשן... זיידעשי, זאָג אלע אָן, אז דאָס פאָרן אייגענע, פארטיזאנער! קוקט נישט, וואָס זיי זיינען אָנגעטאָן אין דייטשע קליידער...

אבנר לויפט ווי א וויכער אויפן פערדל. דורך דערפער, שטעטלעך, פארטיזאנער־באַזעס און באַרואיקט:

— חברים! חברים! שרעקט זיך נישט, ס'פאָרן אייגענע... אייגענע...

נאראָטשער וועלדער, שטאב פון דער וואָראָשילאָוו־בריגאדע.
דעצעמבער 1943.

דער 15טער עשאלאָן

באָריס איז דער עלטסטער זון ביים טאַטן, שוין אָנגעהויבן אָקאָרשט דעם דריטן יאָרצענדליק. איז קוים א יאָר פארביי, ווי ער איז פון שטעטל אוועק און דער קאָמאַנדיר פון דער פארטיזאַנער־בריגאַדע, איז שוין שטאָלץ מיט אים:

— ווי דער יונג האט זיך צעוואקסן, ווי פליגלען וואָלט ער באקומען. אַן אמתער אָדלער!

אויך דער טאַטע, וואָס איז מיט אים אין זעלבן אָטריאַד, דערקענט נישט זיין זון. ער טוט א פיר מיט די אויגן צום הימל צו, ווו עס שטראַלט ארויס דעם זונס זוניקער קאָפּ און ס׳הארץ קוועלט אין אים:

— ווי דער יונג האָט זיך צעוואקסן, ווי פליגלען וואָלט ער באקומען, אַן אמתער אָדלער.

עס ציטערט דער טאַטע איבער זיין באָריסן, אויסער לייבלען, פון וועמען ער האָט שוין אויך לאַנג נישט קיין גרוסן באקומען, איז ער אים אַליין פארבליבן.

באָריס רוט נישט. ווי ער וואָלט געפלויגן און געשטורעמט די לופט. אָט איז זיין שטורעם־גרופּע ווו ער איז קאָמאַנדיר: איוואַן סמירנאָוו, קאָליאַ פּעטראָוו, יוסף פלעקסער, וואַניע לאַווריניאָוויטש און איציק רודניצקי.

— מיט אַזעלכע חברה וועל איך אין ערגעץ נישט פארפאַלן גיין — איז ער זיכער.

— מיט באָריסן וועלן מיר אפילו אין פייער אריינגיין! — זאָגט יעדער איינער פון זיי.

פאַרטיזאַנער גייען!...

איצט איז שוין יוני. אויפֿן בערגלדיקן גרין ליגן זיי צעלייגט און קענען זיך נישט אָנזעטיקן פֿון דער מחיהדיקער זון. ווי קעצלעך ציִען זיך די יונגען און קלאַמערן די גלידער אין דער ערד און פֿערלדיקע פּייכטקייט צעפינקלט זיך אין בריליאַנטן אויף זייערע אָפּגעברוינטע לייבער.

נאַכט. דעם פֿאַרגאַנגענעם זומער אין אַ פֿינצטערער נאַכט האָט די געשטאַפּאָ אַוועקגעפֿירט די מאַמען און דאָס שוועסטערל. און טאַקע דערפֿאַר האָט זיך זיין לעבן, באַריסעס, אָנגעהויבן, ווען דער הימל פֿלעגט זיך פֿאַרציִען מיט אַ טונקעלן סאַמעט.

גייענדיק אויף זיינע אויפֿגאַבעס, פֿלעגט ער שטורעמען די פֿינצטערניש, ווי ער וואָלט געוואָלט זי דורכברעכן, צערייסן, און דערזען: אפֿשר, אפֿשר וועלן זיך דאָך אָפּגעפֿינען זיינע טייערסטע.

אין פֿיר טעג אַרום ווערט זיין אַ יאָר. אין פֿיר טעג אַרום האָט זיך באָריס געשטעלט פֿאַר אַ ציל, צראָפּצולאָזן מיט זיין גרופּע דעם 15-טן עשאַלאָן.

דער אָטריאַד-קאָמאַנדיר גיט אים, ווי געוויינלעך, צוויי וואָכן צייט דורכצופֿירן די אויפֿגאַבע.

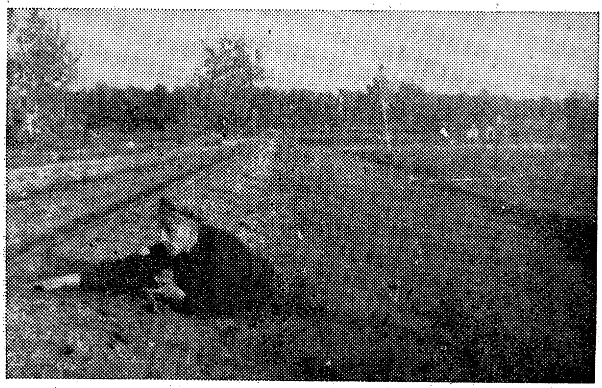

בערל יאָכיי, אַראָפּגעלאָזן 17 עשאַלאָנען.

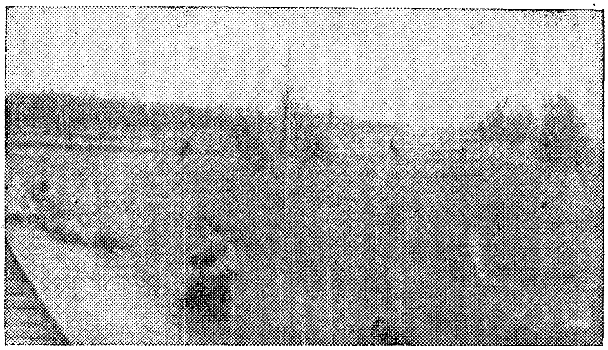

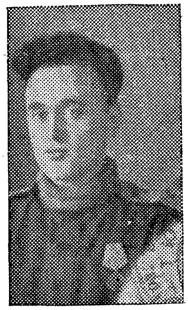

אויבן און אונטן: —
יידישע פּאַרטיזאַנער רייסן
אויף באַן־ליניעס

אין מיטן: — יאָסל פּלעקסער
פון אָטריאַד „ווילנע״
אין די נאַראָטשער וועלדער

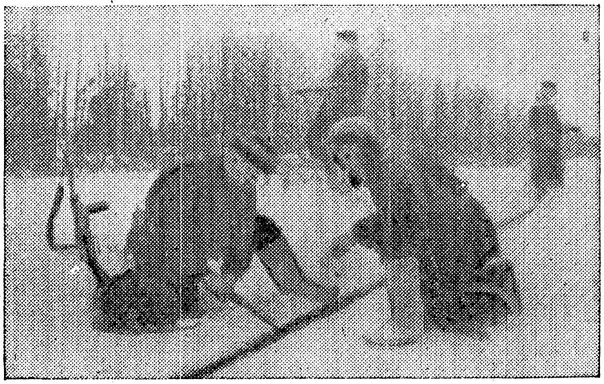

— חבר קאָמאַנדיר, — געזעגנט זיך באָרים — אין דער נאַכט פון 27טן אויפן 28סטן יוני קענט איר פאַרשרייבן אויף מיין קאָנטע דעם 15טן עשאַלאָן.

— נו — צעלאַכט זיך דער קאָמאַנדיר — הייַנט איז דאָך שוין דער 24־טער; בלויז עטלעכע טעג געבליבן...

— אָדער... — באָרים פאַרענדיקט נישט, אָבער אַלע פאַרשטייען, וואָס דער „אָדער" באַטייט.

אין א ציטערדיקער דערוואַרטונג בלייבט דער גאַנצער אַטריאַד:

— אינגאַנצן פיר טעג געבליבן... וועלן זיי אַראָפּלאָזן אַן עשאַלאָן, צי נישט? — זיי האָבן נישט געוואָלט דערלאָזן דעם געדאַנק וואָס האָט געעקבערט.— אָדער באָרים וועט שוין מער קיינמאָל נישט קומען צוריק?...

האָט זיך די גרופּע געזאָלן אין וועג.

פיינט אויף אַלע וועגן, היטלעריסטן, סאַמאַכאָוועצעס, וויסע.

פון באָרים איז נישט אויסצוהאַלטן. ער ווייס נאָר איין זאַך: קוקן אויפן קאָמפּאַס און שניידן אויף צפון. ס'איי אים נישט וויכטיק קיין וועג, קיין סטעזשקע... א געדיכטער וואַלד שטייט אין וועג? איז וואָס? ווי די ביימער וואָלטן פאַר אים נישט עקזיסטירט — שניידן זיי דורך דעם וואַלדיקן געפלעכט. א טייך לאָזט נישט דעם וועג אריבער? ביים דער־שפּירן בלויז דעם וואַסער־צאַפּל פון ווייטן, האַלט שוין באָרים די זאַכן, דעם אויטאָמאַט, דעם דינאַמיט איבערן קאָפּ פאַרבונדן, און זיי שניידן שוין דאָס וואַסער.

דער קאָמפּאַס הייסט גיין אין בלאָטעס — באָרים פאָלגט. און די נאַכט — די נאַכט איז שווידערלעך פינצטער. בלויז דאָס קוואַטשן פון זומפּיקן גרין לאָזט וויסן, אַז די חברים גייען איינע לעבן די אַנדערע. איוואַן און יאָסל טאַפּן זיך ביי די שטיוול, צי זיי זיינען אין בלאָטע נישט געבליבן.

— ביי אונדז זיינען בלויז די היטלען טרוקן — חכמענען זיך קאָליע און איציק.

וואַניע איז פּראַקטישער. ער האָט נאָך פון פריער זיינע שטיוול מיטן שפּאַגאַט ארום פוס צוגעבונדן. און... באָרים גייט פאָראויס. שפּאַנט

און זוכט וואָס אין דער נאכט... זוכט — און זעט דערזעט ער די מאמען, די שוועסטער. ער דערהערט זייערע געשרייען. מען פייניקט זיי. זיי רופן נאָך הילף, און העלפן קען ער נים.

באָרים הייבט די פיס נאָך גיכער, ווי ער וואָלט וועלן דעריאָגן די מערדער, ארויסרייסן פון זייערע הענט די מאַמען... די...

לויערונגען פון פיינט אויף אלע וועגן. אין אלע דערפער. ווי דער שונא וואָלט זיך צוזאמענגערעדט נישט צו דערלאָזן באָריסן דורכצופירן זיין אויפגאבע צום טערמין. דער יונג איז אָבער איצט אויף זיין היימי־שער ערד, ארום זיין געבורטס־אָרט. ער קען די געגנט אויסגעבונדן. ער קען דאָ גיין מיט פארמאכטע אויגן. מיידט ער אוים גארניזאָנען. דערפער, פּאָליציי־וואכן. איבער פארוואָרלאָזטע פעלדער, איבער זומפּיקע גראָזן־געדיכטעניש, איבער אָפּגעשניטענע ביימער, — ער שטורעמט אויף גלייך.

עס שארעט פארטאָג. די קאָמפּער אין שוויים פארגאָסענע, רוען אָפּ. פיר קילאָמעטער פאר דער באַן־ליניע, ציט זיך דער טאָג און טראכט גאָר־נישט אוועקצוגיין. צוגן טראָגן זיך פון ווייטן, ווי זיי וואָלטן זיך גערייצט מיט זיי: זעט, אָט זיינען מיר, טוט אונדז וואָס.

באָרים איז נערוועז. סאָפּעט אזוי ווי פון ווייטן דער לאָקאָמאָטיוו:

— מיר׳ן זען, ווער ס׳וועט לאכן דער לעצטער!

די לעצטע קילאָמעטער, זיינען די שווערסטע. אין מורא פאר פאר־טיזאַנער, גייט יעדער צוג אין פייער־שיסעריי פון ביידע זייטן, טאָמער טראכט ווער א טראָט צו טאָן צו זיי. ראקעטעס באלויכטן די וועלדער, די קוסטעס, זוכן און נישטערן די לויערער אויף זיי. די פארטיזאנער שפּרינגען ווי האָזן צווישן ביימער־שאָטנס און קריכן אלץ טיפער אין דער שיסעריי. אין דער באלויכטונג. אָט הייבט זיך פון שיין אריים דעם שונאס בונקער. די פּאַטרולקע מארשירט פּאָרזיכטיק און נישטערט צווישן די ליניעס אונטערגעלייגטע מינעס.

ס׳איז קלאָר, אז איצט וועט מען דארפן דעם דינאמיט אונטערלייגן דאָ, ווען דער צוג וועט זיך דערנענטערן, ווען מען וועט אים קענען מיטן אויג דערכאפּן. פריער אוועקלייגן דעם אויפרייס־מאטעריאל, וועט זיין אן ארויסגעוואָרפענע ארבעט. די וואך וועט געפינען.

נאכט. אין דער זעלבער צייט האט מען זיי פון תפיסה ארויסגעפירט. נאכט! אַז באָרים דערמאָנט זיך, אז אונטער דיין שויץ איז ערגעץ די מאמע מיט זיין שוועסטערל אוועקגעפירט געוואָרן, האָט ער דיך פיינט.

אָט שטייט ער איצט ביים וואלד=ראנד. נאָך הונדערט מעטער און אויפן באַרגיקן רוקן וועט ער זיך באַלד ארויפדראַפּען, ווי א חיה אויף איר רויב און צערייסן דעם בארג מיט די ליניעס, מיטן עשאלאָן, מיט די וועלכע טראָגן טויט פאר מאמעס און פאר קליינע שוועסטערלעך... היינט, צום יאָרצייט פון זיינע טייערסטע מוז דאָס געשען. לעבעדיק וועט ער זיי שוין נישט קענען מאכן, אָבער ראטעווען פון טויט וועט ער א סך אנדערע מאמעס און שוועסטערלעך, טאטעס און זין... עפּעס א זיסקייט צעגיסט זיך אין זיינע גלידער, ווען ער טראכט איצט וועגן ד ע ר נקמה, וואָס ער וועט באלד נעמען פון טויט. באלד. דער ציל דארף נאר דערגרייכט ווערן. דאָס שווערסטע שטייט נאָך פאָר.

די ערד איז פול מיט טרוקענע צווייגן, מיט אָפּגעזעגטע ביימער. איצט קען מען נישט טרעטן. אלץ ברעכט זיך און טרעשטשעט אונטער די פיס. יעדער שאָרך קען דערהערט ווערן.

ס'צעפרייכט זיך אן עשאַלאָן און דערנענטערט זיך צו זיי.

— א טויט דעם טויט! — צישעט ארויס באָרים און נעמט מיט ז י ך מיט די יונגען.

אונטער דער קלאפּעריי פון רעדער איילן זיי צו דער ליניע.

איצט הערט קיינער נישט ווי די צווייגן ברעכן זיך אונטער זייערע פיס. גיך פליט דער עשאַלאָן אריבער און די חברה בלייבן שטיין אין מיטן וועג צוגעדעקט פון דער פינצטערניש.

שטיל. דער רעדער=גערויש פארשווינדט אלץ ווייטער, ווייטער... ש ט א ר ק ע ר קלאַפּט דאָס הארץ. א טראָט טאָר איצט נישט געשטעלט ווערן. קיין הויכער אָטעם נישט. באָרים ברענט. ווי האָט זיך מיטאַמאָל געגומען ביי אים צווייפל? ס'קומט אים אויס, אַז מער קיין צוגן וועלן היינט נישט גיין, אַז די אויפגאבע וועט...

און מיטאַמאָל א סיגנאל. א צישען פון די ליניעס. ס'צערודערן זיך די רעלסן. שטארקער, נענטער. באָרים טוט ווידער א צייכן און דער טרוקענער

צווייג ברעכט זיך אָן רחמנות אונטער די יאָגנדיקע שטיוול פון די פּאַר־טיזאַנער. איצט זיינען זיי דערלאָפן צופוסנס צום בארג און האלטן קוים דעם אָטעם איין. איבער זיי, ווי אויפן פּלייצע, מארשירט די וואך און פינקלט מיט צעצונדענע פּאַפּיראָסן.

אַלץ איז שוין געגרייט: דער טאָל, די קאַפּסולן, דער קלאַמער. אין הארצן ריזלט עפּעס איצט ביי באָריסן: „זאָל זיין איצט — בעט ער — אַן עשאַלאָן מיט אַ סך היטלעריסטן, טאנקען, בענזין אַ סך. אַלץ, אַלץ צוזאַמען איין גרויסע קאשע זאָל ווערן".

שטייען די פּארטיזאַנער ווי חיות, גרייטע צום שפּרונג אויף זייער רויב, מיט ברייט־צעעפנטע נאָזלעכער, ווי זיי וואָלטן וועלן וואָס דער־שמעקן. ס'קומט אויס די פּארטיזאַנער, אַז זיי גליען, ברענען, אַז אָט־אָט און ס'וועט זיי ווער באַמערקן און אַ סוף צו זיי. דער טויט וועט ווידער זייען טויט און חורבן. די פינצטערניש הייבט אָן צו דריבלען מיט אַ בייסיקן רעגנדל. באָריס איז פון דעם צופרידן. איצט וועט שוין די וואך נישט אָנגיין. דער גאַס אָבער ווערט שטארקער. יאָגט און שמייסט אין די פּנימער מיט שטיקער האָגל און לאָזט נישט הערן דעם אָנקום פון צוג.

— אַלץ געפּטרט — ווערט באָרים באַגאָסן מיט אַ שווייס. ער ציטערט נישט פון דער עסיקער קעלט, פּארקערט, עס ווערט אים מאָדנע הייס. די אויגן שטרענגען זיך אָן אין דער חשכות, ווי ער וואָלט דעם שוואַרצאַפּל־גלי איצט גענומען צו הילף צו זיינע אויערן. דער אויגנפּינקל בויערט די רעגנדיקע נאכט און דערבויערט:

א טונקעלער שיין טוט אַ וואַנדער און צעלייגט זיך ווי טויטע, בלייבע פינגער אויף די רעלסן.

— מיר שטעלן! — טוט אַ יאָג באָרים און דראַפּעט זיך ווידער באַרג־אַרויף מיט ציין און נעגל.

עס ציט זיך פארביי זיי דער ראָזלעכער שטאָל פון די ליניעס. די אויגן פון לאָקאָמאָטיוו צעקוקן זיך אויף זיי אַלץ ברייטער, אָפּענער, ווי זיי וואָלטן די געפאַר געזוכט אויסצומיידן. דער יאָג פון די רעדער דער־נענטערט זיך, שרייט און געוואַלדעוועט:

— היט זיך! היט זיך! איך פיר טויט מיט זיך! איך פאָר צום פראָנט!

פ אַ ר ט י ז אַ נ ע ר ג ײ ע ן!...

דער דינאַמיט איז שוין אײַנגעשטעלט. פּלעקסער פּאַררוקט די צװײ קאַפּסולן, די דעטאָניר־שנורן, באַטיס קאָנטראָלירט.

— גוט! איצט די אַנדערע צװײ קאַפּסולן, װאַניע, אַהער.

פּליטקער װי א בליץ װערט אַלץ דורכגעפירט. דער קלאַמער שוין אין אָרדענונג, די דעטאָניר־שנורן ציען זיך איבער די רעלסן און װאַרטן, דער צוג זאָל איבער זײ אַריבערגײן.

— חבר קאָמאַנדיר — שרײַט אויס סמירנאָװ — דער צוג װעט אײַך באַלד צעררײַסן.

און װירקלעך. דער צוג װי ער װאָלט פאַרגיכערן זײַן געשװינדקייט, װי געװאָלט דערכאַפּן זײַנע פאַרגיכטער, יאָגט מיט דער גרעסטער שנעל־קייט. באַריס גיט אָבער נאָכאַמאָל א פּלי דורך מיט די פינגער איבער די קאַפּסולן, איבערן קלאַמער און רופט אויס:

— אָפּ חברים!

זײ טוען זיך א קײַקל אַראָפּ פון באַרג, איבערן װעג, צו די ביימער, װאָס גיכער, װאָס שנעלער.

פּ ל ו צ ל י נ ג טוט א שנייד איבער א העל־בלאָער פײַער־בליץ און א טױבער געקנאַל גיט זײ א װאַליע אויף דער ערד. סעקונדעס.

— אין װאַלד אַרײַן — דינערט באַריס.

די נאַכט האָט זיך מיטאמאָל אָנגעצונדן אין צונטער־בלאָע קאָלירן און באַדעקט די פינצטערניש פון װאַלד.

די קנאַלן הערן אַלץ נישט אויף. עס דרוזגען נאָך אַלץ די װאַגאָנעס. עס קלאַפּן די טעלער. אין צעצונדענעם הימל פליען און פאַלן צוריק אויף דער ערד אַראָפּ שטיקער בראָד, װי זײ װאָלטן אויף די קעמפער געפלויגן.

באַריס לויפט איצט נישט. ער שטייט אין שיין פון דער צעפײַערטער נאַכט. איז צופרידן און גליקלעך קוקנדיק צו די רעלסן אַרויף, דאָרט װו דער טויט קומט אום. ד ע ר טויט װאָס האָט פאַראיאָרן אין דער ז ע ל ב ע ר צייט אַזוי גרויזאַם צוגענומען די מאַמען און דאָס שװעס־טערל פון דער װעלט.

נאַראָטשער װעלדער, פּאַרטיזאַנער־מחנה „װילנע“, מאי 1944.

אַ גליקלעכער מענטש

אויף פּאַרטיזאַנישע וועגן גליטשן זיך אויפן סאַמעטענעם שניי שליט־לען צו פאַרשידענע צילן. ס'רוימלען זיך צונטער פנימער ביי פוסגייער. ס'קוועלט דער שניי אונטער פערדן־פיס פון געניטע רייטער...

ווי אַ טשאַפּאַיעוו־פילם אין אַ נייער אויפלאַגע.

קוק ווייטער:

ווי וויכערס טראָגן זיך די פּאַרטיזאַנער אין שנייענע טיולן פאַרהילט. פון אונטער פּאַפּאַכעס און קובאַנקעס פלאַטערן ווי פאָנעלעך זוניקע פּאַס־מעס האָר. זיכער און פעסט ציען זיך די פּאָרטאָפּייען אויף די ברייט־ביניקע פּלייצעס. ס'שפּיגלט זיך אין זון דער שטאָל פון ביקס, פון פּי־לעמיאָט און פון אויטאָמאַט.

אויטאָמאַט... איצט זעט מען דעם מין געווער אַלץ אָפטער און אָפ־טער אויף פּאַרטיזאַנישע פּלייצעס. אין שלאַכטן קעגן שונא איז ד אָ ס געווער — דער דאַנקבאַרסטער מיטהעלפער פון קעמפער. וואָס וואָלט דאָס נישט געטאָן אַ פּאַרטיזאַן, כדי צו באַקומען אַן אויטאָמאַט? אין אַלע העלן וואָלט ער אַוועק, דעם קאָפּ אין סכנה געשטעלט... אַ קלייניקייט אַן אוי־טאָמאַט!... אָ, ווען דער אויטאָמאַט וואָלט געקענט אויך דערציילן — וויפל אינטערעסאַנטע זאַכן מיר וואָלטן זיך דערוווּסט! די געשיכטע ווי אַזוי קומט דער אָדער יענער אויטאָמאַט צו די פּאַרטיזאַנער איז פול מיט די דראַמאַטישסטע פּאַסירונגען.

ברענג איך דאָ איצט די געשיכטע ווי אַזוי עס האָט זיך באַוויזן צו אונדזערע פּאַרטיזאַנער דער ערשטער אויטאָמאַט:

לאָליע וואַרשאַווטשיק איז געווען איינער פון די ערשטע העלדישסטע

פּאַרטיזאַנער אין ליטע. א יונג, נישט קיין גראַמאַטנער, האָט ער, דער־פילנדיק די ביקסן־קאָלבע פו געשטאַפּאַ, באַשלאָסן זיך אַריינוואַרפן אין קאַמף קעגן שונא. זיין רוסיש זייבל, קיליקייע, האָט זיך אָבער געבעטן ביי אים:

— ליאַלוש טייערער, גיי נישט אין ערגעץ, איך וועל דיך אויסבאַ־האַלטן, דו וועסט זען. א מכה וועלן זיי דיך געפינען, די דייטשן...

ליאָלע האָט צו איר ביין א זאָג געטאָן:

— מען וועט קומען נעמען נישט נאָר מיך, נאָר אויך ד י ך וועלן די הינט זיך נישט שעמען צו נעמען... ערגער נאָך, מען וועט דיך ג אָ ד מער שלאָגן, ווייל דו האָסט חתונה געהאַט מיט א ייד...

ליאָלע צעאַקערט יעדן ווינקעלע, כדי צו באַקומען געווער. און אָט צעלויכט זיך זיין פּנים: ער נישטערט אוים א ביקס וואָס גיט אינגיכן דערפילן די דייטשע פאַסטנס זיין געווער. ער איז אָבער נישט אינגאַנצן צופרידן, און לאָזט נישט צורו דאָס ווייב:

— וואָס דרייסטו מיר א קאָפּ מיט ווייבערשע מעשיות, — דענער־ווירט ער זיך אויף איר — זאָלסט וויסן זיין, קיליקייע, קריגסטו מיר נישט קיין אויטאָמאַט, קום איך מער נישט צו דיר.

— וואָס זאָל איך קריגן? א וואָס? — פאַרשטייט נישט קיליקייע וואָס ער וויל פון איר.

— אַן אויטאָמאַט! אַזאַ ביקס וואָס האָט א גרויסן טעלער מיט קוילן און קען אַוועקלייגן אויף איינמאָל 70 סוואָלאָטשעס.

— טאָ ווו זאָל איך דאָס קריגן, גאָט מיין גאָט!

— כ'וויים נישט ווו... נאָר געדענק, כ'קום צו דיר אין צען טעג אַרום און אַן אויטאָמאַט זאָל מיר זיין! אויב נישט...

— וואָס האָסטו זיך אָנגעזעצט אויף מיין קאָפּ, קינדערלעך מיינע!

— צעטענהט זיך קיליקייע — נו זאָג.

...אָבער עס איז שוין נישט געווען צו וועמען צו זאָגן.

קיליקייע קען גוט איר ליאָלען. ווען ער זאָגט וואָס, מעג זיך די וועלט איבערקערן, מוז דאָס באַשאַפן ווערן. אָבער ווו גייט מען? צו וועמען רעדט מען? דאַרף מען אפשר פּרווון זיך צוכאַפּן אין דאָרף אַריין.

גייט זי אריין צו איין שכנה, צו א צווייטער, דערציילט ווי פאר־טיזאַנער ברענען מלוכהשע מאַיאָנטקעס און אַז די דייטשן האָבן מורא די נאָז אַרויסצושטעקן. דערשרעקט זיך א שכנה:

ווער ווייסט, וואָס דער דייטש קען נאָך אָפּטאָן? אָט זיינען נישט לאַנג צו טימאָפּייען געקומען דייטשן, האָבן זיי געפונען ביי אים א שטיקל

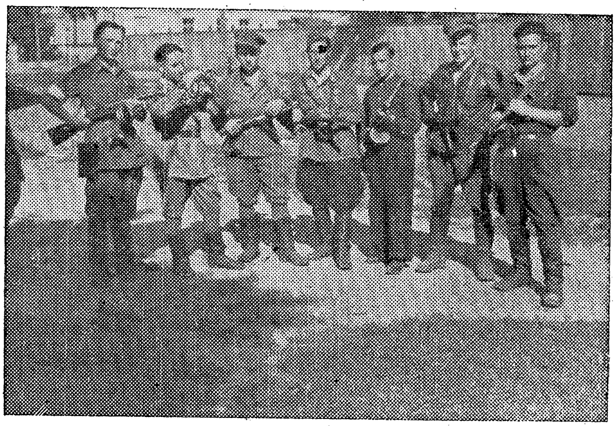

א גרופע יידישע אויטאָמאַטשיקעס פון יידישן פּאַרטיזאַנער־אָטריאַד „נקמה־נעמער״ אין דער רודניצקער פּושטשע (ליטע).

אייזן, האָבן זיי געזאָגט, אַז ס׳איז אַ ביקס און טימאָפּייען דערשאָסן.

— ווייסט, קיליקייושקע, — שלאָגט איבער אַ צווייטע שכנה, — פּעדקע וואָראָניעץ וועט האָבן דעם זעלבן סוף... ער האָט דאָס אויך...

— וואָס האָט ער? — זיצט נישט איין קיליקייע.

— וואָס... אין מויל דאַרף מען דיר אַריינלייגן... וואָס? אָט צוויי ביקסן מיט אַזעלכע מאָדנע קייקלעך.

— איז וואָס, — שטיקט איין קיליקייע איר נייגעריקייט, — האט ער דאָך געהאַט, און פאר געוועזענע איז ווייסטו דאָך, אַז מען צאָלט נישט.

— נו, — ענטפערט אָפּ די שכנה, — און פון וואַנען ווייסטו, צי ער האָט נאָך דאָס נישט? ווו מ׳ער דאָס אַהינגעטאָן, אין טייך אַריינגעוואָרפן?... אין ד ר׳ ע ר ד עֶרגעץ באַהאַלטן געוויס, אין דער ערד...

ס׳האָט איר אָנגעהויבן רווישן אין קאָפּ. פעדקע... פעדקע וואָראָניגין. זאָל ער טאַקע האָבן דאָס, וואָס ליאָלע האָט אָנגערופן? אַן... אָט צום טייוול, ווי האָט ער געזאָגט: יאַטאַמאַט... יעווטאָמאַט... טאָ ווו קומט מען צו צו אים, צו פעדקען. ס׳הייסט נישט אַזוי צו אים, נאָר דערוויסן זיך ווו און צו ער האָט דאָס נאָך טאַקע.

אין קאָפּ זייַנען געפלויגן פאַרשידענע פּלענער, ווי אַזוי אַרויסצוקריגן פון וואָראָניעצן און צי ער האָט טאַקע דאָס, וואָס מארפא איוואַנאָוונא האָט נאָר וואָס ארויסגעפּלוידערט, און אויב ער האָט דאָס טאַקע, ווי אַזוי באַקומט מען דאָס פון אים אַרויס. טראַכטן קיין סך איז קיליקייע נישט געווינט. די בעסטע זאַך איז טאָן. איז זי אַוועק צו פעדקען, פאַרדרייט אים א קאָפּ, אַז אויב ער וועט איר העלפן אַראָפּשניידן היי פון לאָנקע, שטעלט זי אים י ע נ ע ם שנאַפּס. פעדקע, וואָס פאַר אַ קאָפּ בראָנפן וואָלט ער זיך דעם קאָפּ געלאָזט אַראָפּשניידן, ביטרעוועט:

— אָבער איידער וואָס, קיליקייושקע, וואָלט נישט געשאַדט אַביסעלע איצטער...

— אָט אַ כאָליערע אויף דיר, — שלאָגט זי אים איבער ב ר י ל י ק
— כ׳האָב אָבער פאַרשטאַנען, אַז דו וועסט בעטן אַפריער, נו קום שוין, קום שוין . . .

היי פון לאַנקע איז שוין פעדקע נישט געגאַנגען שניידן. ער איז געזעסן ביי קיליקייען און געטרונקען א גלאָז נאָך אַ גלאָז און געפּלוידערט פון אַלץ און פון אַלעמען. און קיליקייע, — פאַרזיכטיק, ווי א קאַץ ביים שפּרונג, גרייט זיך צו ווי אזוי אַרויסצובאַקומען כאָטש דערווייל פון זיין מויל, צי ער האָט דאָס, אָדער נישט. „גאָרנישט, — טראַכט זי — מי זנאַיעם נאַ טשטאָ מי גולאַיעם...” און פעדקע האט אַרויסגעבאָלבעט, אז ווען מען האט אויסגעקלעפּט די צעטלען, מען זאָל אָפּטראָגן דאָס געווער, האָט ער אין פּאָליציי אָפּגעטראָגן אַ ביקס מיט אַזאַ קיילעכדיקן... נו אַזאַ קיילעכדיקע... ווי א גרויסע אַפּלאַטקע זעט עס אויס.

— אָט דו גרויסער נאַר, — זאָגט קיליקייע מיט פאורדראָס — וואָס האָסטו דאָס באַדאַרפט אָפּטראָגן?

— גאָרנישט, — דרייט מיט די אויגן פעדקע — איינס אַזאַ האָב איך געלאָזן אויף פאַר זיך...

אין צען טעג אַרום איז געקומען ליאָלע. אין דאָרף האָט ער, פאַרשטייט זיך נישט געטאָרט זיך ווייזן, און זיין טרעף־פּונקט מיט קיליקייען איז געווען אין וואַניעס שייער, וואָס איז געשטאַנען פאַזע וואַלד.

קיליקייען קלאַפּט דאָס האַרץ: „ווער ווייסט, וואָס ער קאָן נאָך זאָגן דער משוגענער? ער קען נאָך מאַקע אַוועק...”

און ליאָלע ברענט פון אומגעדולד:

— ננגו?

הייבט זי אים אָן דערציילן די גאַנצע געשיכטע מיט פעדקען, אָבער אינמיטן רייסט ליאָלע איר איבער:

— שוין ברענג מיר אים אהער... און אויב ד ו גייסט נישט — גיי איך, — רייסט ער זיך צו דער טיר.

— משוגענער, — כאַפּט אים אָן קיליקייע ביים אַרבל — ווילסט אין פּאָליציי אַריינפאַלן? זיץ אין היי... איך וועל גיין צו אים

קיליקייע האט נישט דערציילט פעדקען, אַז ליאָלע איז דאָ. זי האָט אים ווי שטענדיק גערופן צו זיך טרינקען.

— ווייסט וואָס, — זאָגט זי צו אים, ווינקנדיק מיט די קעצישע אויגן, — ה יי נ ט, לאָמיר גאָר גיין צו וואַניע אין שייער... דאָרט איז דאָ היי, ס'איז פינצטערלעך..

פעדקען איז געוואָרן וואַרעם אין די גלידער:

— און סאַמאָגאָנקע אַביסל וועט אויך זיין?

— ווי זשע דען? — פאַרזיכערט קיליקייע, -- אַלץ ליגט שוין דאָרטן צוגעגרייט.

אַזביידע זיינען שוין געווען אין שייער און פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר, איז אַרויס פון היי ליאָלע. פעדקע איז בלייך געוואָרן און זיך געלאָזן צוריק צו דער טיר.

— שטיי! — האָט אויסגעשריגן ליאָלע — אז נישט שים איך דיך!

פעדקע איז געפאַלן אויף די קני, זיך געצלמט און גערעוועט:

— ליאָלינקע טייערע, וואָס האָב איך דיר געטאָן, אָט זאָל קילי־קייע זאָגן....

— נו שטיי אויף, שטיי אויף, העלד דו גרויסער — האָט זיך ליאָלע צעחוזקט, — זאָג, אָבער דעם אמת, זאָג, ווו האָסטו באַהאַלטן דעם אויטאָמאַט?

וואָראָניעצן איז געוואָרן אביסל לייכטער. פונדעסטוועגן האָט ער זיך ווידער איבערגעצלמט און געמאַכט אַן אומשולדיקע מינע:

— וואָס פאַרא טאָמאַט?

— וואָס האָסטו אויסגעשטעלט אַ פּאָר קעלבערנע אויגן, — האָט זיך ליאָלע צעשריגן, — אויב אין 40 מינוט אַרום וועט דאָ נישט זיין דער אויטאָמאַט, צינד איך אונטער דיך מיט דיין שטוב אינאיינעם.

— ווי גאָט איז דיר ליב, ליאָלינקע טייערע, ווייסט דאָך, אז איך בין דעם גאַנצן לעבן געווען מיט אייך, מיט די יידן...

— צוויי מינוט זיינען שוין אַריבער, — רופט זיך אָפּ שטרענג ליאָ־לע, קוקנדיק אויפן זייגער, — די צייט גייט!

וואָראָניעץ האָט זיך אויסגעגלייכט:

— איך גיי, איך גיי, אָבער טאָמער וועט דויערן מיט אַ פּאָר מינוט לענגער, זאָלסטו נישט...

—שוין אריבער דריי מינוט.

ס'האָבן זיך געצויגן די מינוטן ווי שעהן. וועט פעדקע ברענגען דעם אויטאָמאַט צי נישט... און אפשר וועט ער גאָר ברענגען פּאָליציי? אָבער דאָס וועט ער, דער הינטישער זון נישט וואַגן... צו גוט קען ער אים. געטראַכט, געטראַכט, און די זעלבע געדאַנקען זיינען אויך געשוועבן ביי קיליקייען.

פעדקע האָט פאַרשפּעטיקט אויף גאַנצע 20 מינוט. אין טונקלקייט פון אָוונט האָט ער זיך אַריינגעשלייכט אין שייער און פון אונטער זיין ברייט־לאַנגן מאַנטל אַרויסגעצויגן דעם אויטאָמאַט. ליאָלע האָט אַרום־געכאַפּט דעם אויטאָמאַט, צוגעד־יקט צום האַרץ און אַ קוש געטאָן.

— משוגענער, — צעלאכט זיך קיליקייע און פעדקע קען נישט פארשטיין, וואס איז דא אזוי מיט ליאָלען די גדולה.

— משוגע זאגסטו, — כושט ער ווייטער דעם שמאָל, — קילי־קייענקע, הארציקע, קום אהער! פעדקעלע, ליבינקער קום נענטער... אט אזוי.., נענטער צו מיר... די ביינדעלעך וועל איך צעקושן...

ליאָלע האט זיי ארומגעכאפט, געדריקטביידן צום הארצן, געקושט, געלאכט, געקוועלט און זיי מיטשלעפנדיק, זינגענדיק אין א טאנץ אוועק. פעדקע איז א צעטומלטער נאכגעגאנגען... אנגעהויבן טאנצן און האקן מיט די שטיוואלעס. קיליקייע האט ווי שטענדיק איר ליאָלען געפאָלגט.

— אט וועט דאס זיין א פרייד... אט וועל איך דאס שלאָגן!... העי,

— שטעלט זיך מיטאמאָל ליאָלע אויף אכטונג מיטן אויטאמאט, — חבר קאמאנדיר, כ׳מעלדע ווי געהעריק, — די אויפגאבע, וועלכע איך האב זיך געשטעלט צו באקומען אן אויטאמאט, האב איך דורכגעפירט!

— ער האט זיך נאך שטארקער צעזונגען, — אט וועט דאס זיין א פרייד ביים קאמאנדיר!

ליאָלע האט דעם אויטאמאט נישט ארויסגעלאזן פון האנט. געדריקט אים צום הארצן, געגלעט און געטוליעט, ווי ער וואלט געהאלטן אויף די הענט דאס טייערסטע.

— ווי מיין קינד וועל איך דיך האלטן, — האט ער געצערטלט די לופע, — כ׳וועל דיך פוצן, עסינקען געבן...

דער אפשיין פון צונטערן הימל האט זיך געריסן דורך די שייער־שפארונעס אויף ליאָלעס פנים און אים באלויכטן.

און א שאד וואס איר האט דאן נישט געזען ליאָלען, איר וואלט דאן געזען, וואס דאס איז אזיינס א גליקלעכער מענטש, א יידישער פארטיזאן.

שטאב פון דער וואראשילאוו־בריגאדע, נאראטשער וועלדער.
25סטער דעצעמבער 1943.

מאמע און זון

ווען די מאמע מיטן זון זיינען געקומען פון גאס, האָבן זיי אין שטוב דעם טאַטן שוין נישט געטראָפן. שכנים האָבן איבערגעגעבן, אַז נישט לאַנג זיינען דאָ געווען געשטאַפּאָ־לייט, וועלכע האָבן מיטגענומען דעם טאַטן מיט זיך.

די דאַטע פון 13טן יולי 1941 איז שוין אויף אייביק פאַרבליבן אין זייער זכרון.

„מיר וועלן נישט איינרוען, ביז וואַנען מיר וועלן פאַרן טאַטנס לעבן נקמה נעמען פון שונא.“ ס'זיינען נישט קיין סתם ווערטער.

אין לאַגער אָרגאַניזירט גרישע צו זיך נאָך חברים (דוקשטולסקי זלמן, לעווין דוד, שטול בערל, חפץ חיים, כאזענאָוויטש הערשל, קאַץ ליבע) און שטעלט זיי און זיך די אויפגאַבע:

— פון אונטער דער ערד קריגן געווער. — און ווי אַזוי ס'ווערן געשאַפן דריי נאַגאַנען, אַ פראַנצייזישע ביקס און דריי גראַנאַטן איז אַ באַזונדער קאַפּיטל.

אין מערץ 1943 גייט די גרופּע אַוועק פון לאַגער אין פּאַרטיזאַנקע. ס'איז נישט אַזוי לייכט געווען דאָס אַוועקגיין. חדשים צוגרייטונגען, זוכן פאַרבינדונג מיט פּאַרטיזאַנער, אַוועקגיין אַזוי, אַז קיין אַנדערע זאָלן נישט ליידן.

גרישע האָט גוט אָרגאַניזירט.

די מאַמע איז געבליבן אין לאַגער, אויף מיטצונעמען מיט זיך נאָך אַ גרופּע, ווען זי וועט באַקומען פון איר זון א בריוו.

די גרופּע מאכט דורך אויף הינטישע וועגן (ס'הייסט אויף פּאַרטי־

זאַנער=לשון, וועגן, אויף וועלכע אפשר הינט וואָלטן געקענט דורכגיין) אי=בער 200 ק"מ און טרעפט אין די נאטשער פושטשעס אַ ווזוואָד פון פאַר=טיזאנישן אָטריאד „לענינשער קאָמיוג", וועמענס קאָמאנדיר סטאסקע=וויטש עס גלידערט זיי איין צו זיך אין אָטריאַד.

אין אַ פּאָר טעג אַרום שיקט מען 30 קעמפער פון פערטן ווזוואָד (צווישן זיי 14 יידן) אויף אַ לויערונג (זאַסאַדע) אויף דייטשן. אויך גרישע איז דאָ. עס קאָכט און ס'זידט דאָס בלוט אין אים.

— ווי דערלעבט מען שוין צו זען אַ דייטש? — קען ער נישט אויסהאַלטן.

דער שניידער מיליקאָווסקי מיט זיין זון אין פארטיזאנקע — ליטווישע וועלדער.

גרישע האָט בלויז אַ נאָגאַן. ווי ליב ער איז אים איצטער, ווי טייער. ער קושט אַזש דעם שטאָל און קאָנטראָלירט צום לעצטן מאָל, צי אין צילינדער שטעקן אַלע קוילן.

די דייטשן דערנענטערן זיך. אין גרישעס אויגן צעצינדט זיך אַ פייערל. ער דערזעט אַ פּולעמיאָט אויפן פּלייצע פון אַ דייטש. זיין חלום איז דאָך ווערן אַ פּולעמיאָטשיק. האָבן אַן אייגענעם דעראָבערטן פּו־לעמיאָט.

און ווען דער קאָמאַנדיר גיט אַ שלאָג אַרויס דעם באַפעל „פייער!" הערט דאַן גרישע בלויז ז יי ן שאָס. דער פּולעמיאָטשיק ליגט שוין אַ פאַרוווּנדעטער, אָבער לעבט נאָך. גרישע הערט נישט דאָס סוויש־טשעריי פון קוילן, ער זעט בלויז זיין ציל, דעם פּולעמיאָט און דעם שונא, וואָס האַלט אים נאָך.

— אַך, וואָס פאר אַ פאַרגעניגן איך האָב געהאַט, ווען איך האָב זיך דאָס ערשטע מאָל אָפּגעוואַשן אין היטלעריסטישן בלוט. — גרישע דערמאָנט עס איצטער און דאָס האַרץ פלאַקערט אין אים.

גרישע איז ברייטפּלייציק, הויך, פעסט.

— איך דאַרף נישט קיין צווייטן נומער צו זיך! — האָט ער פאַר־שפּאָרט דעם אָטריאַד אַ קעמפער.

גרישע טראָגט דעם פּולעמיאָט ווי אַ פעדער אויף זיך, דערצו דריקן אים פעסט דריי דיסקן די פּלייצע און דעם היסטאָרישן נאָגאַן לאָזט ער נישט אָפּ פון זיך אויף אַ סעקונדע.

— גרישע!

די בכבודיקע אויפגאַבע צו קריגן אַ פאַרבינדונג מיטן צענטער — ווערט א י ם איבערגעגעבן. ער מאַכט דורך מיט זיינע צוויי חברים א פּאָר הונדערט ק"מ ביז די נאַליבאָקער פּושטשעס, צום חבר פּלאַטאָן. באַקומט באַפעלן, מאָל, קוילן, און מיט דער משא, האַלטנדיק זיין פּולעמיאָט מיט די דיסקן דערצו, שניידט ער דורך צוויי אייזנבאַן־ליניעס, ווו דער דריילינג לאָזט אין איינוועגס אראָפּ אַן עשאַלאָן, דריי שאָסייען און ברענ־גען דעם אָטריאַד וויכטיקע ידיעות און געווער.

אויף מאָרגן קומט צו אים די מאַמע.

די פּערציק יאָריקע פרוי ברענגט מיט זיך אַ באַוואָפנטע גרופּע פון פינף מאַן.

שרה (די מאַמע) האָט מיט זיך אַ רעוואָלווער. דער קאָמאַנדיר נעמט זי אַריין צו זיך אין אָטריאַד, צו דעם ווזוואָד, וווּ ס׳געפינט זיך דער זון.

אין צוויי טעג נאָך איר קומען, דערשפּירט זי שוין דעם האַרטן לעבן פון אַ פּאַרטיזאַן. 8 טויזנט דייטשן רינגלען אַרום די 150 פּאַרטיזאַנער. די מאַמע גייט גלייך מיט אַלעמען אין קאַמף, פאַר אַרויסרייסן זיך פון דער פיינטלעכער בלאָקאַדע. די פיינטלעכע קייט ווערט אין שונאס בלוט איבערגעריסן. עס פאַלן צוויי צענדליק פּאַשיסטן. שרה באַקומט אַ ביקס פון די טראָפייען.

— געווער האָבן מיר, ס׳פעלן אוים קוילן.

גרישע מיט דער מאַמען ווערן באַשטימט אין דער גרופּע, אויסצופירן די וויכטיקע אויפגאַבע.

— געווען איז דאָס דעם 9־טן סעפּטעמבער 1943 יאָר, — דערציילט גרישע — מיר גייען אין וועג אויסצופירן די אויפגאַבע, ערשט מיטאַמאָל דערהערן מיר געשרייען:

— שטיין! שטיין בלייבן!

מיר צעשיטן זיך אין די קוסטעס, האַלטנדיק גרייט דאָס געווער.

— איך קוק זיך אַרום: עטלעכע צענדליק סאָלדאַטן פון נאָענטן מאַרצינקאַנצער גאַרניזאָן, אַלע באַוואָפנטע מיט אויטאָמאַטן. כ׳באַווייז בלויז אַ קוק צו טאָן, ווער ס׳איז לעבן מיר, כ׳באַמערק די מאַמען, דעם בראַסלאַווער גרשון יאַנקעלעוויטש און דעם ראַדונער ווינצקאָווסקי. פּלוצלינג גיט אַ האָגל אויף אונדז אַ געדיכטע שיסעריי.

— פאַר קיין פאַל נישט לאָזן זיך נעמען לעבעדיקע! — קאָמאַנדעווע איך אַ דענערווירטער.

— גרישינקע — פליסטערט צו מיר די מאַמע — האַלט זיך, באַפעל שיסן.

— די מאַמע האָט מיך מיט די ווערטער אַרויסגעפירט אַ ביסל פון פאַרלוירנקייט, איך גיב אַ באַפעל:

— פייער, חברים, אין די פּאַשיסטן!

מיין פולעמיאָט אַרבעט אויסגעצייכנט. די מאַמע, שיסנדיק פון איר ביקס, קוועלט אַן און שרייט:

— אונטערגעבן זיך ווילט איר זאָלן מיר,,ער, סוואָלאָטשעס, גיט זיך איר אונטער!

— איינער שוין געפאַלן! — שפרינגט זי אויף אַ צופרידענע.

איך הייס איר זיך גיכער צוריק אַראָפּלאָזן. מיין פולעמיאָט לייגט אַוועק אַ צווייטן דייטש, די חברה האַלטן אויסגעצייכנט אין דעם שונא. די מאַמע ענדיקט שוין באַלד אירע 75 קוילן, האָט שוין אַפילו אַרויס געוואָרפן אירע 4 גראַנאַטן.

— נאָך איינער געפאַלן! — גיט זי זיך אַ הויב פאַר פרייד און אין מיטן דעם פריידיקן געשריי, זיפט איר דורך אַן אויטאָמאַטן-סעריע און זי פאַלט אַ טויטע לעבן מיר.

ווינצקאָווסקי דערציילט, וואָס ס'איז ווייטער געווען:

— ווי נאָר גרישעס מאַמע איז געפאַלן, האָט זיך דער זון אַ לאָז געטאָן מיטן אויפגעהויבענעם פולעמיאָט אין דער הויך און אין האַגל פייער דערקראָכן צום מערדער פון זיין מאַמען און אים מיטן פלאַמען-לעשער צעקוואַשעט דעם פנים אויף פיצלעך. כדי צו דעקן גרישען, האָב איך מיט יאַנקעלעוויטשן פאַרשטאַרקט דעם פייער אין שונא, וואָס האָט אָפּטרעטנדיק מיט שרעק זיך געלאָזן צוריק. מיר פרוון נאָכיאָגן, עס פאַלט אַ טויטער יאַנקעלעוויטש. גרישען פאַרליר איך פון די אויגן...

ווו איז גרישע?

— ווי נאָר איך האָב זיך געגעבן אַ קער אום צו מיינע חברים — גיט איבער וועגן די ווייטערדיקע געשעענישן גרישע — בין איך געטראָפן געוואָרן פון אַ דום-דום קויל אין דער אויבערשטער טייל פון דעם לינקן פוס און כ'בין אַנידערגעפאַלן צווישן קוסטעס. אַ מינוט צען בין איך אָפּ-געלעגן און נישט געוווסט, אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. דערנאָך האָב איך זיך געכאַפּט, אַז איך בין איינער אַליין. כ'האָב צעריסן אויף זיך דאָס העמד, פאַרבונדן דעם בלוטנדיקן פוס, צונויפגעזאַמלט די קוילן, גע-נומען דעם פולעמיאָט מיט די דיסקן אויף זיך און צוגעקראָכן צו דער מאַמען.

זי איז געלעגן, מײַן מאַמעלע, ווי זי וואָלט געשמייכלט צו מיר. פּעסט האָט זי געהאַלטן צוגעדריקט צו זיך די ביקס. כ׳האָב איר אַרויסגענומען פון אירע הענט, פאַרדעקט זי מיט בלעטער־צווייגן. נאָכדעם פאַרדעקט מיט צווייגן יאַנקעלעוויטשן, פאַרמאַסקירט זייער געווער (ס׳זאָל אין שונאס הענט נישט אַרײַנפאַלן) און מיט מײַן וואָגיקן געוויכט זיך געלאָזן צו דער באַזע. 6 קילאָמעטער בלאָטיקן וועג האָב איך דורכגעטאָפּטשעט, דאָס בלוט האָט גערונען פון פוס און זיך געצויגן אין אַ לאַנגן רויטן שנור נאָך מיר. אין די זאַבן מיטן געווער אויפן האַלדז פאַרוואָרפן, בין איך דורכגעשווומען אַ צען מעטערדיקן טײַך. ווי נאָר כ׳בין אַרויס פון וואַסער, בין איך אַ פאַל געטאָן צווישן קוסטעס און זיך מער נישט געקענט אויפהויבן.

אַזוי בין איך אָפּגעלעגן צוויי אַ האַלבן מעת לעת. ס׳זײַנען שוין געווען פרעסטלעך. די קליידער אויף מיר זײַנען פון פראָסט פאַרפרוירן געוואָרן ווי קאָרע. כ׳האָב אפילו נישט געהאַט קיין כוח אָנצודריקן דעם צינגל פון נאַגאַן, כדי זיך צו דערשיסן.

דער אָרט איז געווען אַ פאַרוואָרפענער. קיינער איז דאָ זיכער קיינמאָל נישט געגאַנגען, אויב אַפילו יאָ, וואָלט מען דאָך מיך געדאַרפט באַמערקן צווישן די קוסטעס, — און שרײַען האָב איך שוין נישט געקענט. באַגיין זעלבסטמאָרד איז געווען פאַר מיר דער איינציקער אויסוועג, כדי צו פאַרשפּאָרן זיך ווייטער צו מאַטערן, ווייל שטאַרבן האָב איך סיי ווי געדאַרפט, נישט הײַנט איז מאָרגן. אָבער... „זאָג נישט קיינמאָל, אַז דו גייסט דעם לעצטן וועג" — די ווערטער פון אונדזער פּאַרטיזאַנער־ליד האָבן מיך באַלד איבערצייגט אין זייער ריכטיקייט. אַ פּאַסטעכל איז אָנגעלאָפן זוכן אַ פאַרלוירענע בהמה און האָט, דערזעענדיק מיך, זיך צעוויינט. ער איז תיכף אַוועקגעלאָפן צו זיך אין דאָרף, פּאַסיעקא, וווּ ס׳זײַנען געשטאַנען אונדזערע אויסשפּירער (ראַזוויעדטשיקעס) און אין אָוונט האָב איך דערשפּירט אַ הייסע פליסיקייט אין מויל. כ׳האָב זיך אָנגעהויבן טשוכען און דערזען אַרום זיך מײַנע חברים פּאַרטיזאַנער, וועלכע גיסן מיר הייסע מילך אין מויל.

פ אַ ר ט י ז אַ נ ע ר ג י י ע ן!...

מיר האָבן קיין דאָקטאָר נישט געהאַט, קיין מעדיקאַמענטן אויך נישט. דער חבר זארובאָוו, וועלכער איז עטלעכע מאָל אַליין פאַרוואונדעט געווען און אויסגעהיילט געוואָרן, האָט מיך אָנגעהויבן היילן. מיט אַ פאַטראָן אנשטאָט אַ פינצעטקע האָט ער אַריינגערוקט אין וואונד אַ קנויט. כ'האָב דעם ערשטן מאָל פון ־עם געחלשט. אַזוי האָט ער מיר ביסלעכווייז דעם פוס פארהיילט. אָבער נישט אויסגעהיילט. אַרומגיין גוט האָב איך שוין נישט געקענט."

גרישע האָט דאָס געוועהר נישט געלייגט, כאָטש דער פוס האָט נאָך אַלץ געאייטערט. דער ווינטער האָט זיך אָנגערוקט. דער שונא מאַכט אַלץ ענגער דעם קרייז אַרום דעם וואַלד.

דער דאָקטאָר פון אָטריאַד נעמט זיך צו דעם יונג. ער לייגט זיין לעבן אַריין אין אים און גרישע ווערט אויף איזויפיל געזונט, אַז ער קען ווייטער גיין אויספירן אויפגאַבעס.

— ערשט א י צ ט האָב איך נאָך אויסצופירן אַ וויכטיקע אויפגאבע, — זאָגט ער — נקמה נעמען פאר דער מאמען.

גרישע רעדט קיין סך נישט.

אַ שווייגנדיקער מיט ברענענדיקע פייערן אנשטאָט שוואַרצאַפלען, לויערט ער מיט אַ גרופקע ביי די באַן־ליניעס און לאָזט אַראָפ נאָך צוויי עשאַלאָנען. פון זיין פולעמיאָט פאַלן נאָך צענדליקער היטלעריסטן. זיין פולעמיאָט נעמט אין געפאנגענשאפט נאָך פולעמיאָטן, אויטאָמאטן, ביקסן, קוילן, גראַנאַטנוואַרפער.

גרישע ווערט נאָך צוויי מאָל פאַרוואונדעט.

כ'האָב אָבער נאָך קעמפן נישט פארענדיקט, — זאָגט ער צו זיינע פריינט און פיינט.

ווען ער גייט אין וועג, ווען ער געפינט זיך אין פאַרטיזאַנישן ערדשטיבל, דערמאָנט זיך אים שטענדיק די דאַטע פון 13־טן יולי 1941, ווען די פאַשיסטן האָבן פארשלעפט זיין טאַטן און תיכף קומט אויף די געדאנקען די צווייטע דאטע, דער 9־טער סעפטעמבער 1943, ווען ס'איז אַזוי העלדיש אומגעקומען די טייערע מאַמעלע.

עס ווייסן ווי איר קבר איז אַלע פּאַרטיזאַנער אין וואַלד. זי ליגט באַהאַלטן אין ראַדונער ראַיאָן, אין סטייער וואַלד אויף דער וויספּע. ווילֿ א פּאַרטיזאַנער טרעפן זיינע פאַרלוירענע חברים, רעדט אַ פּאַרטיזאַן אָפּ זיך ערגעץ צו טרעפן, איז דאָ נאָר איין אָרט — ביים קבר פון דער העלדישער מאַמען, שרה גורוויטש. דאָרט קענט איר איין טרעפן אַ פאַרטראַכטן, און אין צאָרן צעפלאמטן איר העלדישן זון גרישען.

ווילנע, 10טער אָקטאָבער 1944.

גרישע גורוויטש מיט זיין פולעמיאָט און דער היסטאָרישער רעוואָלווער ביי דער זייט

צוויי באַגעגענישן

אין דעם טונקעלן ערדשטיבל האָט אַריינגעלויכטן אין פרימאָרגן אַ הויכלעכע פיגור און לעבעדיק אויסגעקלונגען:

— גוטער מאָרגן!

כ׳האָב אַ הויב געטאָן די אויגן און דעריען פונם אונטערן באַלקן אונטערגעשפּאַרט, שיינט אַרויס אַ פריש, געזונט פּראָסטיק פּנים.

— בלאַט! רוף איך אויס.

— און פון וואַנען ווייסט איר, אַז בלאַט? — וווּנדערט זיך דער פרעמדער.

— אָט אַזוי שטעל איך זיך אים פאָר! — זאָג איך.

— איר האָט קיין טעות נישט... געטראָפן.

דער פרעמדער איז מיטאמאָל געוואָרן אַן אייגענער. ס׳האָט געיווירט פון אים מיט פריידיקן לעבן. יונג, הויך, ברייטפּלייציק. דער מונדיר, דער פּאַרטאָפּיי אויף אים, דער אויטאָמאַט מיטן פּיסטאָלעט, די לעדער־נע סומקע ביים זייט — אַלץ האָט זיך צוזאַמענגעגאָסן אינאיינעם, — גע־שאַפן פאַר זיך דעם אויסגעטרויימטן העלד פון אַ פּאַרטיזאַן. אַ העלד — אַזאַ ווי מען האָט פאָרגעשטעלט צווישן די מחנות דעם פּאַרטיזאַן — איציק בלאַט, וועגן וועמען די פּאַרטיזאַנער האָבן גערעדט זייער אַ סך. ס׳איז געווען וואָס צו דערציילן און וואָס צו הערן.

קוועקזילבער, ער רוט נישט איין.

— דער אויטאָמאַט פּאָדערט דאָך דאָס זייניקע, — שמייכלט בלאַט. כ׳בעט זיך ביי אים:

— דערציילט אַ ביסל פון אייער לעבן. לאָמיר הערן פון אייך אַליין וועגן זיך.

פאַרטראַכט ער זיך:

— וועגן מיין לעבן... ס'איז דאָ וואָס צו דערציילן, אָבער וועגן דעם לאָמיר אָפּלייגן אויף אַן אנדער מאָל. נישטאָ קיין צייט.

— ניין — באַשטיי איך אויף דאָס מייניקע. — איר ווייסט דאָך, אַז היינטיקע צייטן טאָר מען נישט אָפּלייגן. אָט זייט איר דאָ און אין אַ שעה ארום, ווער ווייסט ווו?

— זייער ריכטיק, אגב, — האַקט ער זיך אַליין איבער — גלויב איך נישט, אַז איך זאָל איבערלעבן די מלחמה... און דערפאַר שנייד איך דעם שונא אומעטום, אויף אַלע וועגן. — ער קוקט אויפן זייגער, — נאָך 8 מינוט קען איך זיין ביי אייך.. כ'וועל אייך נישט איבערגעבן קיין אינ־טערעסאנטע פאַקטן, עפּיזאָדן, וועלכע וואָלטן אייך, ווי אַ שרייבער, גע־קענט זיין וויכטיק. אויף דעם וואָלט איך אַ סך צייט באַדאַרפט האָבן. אויך נישט אַלץ דערמאָנט זיך איצט. אָנהויבן וועל איך פון צווייטן יולי 1941. ווען די דייטשן זיינען אַריין אין גלובאָק. צוזאַמען מיט מיינע חברים מקיריטש און רוסינאָוו גייען מיר דאַן אַוועק אין דער האַלוביטשער פּושטשע, פון וואַנען מיר וואַנדערן אַוועק אין סאָווסקי באָר (באַגאָמע־לער ראַיאָן). דאָרטן טרעפן מיר שוין פּאַרטיזאַנער. כ'ווער אַ קעמפער פון קוזינס בריגאַדע. ס'הויבט זיך אָן אַ סעריע שלאַכטן קעגן שונא, סאַ־באָטאַזש אין שונאס טיל, בלאָקאַדעס. אין די ראַיאָנען פון דאָלגאָפּאָליע, קאַנטשאַן, בעגאָמל און מינסק צעשיסן מיר הינדערטער פיינטלעכע סאָל־דאַטן און אָפיצירן, מיט וועמענס געווער מיר באַוואָפענען זיך אַליין אין צעטיילן נאָך אויך צווישן דער אָרטיקער באַפעלקערונג. מיט נאָך עלף פּאַרטיזאַנער באַקום איך פון קאָמבריג אַן עפנטלעכן דאַנק פאַרן אויס־צייכענען זיך אין די שלאַכטן. כ'גיי עטלעכע מאָל איבער דער פראָנט־ליניע און צוריק, אין שונאס טיפן טיל און פאַר שפּרייט ליטעראַטור צווישן דער באַפעלקערונג. דעם 21־טן נאָוועמבער 1942 ווער איך איבערגעשיקט אין ווילייקער געגנט, צו אָרגאַניזירן נייע אָטריאַדן. כ'קום אָן אין די נאַראַ־טשער וועלדער, ווו ס'שטייט שוין די „וואָראָשילאָוו"־בריגאַדע. אַ נייע

סעריע קאַמפן. אונטער מיין אָנפירונג ווערן פאַרניכטעט די דייטשישע מאַיאָנטקעס ביי גלובאָק (פּיעטראָוושטשינע, מאַטער, טשראָמקע און קאַמ־מעלאַנאָוושטשינע). מיר צעשיסן די פּאָליציי־וואַך אומעטום און ברענ־גען געפאַנגענע, און אויסער דעם, דאָס וויכטיקסטע פאַר די קעמפער — טראָפייען: אויטאָמאַטן, ביקסן, רעוואָלווערן, קוילן. לויט: באַפעל פון ח' פּאַנאמארענקאָ, רייס איך אויף 138 באַן־רעלסן, 1 סעמאַפאָר און 6 באַן־קנופּן. מיט מיינע חברים שטשעווליטקאָ און פּיעטרוטשינקאָ נעמען מיר אויף א שלאַכט מיט א באַנדע פּאָליציאַנטן אין דאָרף ליעסניקי, לאַנדיק אויפן שלאַכטפעלד 6 טויטע סוואָלאָטשעס. דעם 30טן אויגוסט 1943, באַ־קום איך די אויסצייכענונגען „פּאַרטיזאַן פון פּאַטערלענדישן קריג". דעם זעלבן חודש שיקט איבער מיין קאָמאַנדיר אין מאָסקווע אַ פאָרשלאָג, מיר אויסצוטיילן דעם אָרדן „רויטע פאָן". כ'גיי נישט איינמאָל אין מיין שטעטל גלובאָק און ראַטעווע אַרויס פונם דאָרטיקן געטאָ צענדליקער יידן און פיר זיי אַוועק אין די קאַזאַנער וועלדער, וווּ זיי ווערן אַריינגעצויגן אין די אָטריאַדן.

דער זייגער רוקט זיך, רופט צו דער אַרבעט.

— דאָס צווייטע מאָל, אַז איך וועל ביי אייך זיין, אויף דער צווייטער באַגעגעניש, וועט איר זיך דערוויסן א ריי גאָר אינטערעסאַנטע פּרטים, — ענדיקט איציק און פאַרשווינדט.

כ'האָב געוואַרט מיט אומגעדולד אויף דער צווייטער באַגעגעניש. אַ פריידיקן האָט מען געזען בלאַטן, אָנגעטאָן אין שניי־ווייסע קליידער, פאַר־אויס אין גאַנג אויף אַן אויפגאַבע מיט זיין גרופּע.

זיינען אַוועק טעג, און ווי מאָדנע, ס'האָט זיך צעוואַקסן אין מיר אַ בענקעניש צו אים — דעם הויכוויקסיקן יונג. כ'האָב געשפּירט אין איינ־זאַמע מינוטן, אַז ווען איצט וואָלט דאָ געווען בלאַט, וואָלט ער מיט זיין קלינגענדיקער לעבעדיקייט פאַרטריבן די שווערע גערדיכטקייט. יעדער אָנ־קלאַפּ אין טיר האָט אַ טיאַבקע געטאָן אין הארצן: — אפשר בלאַט? און וויפל איך האָב נישט געשיקט צו אים, ער זאָל קומען צו מיר און וויפל ער האָט נישט צוגעזאָגט צו קומען, האָט די צווייטע באַגעגעניש נאָך אַלץ נישט געקענט צושטאַנד קומען. די אַרבעט ביי אים האָט געברענט: זי־צונגען, פאַרזאמלונגען, אויפגאַבעס.

מער איז שוין בלאַט צו מיר נישט געקומען.

אונדזער צווייטע באַגעגעניש איז פאָרגעקומען אויף דער טשאַפּייעוו־באַזע. די צווייטע באַגעגעניש איז געווען אַ שטומע. צווישן אַן ערגוואַר פון פּאַרטיזאַן איז אין אַן ארון געלעגן דער טויטער קערפּער פון העלד — בלאַט. פאַרשוואונדן געוואָרן איז די זון פון זיין פּנים, דער שמייכל. פאַרביסנקייט האָט אָנגעפילט דאָס טויטע געזיכט, ווי ער וואָלט נאָך אַלץ געהאַלטן אין מיטן פון דערפילן אַ גרויסע אויפגאַבע.

און דאָס וויכטיקסטע, די אויפגאַבע איז אויסגעפירט געוואָרן.

אַזוי איז דאָס געווען:

אַ טייל פון אָטריאַד איז אַוועק הינטער לינטעפּ אויף צעקלאַפּן אַ גאַרניזאָן. דער בנין, וווּ דער גאַרניזאָן איז געשטאַנען, איז שוין געשטאַנען אין פלאַמען און ארומגערינגלטער פון די פּאַרטיזאַנער. אין די קעלערן האָבן זיך געפונען 16 פּאָליציאַנטן, וועלכע זיינען געווען אויסגעשטעלט אויפן פייער פון די פּאַרטיזאַנער. בלאַט וויל אָבער אומבאַדינגט זיי פאַנגען לעבעדיקע. דער קאָמאַנדיר רופט:

— קריכט נישט, בלאַט!

דער העלד איז שוין אָבער ביי די פענצטערלעך:

— גיט זיך איבער, אַז נישט קומט איר אום! — שרייט בלאַט צו זיי.

אַנשטאַט אַן ענטפער קומען עטלעכע שאָסן. בלאַט, אַן אונטערגעשאָסענער, דערלויפט קוים און פאַלט אויף די הענט פון קעמפער סערעש.

— איך שטאַרב... די סוואָלאָטשעס האָבן..

:: :: ::

ביים לינקן ברעג פון וועג, נאָענט צו דער טשאַפּאַיעוו־באַזע, אַרום די נאַראָטשער וועלדער, רוען אונטער עטלעכע בערגלעך העלדן פון דעם זעלבן אָטריאַד, געפאַלן ביים אויספירן זייערע פליכטן. דער קבר פון העלד איציק בלאַט איז דער פרישסטער. דער געלער זאַמד דערמאַנט, אַז ערשט נעכטן האָט נאָך דאָ אין דער נאָענט לעבעדיק געקלונגען בלאַטס קול, אַז ערשט נעכטן איז ער דאָ פאַרביי־געגאַנגען אין מאַרש און דאַרף נאָך, מוז נאָך און וועט נאָך צוריקקומען...

אָטריאַד „ווילנע“, מאַי 1944.

א מאמע

צו דער הייליקער מאריע אין פארפינצטערטן ווינקל האָט די אַלטע פּעטינע טאָג און נאכט געבעטן:

— אָ, מוטערל הייליקע! באשיץ מיין איינציק זונעלע, מיין וואניען. 15 יאָר איז ער פון מיין שטוב נישט ארויס, כ'האָב אים געהיט און געבאָוועט, ווי מיין אויג אין קאָפּ... און איצט — ווילן אים די דייטשן צונעמען פון מיר... ער איז דאָך נאָך יונג מיין קינד. דאָס זעכצנטע יאָר גייט אים ערשט, דאָס זעכצנטע יאָר...

זי פלעגט שעהן לאַנג אָפּשטיין פארן טיר, אָפּוואַרטן, וואניע זאָל פון פעלד קומען. זעיען פלעגט זי פון שטוב טרייבן:

— גיי זע, וואָס איז ער נאָך אזוי שפעט פון פאשע נישט געקומען.

און אַז דער טונקל-פלעקיקער הינטל מ ו ר ו ס פלעגט פון ווייטן פאטשן מיט די לאפּקעס, פלעגט דאן ביי פעטינען דאָס הארץ אנהייבן קלאפּן:

— גאָט צו דאנקען... וואניע גייט שוין אויך...

דער טרילער פון פייפל האָט זיך געטראָגן פאַראויס און גלייך נאָכדעם האָט זיך באוויזן ע ר —

— מיין טייערער! — פלעגט זי אים אויסצערטלען און צעקושן די גלידער, — בגסט געקומען, — און ווי נישט גלויבנדיק, אז ס'איז ער, פלעגט זי אים ארומטאפּן און לאַשטשען.

די מאמע פלעגט זייער אָפט ארייננפאלן אין א מרה שחורה און רק מיינען, אז די דייטשן ווילן פטרן איר וואניען.

— איכ'ל זיך אן עצה געבן מיט זיי, מאמעלע, דו מט'זען — פלעגט ער זי בארואיקן. — א י ך וועל אין דייטשלאנד נישט פארן.

— און אז מען וועט קומען דיך נעמען מיט געוואלד, אזוי ווי מען האט גענומען קאסטיען?

— וועל איך אין וואלד אנטלויפן. מ י ך נעמט מען נישט מיט געוואלד! — פייערן זיינע בלויע אויגן.

וואניע האט ערשט נישט לאנג אין דער שול אנגעהויבן פויזען איבער די שווארצע פינטעלעך. גיך האבן אים אבער די היטלעריסטן באַפרייט פון דער מירחה. און דעם אמת דארף מען זאגן: ער האט ווייניק וואס זיך געקלעמט פון דעם, וואס ער לערנט זיך נישט ווייטער. ער האט אויף דער שול-באנק נישט געקענט איינזיצן. דאס פעלד און דער וואלד!

— א, ד א איז געווען זיין היים. ווי גוט ס'איז אים, ווען ער פליט איבער די טאלן און בערגלעך נאך דער סטאדע מיטן קנאהיקן בייטשל און קאמאנדעוועט צו די בהמות:

— ווו ביסטו פארקראכן?

— צוזאמען געגאנגען!

— זיך צעלייגט ווי א פריץ!

זיין סטאדע האט אים פארשטאנען און האט רואיק געפאלגט איר פירער.

סארא שיינע פייפעלעך ער שניצט, סארא פיינע געצאצקעוועטע שטעקעלעך. און אז דעם קצבס שילד ווערט דורך נאכט איבערגעהאנגען אויפן ארט פון שניידערס, איז זיך אויך נישט שווער אנצושטויסן וועמעס ארבעט דאס איז.

אין די וועלדער ארום מארסאווקע איז דער קעניג — וואניע. ער ווייסט, וווּ יעדער קוסט געפינט זיך, יעדער אויסגעהוילטער בוים, יעדער בלאטע און זומפּ.

— און אז ט ו י ז נ ט ע ר וועלן מיך דא זוכן, וועלן זיי מיך געפינען? — טענהט ער צו דער מאמען.

איינמאל, גארנישט ווי געוויינלעך, פעטינע איז נאך אין שטוב ביי איר וועבשטול געזעסן, ערשט מורום פליט אריין. אין הארצן האט זיך וואס

אָפּגעריסן ביי איר. אין ציטער איז זי קוים צום טיר דערגאנגען און אנ־געטראָפן וואניען.

— וואָסי? — איז זי ארויפגעפאלן אויף אים, — וואָס עפּעס אזוי פרי היינט? ווּ זיינען די בהמות?

— אין דר'ערד זיי אן אָרט... צו די באלעבאטים פארטריבן... ווייסט מאמע, — זאָגט ער שוין מיט גאָר אן אנדער טאָן, א פארטראכטערן, — איך גיי אוועק.

פעטינע האָט זיך איבערגעצלמט:

— אָ יעזוס מאריע, ווּ גייסטו? וואָס הייסט דאָס „איך גיי אוועק".

— הער, מאמעלע, שוין א לענגערע צייט ווי כ'האָב אין די וועלדער געטראָפן פארטיזאנער...

— וועמען האָסטו געטראָפן? — קען נישט פארשטיין די מאמע.

— גו פארטיזאנער — דערקלערט איר דער זון. — אָט אזעלכע, ווי די, וועלכע האָבן אראָפּגעלאָזן אויף דער דווינסקער ליניע צוויי דייטשישע עשאלאָנען.

פעטינע האָט ווי נישט פארשטאנען. געשוויגט. רעדט דאָס וואניע, א י ר זון, אָדער עפּעס אן אנדערער... ניין, טאקע וואניע שטייט פאר איר.

— ווילסטו דאָס גיין צו זיי און אומקומען... און איכ'ל נישט וויסן, ווּ דיין געביין איז אהינגעקומען, — קודלט זי אירע זילבערנע האָר.

— און אז די דייטשן וועלן מיך צונעמען, וועט זיין בעסער? און אז איך וועל ביי ז יי אומקומען און וועסט נישט וויסן, ווּ איך בין אהינגעקומען, וועט זיין בעסער?

ווי מאָדנע בייז ער האָט גערעדט צו איר. אָבער אָט נעמט ער זי ארום און קושט אירע טרערן אוים:

— כ'וועל דיך, מאמעלע, נישט פארלאָזן. כ'וועל זיין דאָ אין וואלד און קומען צו דיר. זיי זיינען גוטע מענטשן, מאמעלע. סט'געדארפט הערן ווי אונדזער עלטסטער, דער חבר סעריאָזשע, רעדט... אָט אזוי ווי...

פעטינע האָט אים א קוש געטאָן.

— דו סט'זען, מאמעלע, איכ'ל זיין מיט דיר. נישט ווייט פון דיר. אָבער קיינעם, קיינעם זאָלסטו נישט זאָגן וועגן דעם א וואָרט. אפילו נישט זאָיען. וועסט זאָגן, אז איך בין אוועק צום פעטער אין לאבענאר.

מורוס האָט זיך געדרייט ארום זיי, געשפרונגען אויף די קני, געלעקט די קריסטאָלענע פייטקייט, וועלכע איז גערונען פון דער מוטער אויף איר געליבטן זון.

:: :: ::

איז אוועק א וואָך. א צווייטע. די מאמע זיצט מיט אויגן ווי ראקעס ביים פענצטער און ווארט אויף איר זון. ווען די קי הייבן אָן צו מומוען און שעפעלעך צו מעמעקען, ציטערט זי אויף. זי לויפט ארויס פון שטוב, אָט, דאכט זיך איר, וועט א יינג וואָגיע באלד מיט דער בייטש א כוואָשטשע טאָן די ליפט און מיט די הענט פארלייגט אויפן מויל אויסהילכן:

— א ו ה ו ! — אָבער נישט וואָגיע גייט. ס'איז גאָר א צווייטער יינגל. ס'פלעגט אמאָל א פויגל איבערן פענצטער זיך אָפּשטעלן און אנהייבן טרילערן, פונקט ווי וואָגיעס פייפל. ווידער פלעגט די מאמע ארויס, — איז דאָס פייגעלע אוועקגעפלויגן. דער חלום איז צערונען. פלעגט די מאמע די נעכט נישט שלאָפן, זיך דרייען אויפן געלעגער קוקן אין פענצטער, ווער שאָרכעט דאָרטן, וואָס בילן אזוי די הינט? — קיינער איז אָבער פארביי איר שטוב נישט געגאנגען. דער ווינט בלויז האָט זיך געשפילט מיט אן אָפּגעריסענעם שינדל פון דאך. קיינער האָט אין טיר נישט געקלאפט.

א שנייאיקע נאכט. א ווייגע. קיינער וועט היינט אויפן גאס זיך נישט ווייזן. זאָיע שלאָפט שוין לאנג. פעטינע האָט זיך ערשט צוגעלייגט. דער קאָפ דרייט, אין הארצן איז שוואך. איז די מאמעלע נאָר אנטדרימלט געוואָרן אין געווירבל פון בייזע, וויסטע חלומות, ווי ס'האָט זיך דערהערט עפעס א שאָרכען אין טיר. מיטאמאָל האָט זיך א ריס אריין געטאָן א ווינט אין שטוב.

פּאַרטיזאַנער גייען!...

— וואָס איז...

און איידער זי האָט נאָך באַוויזן ווייטער צו טראַכטן, האָט זי דערפילט אויף זיך די ווייכע, וואַטיגע טריט פון מורוסן און זיין וואַרעמען אָטעם. פּעטינע האָט דערלאַנגט אַ שפּרונג צו דער טיר און אויפן שוועל — געטראָפן וואַניען, אַ ווייסן, אַ מיט שניי באַדעקטן. נעבן אים זיינען געשטאַנען צוויי אומבאַקאַנטע יונגעלייט, — אַלע דריי מיט געווער אויף די אַקסלען.

:: :: ::

ביי פאַרהאַנגענע פענצטער שמינקלט אַ רויכערדיק לעמפּל, — אין שטיבל איז אָבער ליכטיק. ביי פּעטינען איז איצט דער גרעסטער יום־טוב. זי האָט זיי אַלע דריי ליב, ווי זיי וואָלטן אירע קינדער געווען.

— סאַשקע! — רופט זי איינעם.

— שימקע! — דעם צווייטן.

— וואַניע! — דעם דריטן.

זי לאָזט זיי צו קיין אַרבעט זיך נישט צורירן. רייניקט זייערע שטיוול, וואַשט די פוסטיכלעך אויס.

— עסט, עסט, וואָס מער׳ר. ווער ווייסט ווי לאַנג איר האָט שוין רעכט נישט אָנגעקוקט קיין ביסל עסן... — פּעטינע באַמערקט, אַז די קינדער זיינען דענערווירט, וויל זי זיי איינשטילן מיט טרייסט־רייד, אָבער ס'גיט זיך נישט איין. שמעון איז אויפגערעגט ס'קריכט נישט קיין ביסן אין מויל. די ליבע זאָרגעוודיקייט פון וואַניעס מאַמען דערמאָנט אים, אַז אויך ער האָט געהאַט אַ מאַמען. אויך זיין מאַמע פלעגט אים אין קליינעם שטיבל אין ווילנע, אויף דער קאַלוואַריער־גאַס, אַזוי וואַשן און קעמען ווי פּעטינע. „מאַמע, וווּ ביסטו איצט" — פינצטערן זיינע געדאַנקען איינע נאָך די אַנדערע.

בילדער... ער האָט געהערט וואָס אין ווילנע טוט זיך. ער האָט געהערט וועגן פּאָנאַר און ווייסט, אַז די ערשטע, וועלכע זיינען געפאַלן קרבנות, אין פּאָנאַר, זיינען געווען די יידן פון דער קאַלוואַריער־גאַס. זעט ער איצט

די מאמען, דעם טאטן. זיי לויפן צעשלאָגענע אונטערן קנוט פון דער געשטאפּאָ און יאָמערן:

— שימינקע טייערע, ווו ביסטו? — יאַטעווע! נעם פאר אונדז נקמה!

אויך סאשען עסט זיך נישט. ער קוקט אויף דער שלאָפנדיקער זאָיע און עס שטיקט אים אין האַלדז טרערן א ים. אויך ער האָט אזא שוועסטער. גאָר נישט ווייט פון דאנען. צוויי יאָר ווי ער האָט זי שוין נישט געזען. ווער ווייסט, וואָס מיט איר איז? די דייטשן האָבן זיך צו איר געטשעפעט כסדר:

— ווו איז דיין ברודער?

נאָכדעם האָט מען זי ארייגעזעצט אין געשטאפּאָ. ווו איז זי איצט? ס'האָט געווייטיקט אין הארצן געשטאָכן ווי מיט נאָדלען.

— נו, וואָס איז מיט אייך?! — רייסט זיך ארויין וואניע פלוצלינג אין זייערע געדאנקען אריין — איר האָט דאָך אָקאָרשט געזאָגט, אז אן אָקס וואָלט איר אויפגעגעסן, אזוי הונגעריק זייט איר...

—ער, וואניע — האָבן זיי ביידע מיטאמאָל אויסגעזיפצט, — מיר זיינען דיך מקנא!...

ס'איז שטיל געוואָרן. קיינער האָט זיך מער נישט צוגערירט צום עסן.

— וואָס קען מען טאָן, קינדערלעך, — ווישט זיך פעטינע די טרערן, — די גאנצע וועלט האָט ער הרוב געמאכט, דער דייטש.

דאָס ווייסן שוין אלע. איצט טראכטן די יונגען וועגן זייערע חברים, וועלכע זיינען אָקאָרשט וועוען געבן זיי און וועלן שוין מער נישט צוריקקומען.

דעם 9טן דעצעמבער זיינען אומגעקומען קלאטשקאָ, קוניצקי און רייבער. דעם 11טן דעצעמבער, ס'הייסט מיט צוויי טעג צוריק, זיינען אין כוטער מאזוטע ביי ליגטעפ העלדיש אומגעקומען די צווייטע גרופע — דאַלים, מארקאָוו און שוסטער.

— ווי די לייבן האָבן די דריי יונגען געקעמפט קעגן די 25 פּאָליציאנטן, — האָבן די פויערים דערציילט. — ...און נאָכדעם ווי זיי האָבן

אוועקגעלייגט עטלעכע סוואָלאָטשעס און אויסשיסנדיק די לעצטע קוילן, זיינען זיי אומגעקומען.

איצט עקבערט די דריי פארבליבענע:

— ווו איז דער קאָמאנדיר, ה׳ גריקאָ, און ווו איז טרומפּוטוס? צי זאָל מיט זיי אויך נישט וואָס געשען? — בלויז ביים געדאנק וועגן דעם האָבן זיי אויפגעציטערט.

פינצטער איז איצט אין שטיבל. עס וויגט די נאכט אריין דורך שפּארונעס, דורכן קוימען. מורום ליגט אויפן שוועל און ווארט מיט אנגעשפּיצטע אויערן, מיט בלומרישט שלאָפנדיקע אויגן. די יונגען שלאָפן שווער. ווארפן זיך, קריצן מיט די ציין, ציטערן מיט די גלידער. א ו מ ר ו האָט זיי ארומגעכאפּט אפילו אין זייער ר ו.

די מאמע איז וואך. דעקט זיי צו. שטעלט זיך אָפּ ביי יעדערן, טראכט באשאָקלט מיטן קאָפּ, באדויערט און האָרכט צו צום דרויסן. ס׳איז פינצטער אין שטיבל, אָבער פעטינע זעט זיי אלעמען, יעדער גליד, יעדער ציטער דערקענט זי שוין און ווייסט פון וועמען עס קומט.

קריכט די נאכט דורכן שנייאיקן געוועב פּאמעלעך, פּאמעלעך, קוקט דורכן פענצטער אין שטיבל אריין. שלאָפן די יונגען, שלאָפן... די מאמע מאכט מיט קיין אויג נישט צו...

פּלוצלינג טוט סאשא א שפּרונג פון געלעגער:

— שמעון! וואניע! גרויסער טאָג!

— אָך ווי עס ווילט זיך נישט אויפשטיין, — קעצלט זיך וואניע.

— כאָטש נאָך אביסעלע...

פּלוצלינג האָט מורום זיך א שטעל געטאָי אויף די פיסלעך און א ביל געטאָן.

— וואָסי? — האָבן זיך אלע צו די פענצטער א כאפּ געטאָן.

ס׳האָט זיך קיינער נישט געזען. ווי א סעריע שאָסן פון אן אויטאָמאט האָט מורום ארויסגעלאָזן זיינע בילן ווייטער און זיך געריסן צו דער טיר.

די מאמע איז פון אויוון ארויסגעקראָכן:

— גייט, קינדער, ארויס. אפשר גייט ווער, — און ווידער דעם קאָפּ

צו די טעפּ געקערט.

די פענצטערלעך פון פראָנט־אריינגאנג האָבן זיך מיטאמאָל באדעקט מיט א טונקלקייט, און געשרייען האָבן זיך אריינגעריסן אין שטיבל:

— טשערעפּאכעס, גייט ארויס!

ווי געפאנגענע אין א שטייג, האָבן די קעמפּער אנגעהייבן זוכן א רע־טונג. ס'האָט זיך אָבער נישט געזען, אז עס זאָל שוין וואָס ארויס. די איינציקע רעטונג איז דאָס געווער, — און קוילן אין די לופעס זיינען שוין אריינגעצויגן געוואָרן.

— ארויס, טשרעפּאכעס!! — האָט די פּאָליציי געשריגן ווייטער.

קיינער האָט נישט געענטפערט. פעטינע האָט, ארויסציענדיק א טאָפּ פון אויוון, תיכף באמערקט וואָס דאָ טוט זיך און א שלעפּ געטאָן די קליינע פון בעט:

— גיך, זאָיע! טו זיך אָן, פּאָליציי איז דאָ!...

ווי ס'וואָלט זי ווער ארויסגעוואָרפן פון בעט, אזוי האָט די קליינע זאָיע א שפּרונג געטאָן גלייך צום פענצטער, עס אן עפן געטאָן און דער־זעענדיק וואניען מיט די אומבאקאנט־באוואָפנטע, אויסגעשריגן:

— דורך דעם פענצטער, וואניע! דאָ איז קיינער נישטאָ.

דאָס ריטשערייַ האָט זיך פארשטארקט:

— צום לעצטן מאָל, טשערעפּאכעס, ארויס!

די מאמע גייט ראטעווען די קינדער:

— אלע לויפט דורכן פענצטער, — שלעפּט זי זיי, — און איך וועל דערווייל זיי גיין פארדערן. זאָגן, אז איר זענט נישטאָ... מיך וועלן זיי נישט טשעפּען.

ס'האָט זיך צעפייערט א הוראגאן איבערן שטיבל.

א קוש, א צווייטן, א דריטן. די פּארטיזאנער פליען דורך די פענצטער. די מאמע שטייט שוין פאר דער טיר און בעט זיך ביי דער פּאָליציי:

— וואָס ווילט איר? דאָ איז דאָך קיינער נישטאָ...

דער אנפירער האָט זיך צעשריגן:

— דיין זון גיב ארויס, דו הינטישע מאמע, אז נישט צינדן מיר די שטוב מיט דיר אינאיינעם אונטער.

— נישטאָ, זאָג איך אייך, קיינער ביי מיר, — פאַלט זי אויף די קני.

— פייער! — האָט זיך דערהערט א באַפעל.

ס'האָט זיך ווידער צעדונערט דאָס שיסעריי און אנגעצונדן דעם דאך. פון שטיבל האָט קיינער נישט געענטפערט. נענטער צוגיין האָט די פּאָליציי מורא געהאט. די מאמע איז אלץ געשטאנען אויף די קני און געגרעדט צו זיי.

— גיט איר פארן הינטישן זון! — האָט זיך צעשריגן דער קאָמאַנדאַנט, און אַזוי ווי זיי וואָלטן געהאט קעגן זיך דעם גרעסטן שונא, נאָך ווען זיי זייען געקומען, האָבן זיי אנגעהויבן אין דעם אַלטער צו פייערן.

זי האָט קיין קרעכץ אפילו נישט געטאָן, די מאמע. זי איז געלעגן מיטן קאָפּ אויפן קני צו דער ערד, אזוי ווי זי וואָלט ווייטער געצויגן איר תפילה און געדאנק, וואָס זי האָט געראטעוועט אירע דוייי זין מיט דער מאַכטער פון די דייטשישע הענט.

נאַראָטשער וועלדער, אָטריאד „ווילנע", אפריל 1944.

„יאַסנאַיע מאָריע“

אנטקעגן פּענצטער האָט זיך א זוניקער ווינטל געשפּילט מיט די שפּי=
זיקע צווייגן פון די הויכע, שטאָלצע סאָסנעס און זיך צעוויגט אין שאָטנ=
דיקע אוזאָרן אויפן געזונטן טונקל=ברוינעם קיילעכדיקן פּנים פון קאָ=
מאַדיר סיעדיאַקין.

גוטמוטיק צעדרייט ער די געדיכטע ברוינ׳עכע טשאַפּייעוו=וואָנצעס
און די אויגן, אין וועלכע ס׳צעשפּיגלט זיך דער הימל=בלוי, צעשטראַלן
זיך צו די ביימער=שפּיצן.

די גאָלדיק=גרינע קרוינען=קעפּ וויגן זיך רואיק, שאָקלען און סודען
זיך.

סיעדיאַקינען איז נאָענט דער גרינער געמורמל, דער בלויער ציטער,
דער גאָלדענער שפּיל און דער שנייאיק=שמאַראַגדענער אַלבאַסטער.

סיביר דערמאַנט זיך אים איצט: דער ווייטער ווייט, ווו עס שפּילן
זיך טאַנצנדיקע קאָלירן פון נאַטוריקן ארום, ווו ער איז געבוירן געוואָרן,
אויפגעוואַקסן, דעם אינסטיטוט יעענדיקט און אין שול לעקציעס געגעבן.
דער נאַטור=לימוד איז געווען פאַר אים דער באַליבסטער. ער האָט די
לעקציעס נישט געהאַלטן אין שול=צימער. מיט זיינע תּלמידים האָט ער
געשפּאַנט קילאָמעטערס אין דער לענג און ברייט, געווען אין אַלע וואַלד=
געדיכטענישן, געגישטערט, געזוכט און צעשפּרונגען זיך פאַר פרייד, ווען
ס׳האָט זיך איינגעגעבן צו געפינען א נייעם מין אינזעקט, א נייע יאַש=
טשערקע, א שלאַנג.

זיינע פלאַנצן=קאָלעקציעס האָבן דערציילט ווי ליב און זאָרגיק עס

פּאַרטיזאַנער גייען!...

איז צו זיי זייער זאַמלער.

אָט מישט זיך אין געדאַנק ביי אים דער קאָלירטער גרין פון די בלעטער און גראָזן=מינים...

אָט ציט זיך אין דער אומענדלעכקייט דער אייביק העלער, אייביק ווייסער ים...

דעם ווייסן ים דערמאַנט סיעדיאַקין יעדע מינוט, ביי אַלע געלעגנהייטן.

— יאסנאָיע מאָריע! —

מען ווייסט גאָרנישט, אַז די פאַמיליע פון טשאַפּאַיעוו=קאָמאַנדיר איז סיעדיאַקין. אַלע רופן אים יאסנאָיע מאָריע.

— דערלויבט זיך צו ווענדן צו אייך, חבר קאָמאַנדיר! — האָט אַן אויפגערעגטע שטים אים צוריק=געבראַכט פון ווייטן סיביר צוריק צו זיך אין זעמלאַנקע.

סיעדיאַקין האָט זיך האַסטיק אַ שטעל געטאָן:

— נו וואָס, קודריאַוצעוו, נייעס געבראַכט?

— 18 דערהרגעטע, אַ פּולעמיאָט, צוויי אויטאָמאַטן און 9 ווינטאָווקעס. — האָט אויסגעהאַקט דער שטאַב=נאַטשאַלניק.

דער קאָמאַנדיר האָט אויסגעפּלאַצט:

— נו, רעד זשע, אַ וואָרט זאָל מען הערן... וואָס ביסטו געבליבן אינמיטן... וועמענס דערהרגעטע? וועמענס טראָפייען? אונדזערע? זייערע? זאָג!

קודריאַוצעוו האָט זיך צעשמייכלט:

— ווען די אָנווערן, חבר קאָמאַנדיר, וואָלטן געווען אונדזערע, וואָלט איך **אויך** נישט געקומען.

דער קאָמאַנדיר האָט הייטערדיק אַ פּאַטש געטאָן אין קני:

— עך, יאסנאָיע מאָריע... נו דערצייל... צי נישט די עצמות... יאסנאָיע מאָריע!

— נו, וואָס איז דאָ צו דערציילן — זאָגט קודריאַוצעוו — די זאַך איז פּראָסט און פשוט: ס'האָט זיך זיי פאַרוואָלט, די מיאַדלער דייטשן און פּאָליצייסקע, מאַכן אַן אויספלוג אין פּאַסטאָוו, כדי צו ברענגען פון

דאָרט די מאָביליזאציע־קאָמיסיע. נו, האָבן מיר זיי איבערגענומען אויפן וועג און 18, צווישן זיי אויך די קאָמיסיע, איבערגעשיקט מאכן א מאָביליזאציע אויף יענער וועלט.

— עך, יאסנאָיע מאָריע... טאָ וואָס שווייגסטו? זעץ זיך, וואָס ביסטו מיטאמאָל שטום געוואָרן?

— אז איך וויים נישט וואָס איז דאָ צו רעדן — קען נישט פארשטיין קודריאווצעוו — מיר האָבן געטאָן! מיר האָבן זיי צעשעטקעוועט און א סוף! און יאָ... מיר האָבן באפרייט פארטיזאנער פון דער ראָקאשאָווסקי־בריגאדע, וועלכע זיינען געבונדענע געפירט געוואָרן אין פאָסטאָוו.

— בראוואָ!— רופט אויס סיעדיאקין — בראוואָ!... „צעשעטקעוועט"

— צעלאכן זיך די ווייסע ציין פון קאָמאנדיר, און א פאמש־טוענדיק דעם שטאב־נאטשאלניק איבער דער העלער משופרינע — עך, קודריאווצעוו... פון דיר וועט שוין קיין פאָעט נישט ווערן.

— די פראָזע איצטער איז א סך אינטערעסאנטער... חבר קאָמאנדיר.

— נו און די טויטע האָבן זיי צוגענימען? — האָט זיך דערמאנט סיעדיאקין.

— ניין, זיי ליגן דאָרטן מיטן פנים, אָדער מיטן הינטן צום הימל און וואַרטן, מען זאָל זיי צונעמען.

דער קאָמאנדיר האָט פארקראטעוועט דאָס פנים צווישן זיינע פינגער, ווי נישט וועלנדיק ארויסלאָזן דעם שטורעם, וואָס האָט זיך פאנאנדערגעכוואליעט אין מוח און א פלאַץ־ארויס געטאָן:

— אָטריאד סטרויסיא, יאסנאָיע מאָריע!

— יעסט! — האָט א שלאָס־ארויס געטאָן די פיס דער שטאב־נאטשאלניק און איז ארויס פון זעמליאנקע.

:: :: ::

אויסגעצויגן ליגט, פארביי דעם נישט געדירטן טראקט, דאָס דאָרף פאסענקע. פון רעכטן זייט קוקט אויף די באטקעס דער טונקעלער אָפּגרונט פון דעם נאראָטשער אָזיערע־אויג. מעשהלעך דערציילט וועגן דאָרף דער גרינוואלדיקער געפלעכט אין די בערגיקע קוסטעס פון לינקס. אָן

אַלטער בית־עולם בוקט זיך אין אומעט פון גראָזן־באהעלטעניש צום הימל צו.

נאָך גאָר נישט לאַנג האָט זיך אויפן ברייטלעכן שאָסיי־וועג געטומלט און גערודערט: מאשינעס, רייטער, פורן האָבן געאקערט דעם זאמדיקן שטויב, געגראָבן זיך אין דער טיף, ווי געוואָלט אויף אייביק צוּווישן געבן די פרעמדע:

א גרופּע פּארטיזאנער (יידן, פּאָליאקן, רוסן, מאָנגאָלן) פון יידישן פּארטיזאנער־אָטריאַד „א טויט דעם פאשיזם" אין די רודניצקער פּושטשעס (ליטע).

— אָט דאָ פאָרט מען צו פּאָסטאָוו, אהער גייט דער וועג אויף מיאָדלע.

איצט דערקענען אפילו נישט די ארומיקע דעם וועג. דער שניי האָט אים ווי פארמאָלט. איז געוואָרן איין שטיק נאקעט פעלד — דער וועג מיטן גרויסן נאראָטש.

דעם נייעם מיאָדלער פּאָליצײ־קאָמאַנדאַנט אַגייעוו ברענט עס. ער קען נישט אויסהאלטן. ער וואָס מיט לייב און לעבן דינט דער דייטשער מאכט, ער וואָס האָט געהוליעט איבער דערפער און שטעטלעך פון גאנצן

קאנט. ער — וואָס האָט באַזיימיקט, פאַרניכטעט און דערמאָרדעט וועך ס'איז נאָך אונטער זיין האַנט געקומען און צוויי מעדאַלן געקראָגן דער־פאַר. ער, אגייעוו, דאַרף מיט זיין גאַרניזאָן ליגן פאַרשפּאַרט, און קען פון שטעטל נישט אַרויס.

עס לאָזן נישט צורו די פּאַרטיזאַנער. באַזעצן די וועגן, פאַרקלייבן זיך נישט זעלטן אַפילו צום שטעטל צו...

דעם 24טן מערץ 1944 איז דער טראַקט צערודערט געוואָרן. אויפן קלאָרן צעפרוירענעם שניי זיינען געבליבן ליגן 18 געהרגעטע פּאָליציאַנטן און דייטשן.

אין די גאַרניזאָנען איז אויסגערופן געוואָרן טרויער.

— פאַר יעדן פּרייז — האָט געקלונגען דער ראַדיאָ־באַפעל פון פּאָס־טאָווו — מוזן צוגענומען ווערן די טויטע פון טראַקט.

האָט זיך אגייעוו, דער אָרדנטרעגער, געלאָזן אין וועג.

זעקס מאַשינעס געפּאַקטע מיט פּאָליציי און דייטשן, א טאַנקעטקע, א פּאַנצער־אויטאָ, אַמוניציע, — ווי צו דער גרעסטער שלאַכט.

האַפּערדיקע האָבן זיך די רעדער געדרייט איבערן שאָסיי:

— אַנו, — הייסט עס, — הייבט זיך נאָר אָן מיט אונדז. עס וועט אייך ווייזן וואָס עס קען דער טאַנק אונדזערער, דער פּאַנצער־אויטאָ, די פּולעמיאָטן, אונדזערע אויטאָמאַטן.

אַרום פּאַסענקע ליגט איצט דער טשאַפּיעוו־אָטריאַד, פּאַרטייעט צווישן קוסטעס, גראָזן, אונטער בערגלעך, צווישן ביימער.

דער קאָמאַנדיר רוט נישט. קאָנטראָלירט די זוואָדן, זייערע קאָמאַנ־דירן, די פּאָזיציעס ווו זיי געפינען זיך. עס אַרבעט אויסגעצייכנט די ראַזוויעדקע. סיעדיאַקין אָבער איז ווי צעטומלט: אַוועק דער ערשטער טאָג, דער צווייטער, אָט איז שוין דער דריטער טאָג און זיי ווייזן זיך נישט. האָבן זיי מורא צו קומען? קלייבן זיי גרויסע, שטאַרקע כוחות אפשר, כדי צוצונעמען זייערע מתים? — געדאַנקען אַזעלכע האָבן געעק־בערט און אים נישט געלאָזן צורו. א פּאַסמע האָר האָט זיך פון אונטער די פּאַפּאַכע ביי אים געהוידעט א צאָרנדיקע אין דער לופטן און זיך צעשאָטן א מידע אין א פאָרהענגל איבערן פּנים.

דער פּרימאָרגן האָט זיך פרילינגדיק צעזוניקט אויף די שנייאיקע פעלדער און זיך פאַרגנבעט צווישן דעם גערדאַנקען־געמיש ביים קאָמאַנדיר און ווידער דערמאָנט אים אָן זיין ווייטן היימלאַנד...

:: :: ::

וויפל דאַרף דאָס געדויערן צו פאָרן מיט מאַשינעס דאָס שטיקל וועג איבערן טראַקט, ווו עס ליגן די דערשאָסענע פּאָליציאַנטן און דייטשן פון מיאַדלער גאַרניזאָן?

ס'האָט טאַקע נישט געדויערט.

פאַרביי די פענצטערלעך פון די דערפער, וואָס ליגן ביים טראַקט, זיינען אומדערוואַרט בליציק פאַרבייגעפלויגן אין טומל די מאַשינעס.

ווי אַ בייזער שטורעם האָבן זיי זיך דורכגעטראָגן, איבערלאָזנדיק נאָך זיך דעם צאָרנדיקן מאָטאָרן־זשום אין די פּויערישע כאַטעס.

דער פליענדיקער טויטן־געזשום האָט זיך געיאָגט פאָראויס און געוואָרנט:

— היט זיך, דער טויט פאָרט!

די פּויערים זיינען זיך טאַקע צעשראָקענע צעלאָפן אין די וועלדער. דער טראַקט האָט זיך געבויגן פון שווערן לאַסט וואָס האָט זיך צעוויגט אויף אים.

דער טויט פאָרט!

און אים אַנטקעגן איז אַרויס דער טשאַפּאַיעוו־אָטריאַד. די ערשטע האָבן אים באַגעגנט צען קעמפער פון דריטן זוואָד.

— פייער, חברים! — האָט אַ ברום געטאָן דער קאָמזוואָד ח' לעאָנאָוו, דערשטיקנדיק דעם ריח פון מאַשין־גאַז.

אויף דעם פוסטן אָרט, ווו ס'האָט אָפּגעשיידט איין ריי הייזער פון דער צווייטער, פאַרביי וועלכע ס'האָט זיך געצויגן דער שאָסיי, זיינען אָנגעשפּרונגען אויף דער צעעפנטער שיסעריי די ערשטע צוויי אויטאָס. ווייטער האָבן זיי שוין נישט געקענט זיך רירן. דער ערשטער האָט זיך געפּרוווט אַ קערווע טאָן צו דער אַזייטע, דער שאָפער האָט זיך אָבער אַרויסגעוואַקלט פון קאַבינע און געבליבן ליגן אויפן שניי. די מאַשין איז

געבליבן שטיין און פארהאלטן דעם וועג דער צווייטער, פון וועלבער ס'איז ארויסגעלאָפן דער שאָפער מיט אן אויסגעשטעלטן אויטאָמאט און אײדער נאָך ער האָט באוויזן צו שיסן, זיך פארשעפּעט אָן געפאלענעם חבר זיינעם, א פאל געטאָן איבער אים און זיך שוין מער נישט אויפגעהויבן.

דאָס פייער פון די פארטיזאנער האָט זיך נישט איינגעשטילט און געזיפּט אין די צוויי אויטאָס, פון וואנען ס'האָט זיך ארויסגעכאפּט דער שונא און אנגעהויבן ענטפערן מיט פייער, נישט אכטנדיק וואָס עטלעכע דייטשן זיינען שוין געלעגן אין רויטער גערעכטקייט אומבאוועגלעך, טויטע.

— פאר קיין פאל נישט דורכלאָזן דעם שונא ווייטער — האָט געשטורעמט לעאָנאָווס באפעל.

די איבעריקע מאשינעס האָבן זיך טאקע פארקערעוועט אָדער זיך גענומען ארייננדרייען אין דאָרף, שיקנדיק פאָראויס די טאנקעטקע מיטן פאנצער-אויטאָ.

— טיכאָמיראָוו! — האָט זיך צעקלונגען די שטים פון סיעדיאקינען דורך דער שיסעריי — פייער דערלאנג!

— יעסט! — האָט א זעץ געטאָן דער פעטער אין טיכאָמיראָווס פעסטער האנט.

דער טאנקיסט האָט זיך פארדעקט מיט זיין שטאָלענעם פארטעך און זיך צעשאָטן מיט פייערדיקן בליי אויף די קעמפער, אויף דעם דאָרף, וווּ ס'האָבן זיך אנגעצונדן די ערשטע פאָדערשטע כאטעס.

דער קאָמאנדיר האָט ווידער א שטורעם געטאָן:

— פארשטארקן דאָס פייער, חברה!

די לופט האָט זיך צערעגנט מיט א הייס-בלייאיקער שיסעריי. די איבעריקע אויטאָס האָבן זיך באהאלטן אונטער שוץ פון די כאטעס. דער שונא האָט זיך געגרייט מסתמא צו אזא פייערדיקן קבלת-פנים און האָט זיין גאנצע רוצחישקייט, וואָס האָט געווירט קעגן די פארטיזאנער, ארויסגעלאָזן דורך מינען-ווארפן, הארמאטן, פולעמיאָטן און אויטאָמאטן.

דער שונא האָט זיך שוין ארייגעריסן אין דאָרף. ברענט שטיבער.

שטורעמט מיט כוואַליקער פאַרגיכטונג. די פּאַרטיזאַנער ווערן געצווונגען פאַרנעמען גינסטיקערע פּאָזיציעס.

אַבראַמאָוו וויל אָבער פון קיין זאַך נישט וויסן. כל זמן דער שונא איז אין דאָרף, וועט ער פון דאַנען נישט אָפּטרעטן. אַבראַמאָוו שטייט אויפן מיטן גאַס און זייט מיט זיין אויטאָמאַט.

— טרעט אָפּ פון דאַנען! — רופט דער קאָמאַנדיר.

— אַבראַמאָוו, גיי אַוועק! — שרייען זיינע חברים, זייענדיק זיכער, אַז דער יונג וועט שוין קיין לעבעדיקער פון אָרט נישט אַוועק.

אַבראַמאָוו אָבער שווייגט, זיין אויטאָמאַט רעדט. קוירא, ביקאָוו און קאָמזוואָד לעאָנאָוו אייניקן זיך צו צו אים — דערלאָזן נישט דעם שונא אַריינדרינגען טיפער אין דאָרף.

די לאַגע אָבער ווערט ערנסטער. דער שונא דרינגט דורך פאַרשיי־דענע זייטן און פלאַנירט אַריינגעמען די פּאַרטיזאַנער אין אַ רינג. ביי די קעמפער ווערט אויסגעשעפּט די לעצטע קוילן־זאַפּאַסן אָט ראַפּאָר־טירט קוירא:

— חבר קאָמאַנדיר! דער לעצטער דיסק.

דער שווייס גיסט זיך איבער סערעשן:

— חבר קאָמאַנדיר, דערלויב צו מעלדן, קוילן דאַרף איך...

— קרופּסקי איז געפאַלן, חבר קאָמאַנדיר — אָטעמט שווער אויס אַ פאַרטיזאַן...

— קאָסאַרעווסקים פּולעמיאָט שטייט שוין אויך צו...

— ס'איז נישט געווען מיט וואָס צו ענטפערן, חבר קאָמאַנדיר, זיי־נען מיר געצווונגען געווען אָפּצוטרעטן...

— ציבולסקי איז פאַרוווּנדעט.

אַלץ זאָגט פאַר דעם, אַז מען דאַרף אָפּטרעטן. סיעדיאַקין טוט אַ קוק — אויך ז יי ן קוילן־זאַפּאַס לאָזט זיך אויס. ער פאַרבייסט די ליפּן. רייסט איבער מיט אַ האַנט־באַוועגונג די געשפּרעכן:

— אויפנעמען גיך פון די ווינטאָווקעס די פאַרבליבענע קוילן און איבערגעבן די פּולעמיאָטשיקעס! — באַפעלט דער קאָמאַנדיר. ס'ווערט ליידיק. סיעדיאַקין בלייבט אַליין. ער באַטראַכט און באַנעמט די סיטו־

אציע. ערנסט. — אָבער אויב מיר זאָלן אָפּטרעטן — טראַכט דער קאָמאַנדיר — וועלן זיי דאָס דאָרף מיט דער ציווילער באַפעלקערונג פּטרן. פּאַרטיידיקן די ציווילע באַפעלקערונג! — דער געבאָט האָט איצט א פּאָדער געטאָן פון סיעדיאַקינען מעשים. און א ברום טיענדיק צו זייגע פולעמיאָטשיקעס, וועלכע האָבן זיך אויף דאָס ניי געמאָלדן צו אים:

— פּאָראויס נאָך מיר, יאַסנאָיע מאָריע! —

האָבן זיך די קעמפער א הויב געטאָן פון די ערטער און מיטן געשריי „הורא” זיך געלאָזן פאָראויס מיט זייער שטורעמדיקן קאָמאַנדיר.

עס שטייט ח׳ קאָסאַרעווסקי מיטן פולעמיאָט אויפן רימען און רעגנט אין פאַנצער=אויטאָ, וועלכער ציט אָפּ אין געאייל פון וועג.

— הענט אין דער הויך! — שרייט אויס בערמאַן צו צוויי פּאָליציאַנטן. צעשראָקענע טוען זיי א פאַל פאַר אים אויף די קני און צעיאָמערן זיך:

— לאָזט אונדז לעבן, מיר זיינען...

— סוואָלאָטשעס — זענט איר! — ענדיקט בערמאַן און הייסט אָפּוואַרפן דאָס געווער און אָפּגיין מיט געהויבענע הענט צו די פּאַרטיזאַנער.

— בראַוואָ, אבראַמאָוו, בראַוואָ! — כאַפּן אונטער עטלעכע קעמפער.

דער יונגער אויטאָמאַטשיק ראַטעוועט איצט אן אלטיטשקע פון פייער ארויס און אויף דער צווייטער האַנט טראָגט ער א קינד.

און איבער אלעמען אויף א בערגל שטייט יאַסנאָיע מאָריע ווי א פעלזיקער גראַניט אין צעשטורעמטן ים. אלץ זעט ער, אלץ באַמערקט ער. קערעוועט מיט דער שלאַכט, דערשיסט קוילן צו פולעמיאָטשיקעס, אנדערשט די פּאָזיציעס, ווייזט אָן די ריכטונגען די נייע קעמפער צום ציל. און אויך זיין אויטאָמאַט האָט ארבעט. ער קאָנטראָלירט דעם שונאס יעדן קער. אָט קריכן א פּאָר פריצן מיט די צילנדיקע געווער אלץ נענטער — זיין האַנט טוט א צי, א סעריע קויל שניידן אונטער דעם שונא אין גאַנג. „ראַטעווען די ציווילע באַפעלקערונג, שטערן די מאָביליזאַציע, פאַרניכטן דעם שונא...” ער פלאַקערט אין זעדאַנקען=געמייש וואָס ווירבלט אין אים.

ס׳באַהאַלט זיך ווער אין די בוסטעס. סיעדיאַקין גיט א חוזק ארויס:

— נו, העלדן מײַנע, אַרויס גון באַהעלטעניש.

מיט אַן אויפגעהויבענער האַנט קריכט אַרויס אַגייעוו אַ באַהאַנגענער מיט גאָלדענע מעדאַלן. און אײדער נאָך ער טוט זיך אַ כאַפּ פאַר זײַן פּאַראַבעל, גיט דער קאָמאַנדיר אַ סעריע און אַגייעווס קאַריערע איז אַ פאַרענדיקטע.

עס נעמט אים נישט קײן קויל. ער גייט, סיעדיאַקי, פון אײן אָרט צום צווייטן אויף די דאָסגיי באַרגומענע פּאָזיציעס און קאָמאַנדעוועט!

— אַבראַמאָוו, ביקאָוו, קווירא — אָט דאָ אויפן בערגל. טאָלסטאָפּיאַטאָוו, דוקשטולסקי פּאָליקאַרפּעוו — צווישן די קוסטעס צעלייגן זיך שטרעס, קראַוויעץ — רעכטער האַלטן זיך. סערעש, טימאָשענקאָוו — לעבן מיר. לעאָנאָוו און סאָקאָלאָוו מיט אײערע זואָדן — בײַ יענע כאַטעס... די ציווילע באַפעלקערונג שיקן הינטער אונדזערע פּאָזיציעס אין וועלדל.

סעקונדיק ווערט אַלץ דורכגעפּירט אין פייערזיפּ פון שונאס קוילן. פליען אויגן־בליצן פון קאָמאַנדיר צו די באַוועגונגען פון זײַנע קעמפער און אַ דריי טוענדיק אַ וואָנס אין דער הויך; גיט ער ווידער אַ באַפעל:

— פייער, יאַסנאָיע מאָריע!

עס האָט זיך ווידער צעפייערט טיכאָמיראָווס פעטער, די פּולעמיאָטן פון קווירא און סערש, די אויטאָמאַטן פון די שטורמאָוויקעס אַבראַמאָוו, בערמאַן, טאָלסטאָפּיאַטאָוו, אַבראַמאָוויטש, לעאָנאָוו און סאָקאָלאָוו. געטראָפן געוואָרן איז דער באַנד בײַם טאַנק און אים ווייטער נישט געלאָזן פון אָרט זיך רירן. ווי זאַנגען אויסער קאָסע־שניטער האָבן זיך צעלייגט אויפן וועג, בײַ די שטיבער האָפּעדיקע דײַטשע פריצן און צעיוכעטע פּאָליציאַנטן. אויך דאָ פאַרנעמט אַגייעוו דעם זויבנאָן.

די פּאַרטיזאַנער רײַסן זיך צוריק אין דאָרף אַרײַן. די טאַנקעטקע, די פּאַנצער־מאַשין גיסן נאָך אַלץ מיט פייער, ווילן זיך נאָך אַלץ נישט אונטערגעבן, ווילן אַלץ נישט אַנטלויפן.

די שלאַכט האָט ערשט איצט זיך פאַנאַנדערגעברענט. די קעמפער קריכן אין קוילן־האָגל מיט זייער אויסגעלײדיקטן געווער אויף די פלײַ=

צעם נאָך טראָפּייען. און אָט ארבעטן שוין דעם שונאס ק'יילן אין די פּאר־טיזאנישע פּולעמיאָטן, דעם שונאס אויטאָמאטן און ווינטאָווקעס אין פּאר־טיזאנישע הענט.

— פּאַראוים! — שטורעמט אלץ דער קאָמאנדיר.

— פּארן נצחון! — כאפּן אונטער די קעמפּער.

— פאר דער פרייהייט צעזינגט זיך דער ארום אין פילם אָן מיט זיגערישן נצחון די פּארטיזאנער, די ציווילע באַפעלקערונג דאָס דאָרף.

— פּאַראוים! נאָך מיר! -- צעקלינגט דער עכאָ דעב שטאָלענעם רוף פון קאָמאנדיר.

:: :: ::

די וואלדיקע וועגן, וועלכע פירן צו דער טשאפּאיעוו־באזע, האָבן דעם ערשטן מאָל פון זייער דורותדיקן זיין דערשפּירט אויף זיך די לאסט פון אן אויטאָ. די שנייאיקע שליאכן זיינען דעם ערשטן מאָל צעדריקט געוואָרן אין אוזאָרן פון רעדער־אָפּאָנעס.

וואָס קלינגט אזוי הייגט אין דער לופטן, ווער זינגט עס? וואָס פּלים־טערן אזוי די שווערע נאָדל־צווייגן?

עס גליטשן זיך איבערן געפרעסטן אלבאכטער־וועג די פּארטיזאנישע טשאפּאיעוו־העלדן אין דער טראָפּיינער מאשין.

עס לויכט דאָס פּראָסטיקע געזיכט פון קאָמאנדיר דורך די קאבינע־שויבן:

26 דערהרגעטע אויפן שלאכט־פעלד (אויסער די 15 טויטע און 25 פּארוווּנדעטע, וועלכע דער פיינט האָט נאָך באַוויזן צו נעמען מיט זיך), 5 סוואָלאָטשעס לעבעדיקע אין געפאנגענשאפט, 35 ווינטאָווקעס, 1 האנט־פולעמיאָט, צוויי אויטאָמאטן, א מאשין, אומשעדלעך געמאכט די טאנ־קעטקע, צעקלאפּט צוויי מאשינעס און געראטעוועט די ציווילע באפעל־קערונג.

:: :: ::

אויפן מיטינג פאר די קעמפּער אין אָטריאד־קלוב האָט דער קאָמאנ־

דיר, איבערגעבנדיק א דאנק אין זיין נאָמען די העלדישע קעמפער, זיך דערמאָנט:

— מיט אַן ערך א יאָר צוריק, האָט מען מיך געשיקט אין שונאס טיל אנבינדן א קאָנטאקט מיט ־זם קאָמבריג פון דער וואָראָשילאָוו־ברי־גאדע ה' מארקאָוו. ווען איך האָב געפרעגט דאָן דעם פּאָלקאָווניק, צי ער האָט וואָס צו בעטן אין מאָסקווע, האָט ער נאָך א לאנגן ישוב־הדעת מיט זיך ענדלעך אויסגערופן: ווען זיי שיקן מיר צו איין פּולעמיאָט מיט דריי אויטאָמאטן, וואָלטן מיר געווען גערעטעוועטע.

דער עולם האָט זיך פאנאנדערגעלאכט.

— יאָ, יאָ, חברים — ציט ווייטער דער קאָמאנדיר — אָט אזוי האָט דאַן אויסגעזען די באוואָפענונג פון אונדזער בריגאדע. צום היינ־טיקן מאָמענט ציילט אונדזער אָטריאַד שוין אַליין צענדליקער אויטאָ־מאטן, פּולעמיאָטן און ביקסן.

דער בריגאדע־שטאב האָט איבערגעשיקט א דאנק דעם אטריאד פאר דער לעצטער שלאכט. אויך די אנפירונג פון דער 1טער באלטישער ארמיי האָט צוגעשיקט אונדזער אָטריאד דורכן ה' מאָנאכאָוו א דאנק.

— יאָ, חברים... אונדזער אויפגאבע איז צו פארווירקלעכן דעם לאָזונג:

— א טויט די דייטשע אָקופּאנטן! — אין מעשים

צענדליקער עשאלאָנען האָבן שוין אונדזערע אויפרייס־גרופּעס פאר־ניכטעט, אין דעם טויזנטער סאָלדאטן און אמוניציע. איצט, חברים, שטייען פאר אונדז נאָך וויכטיקע אויפגאבעס, וואָס מיר דארפן דורכפירן.

די טשאַפּאַיעוועצעס האָבן איינגעהאלטן דעם אָטעם און שטיל נאָכ־געפאָלגט די ווייטערדיקע רייד פון זייער באליבטן קאָמאנדיר.

— עס דערנענטערט זיך, חברים, דער ערשטער מאי!

— ריכטיק, נאָך דריי וואָכן! — האָבן שטימען זיך אָפּגערופן.

— די צייט איז קורץ. יעדער פון אייך נעמט אויף זיך די התחיבות אויפן גרויסן יום־טוב אונדזערן ברענגען דעם אָטריאד א מתנה.

— וואָס פארא מתנות? — דער עולם האָט נישט פארשטאנען.

— א גרויסע מתנה וועט זיין — אַן אראָפּגעלאָזטער עשאלאָן. א

מתנה וועט זיין צעשיסן אָדער ברענגען לעבעדיקע דייטשן און זייערע מיטהעלפער. א מתנה וועט זיין אן אונטערגעצונדענע בריק, א צעשטערטער שאָסיי־וועג, איבערגעריסענע פארבינדונג א. א. וו. דאן וועלן מיר זיין ווערט צו פייערן דעם גרויסן יום־טוב פון ערשטן מאי, דאן...

— חבר קאָמאנדיר — האָט זיך אויפגעשטעלט א פארטיזאן פון דריטן זוואָד — באפעלט אונדז און מיר וועלן אויספירן אלץ.

די טשאפאיעווצעס האָבן זיך צעהייטערט.

— וואָס, זשאלעווען וועלן מיר אזעלכע מתנות ברענגען?

— איז נאָך א פאָר עשאלאָנען.

—איז נאָך א פאָר צענדליק דייטשן.

דער קאָמאנדיר איז געשטאנען ביים טיש א צעפריידיקטער פון דער מונטערקייט ביי זיינע קעמפער. ער האָט נאָך צו רעדן און צו רעדן, אָבער א זעץ טוענדיק מיטן פויסט אין טיש, האָט ער לעבעדיק פארענדיקט:

— גו טאקע צו וואָס די רייד, אונדזער טשאפאיעוו־אָטריאד האָט באוויזן, אז ער טוט און וו ע ט באווייזן.

די קעמפער האָבן זיך א שפאר געטאָן צו דער סצענע, ארומגערינגלט זייער צעמונטערטן קאָמאנדיר, אים א הויב געטאָן אין דער לופטן און זיך יובלדיק צעשריגן:

— הורא, פארן חבר קאָמאנדיר!

— הורא! הורא!

דער געזונטער קערפער פון סיעדיאקינען איז געפלויגן ווי אן אָדלער אין דער לופטן. אין פלי האָט ער זיך דערזען ארומגערינגלט פון זיין צעפריידיקטער פאמיליע, פון די צעזוניקטע שולקינדער און פון דעם ווייסן זילבעריק־העלן ים, וואָס צערטלט און לאשטשעט אים ווי א מאמעלע, וואָס קלייבט נחת, פארגעניגן פון איר איינציקן זון, וואָס האָט זיך אומגעקערט צוריק אהיים.

אָטריאד „טשאפאיעוו", נאראָטשער וועלדער, 17טער אפריל 1944.

מיין שעף איז געווען אלפרעד ראָזענבערג

אין א וואָך ארום, נאָך דעם ווי די היטלעריסטן האָבן אָקופּירט ווילנע (סוף יוני 1941), איז דאָרט געקומען א שליח פון אלפרעד ראָזענבערג, און האָט אויפן טיר פון זיין האַטעל-צימער אויפגעהאָנגען א צעטל, וואָס האָט געלאָזט וויסן, אז דאָ געפינט זיך דער ד״ר פּאָל.

אין א גרויסן ארטיקל אין שטרייכערס „שטירמער" א. נ. „יידן פאָרשונג אָן יידן", וואָס איז געווען פארזען מיט ד״ר פּאָלס בילד, איז אונטערגעשטראָכן געוואָרן די גרויסע וויסנשאַפטלעכע דערגרייכונגען פון ארישן געלערנטן, וועלכער האָט עטלעכע יאָר שטודירט אין ירושלימער אוניווערזיטעט און האָט דערגרייכט צו דער מדרגה אליין אן עצה צו געבן זיך אין דער יידן-פאָרשונג.

פּאָל האָט פּאראדירט איבער די ווילנער גאסן אין זיין געלב-גרינעם אוניפאָרעם מיטן האקנקרייץ אויפן אָרעם. זיין טאקסי איז געפלויגן פון איין מוזיי צום אנדערן, פון די שיינע קלויסטער-געבויען צו די אלטע סינאגאָגעס און ביבליאָטעקן. מען האָט נישט געוווּסט וואָס וויל אָט דער מאָדנער גאסט; וואָס אינטערעסירט אים אזוי דער צושטאנד פון דער אלט בארימטער סטראשון ביבליאָטעק, די אוצרות פון ייוואָ; וואָס אינטערעסירט אים אזוי ד״ר ווייַנריך, נח פּרילוצקי, חייקל לונסקי; פון וואנען קען ער זייערע נעמען? ס'זיינען קיין עטלעכע טעג נישט אוועק און דאָס רעטעניש איז אויפגעקלערט געוואָרן.

פּאָל איז געוואָרן דער באלעבאָס איבער אלע קולטור-אוצרות פון ווילנע.

פאַל איז אויך געוואָרן דער באַלעבאָס איבער די, וועלכע האָבן געהיט די אוצרות ביז דעם היטלעריסטישן אריינמארש.

דער נייער הער האָט געהאַט צוגעגרייט רשימות פון די וויכטיקסטע קולטור־אנטיקן. ער האָט תיכף ארויסגעגעבן א באַפעל צו ארעסטירן דעם דעמאָלסטיקן אנפירער פון ייוואָ נח פרילוצקי און חייקל לונסקין פון דער סטראשון ביבליאָטעק (דער פארוואלטער יצחק סטראשון איז באַגאנגען גלייך זעלבסטמאָרד), און האָט ביי זיי צוגענומען א טייל פון די וויכטיקסטע אוצרות: האנטשריפטן, קונסט־ווערק א. א וו.

אָבער צו פיל קולטור־אוצרות זיינען געווען אין דער יידישער ווילנע און אין ליטע, כדי זיי זאָלן אין א קורצער צייט קענען אויסגערויבט ווערן. פאָל האָט דעריבער, לויט דער אנווייזונג פון זיין שעף ראָזענבערג, געגרינדעט אין ווילנע אן אָפטיילונג פאר גאנץ ליטע פון „איינזאצשטאב פאר די באזעצטע געביטן פון רייכס־מיניסטער ראָזענבערג", וואָס די צענטראלע אירע איז געווען אין פראנקפורט ביים מיין.

אין ווילנע האָט זיך דער ראָזענבערג־שטאב געפונען אין בנין פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט (ייוואָ) אויף דער וויוולסקי־גאס 18. און כאָטש דער ציל פון דעם היטלעריסטישן שטאב איז געווען „יידן־פאָרשונג אָן יידן", האָט דער נאצי געמוזט באשעפטיקן ביי דער דאָזיקער ארבעט דורכאויס יידן, פארשטענדלעך, אונטער דער אנפירונג פון דריי דייטשן, וועלכע האָבן זיך אין די ענינים פארשטאנען ווי א האָן אין בני אדם.

גיך איז פאָל מיט זיין ערשטן רויב אוועקגעפאָרן. ס'האָבן אויף אים געווארט נייע שטעט און נייע לענדער, וואָס האָבן געדארפט דורך אים „באארבעט" ווערן.

די דריי ראָזענבערג־דייטשן האָבן אנגעהויבן זייער „פאָרשונג־ארבעט", וואָס איז באשטאנען אין פארניכטן אלץ, וואָס די יידישע ווילנע האָט אין משך פון יאָרהונדערטער געשאפן.

ביז פערציק יידן זיינען טאָג־איין טאָג־אויס געגאנגען פון געטאָ אין ייוואָ אריין צו דער דאָזיקער ארבעט. צווישן די ארבעטער זיינען געווען

אזוי זעט אויס דער בנין פון יידיש־וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט (ייוואָ) אין ווילנע, נאָכדעם ווי די דייטשן האָבן אים חרוב געמאכט.

דער שרייבער, וויסנשאפטלעכער און פּרעזידיום־מיטגליד פון ייוואָ ז. קאַל־מאַנאָוויטש, דער ליטעראט און בונדישער טוער הערמאַן קרוק, די פאַר־וואַלטערין פון טעאַטער־מוזיי ביים ייוואָ אויפן נאָמען פון אסתר רחל קאמינסקי — אומע אָלקעניצקי, דער פּאָעט א. סוצקעווער, די לערערס: ליובאָצקי, מגר. רחל פּופּקאָ־קרינסקי, זאוועלסאָן. מארקעלס, ד״ר פיינשטיין, ד״ר יעקב גאָרדאָן, ד״ר דינה יאָפע, עקיבא גערשאטער, די שפּעטערדיקע פּארטיזאנער מיכאל קאָוונער, רוזקע קאָרטשאַק, נוימע מארקעלס, באָרג־שטיין, דער שרייבער פון די שורות א. א.

די דייטשן האָבן געפּאָדערט פון אונדז צו ערשט אײַנצוסאָרטירן די ביכער לויט שפּראַכן און לויט די יאָרהונדערטער פון זייער דערשיינונג. ווען א טייל ביכער פלעגן אין אזא סדר אויסגעסאָרטירט ווערן, פלעגט קומען דער שעף ווילי שעפער (פון קאסעל) און דורכפירן, לויט זיין איינזען, די אנטגילטיקע סאָרטירונג. אזוי ווי פארשטאנען וואָס פאר א ביכער דאָס זיינען, האָט ער נישט, פלעגט ער דער עיקר קוקן אויפן איינבונד. א שיין געבונדענעם באנד פלעגט ער אָפּלייגן אָז א זייט. די גרעסטע טייל ביכער — זיינען אָבער געווען אלט און שלעכט געבונדן: פלעגט ער זיי שמייסן אויף דער ערד און פון דאנען פלעגן די טראנספּאָרט־ארבעטער ארייננטראָגן זיי אין סקלאד, פון וואנען פלעגט מען עס אין לאסט־אויטאָס אוועקפירן אין די פאבריקן איבערצוארבעטן אויף ריין פּאַפּיר.

צענדליקער טויזנטער ביכער, צווישן זיי פיל, פיל אוניקומס, ווי אלטע אויסגאבעס פון ווענעציע, סאלאָניקי, אמסטערדאם, פּראג, קראָקע, ווילנע זיינען אוועק אין די פּאַפּיר־קרעמאטאָריעס.

אין די ווילנער דרוקערייען האָבן זיך געפונען אומגעהויערע אוצרות פון בלייענע מאטריצן. ס'איז געגוג צו דערמאנען די מאטריצן פון אלטן, בארימטן פארלאג „אלמנה והאחים ראם“, אין וועלכע ס'איז געווען אויסגעגאָסן די האָרעוואניע פון די בארימטסטע יידישע געלערנטע, רבנים, ארבעטער (למשל, די מאטריצן צו „תלמוד ירושלמי“, משניות, א. א., אָדער די מאטריצן פון די פארלאגן „ראָזענקראנץ און שריפטזעצער“, קלעצקין, „טאָמאָר“) — די ראָזענבערג־לייט האָבן מיט חשק אלץ צוזאמענגעקליבן און דערנאָך עס פארקויפט אויפן טאָן, אויף שמעלצן אין די פאבריקן.

עס זיינען טאָג־איין טאָג־אויס אנגעקומען צו אונדז פרישע טראנספּאָרטן ביכער פון קאָוונע, שאַוול, מאריאמפּאָל און פון אנדערע שטעט. ביכער אין אלע שפּראכן: יידיש, העברעאיש, פּויליש, ליטוויש, רוסיש, דייטש. אָפט פלעגן די דייטשן נישט הייסן אפילו סאָרטירן זיי, נאָר גלייך שיקן אויף מאקולאטור. מיט אלע כוחות האָבן מיר אָבער געפּרווט די ארבעט פארלאנגזאמערן, מיר האָבן אויך, נישט געקוקט אויף דער לעבנסגעפאר, אנגעהויבן גנבענען פון די דייטשן אלץ וואָס איז מעגלעך געווען

און עס באהאלטן. יידן האָבן געקוקט אויף אונדז ווי אויף משוגעים. די יידן פלעגן שמוגלען אין געטאָ אונטער די קליידער, אין די שטיוול, פּראָדוקטן פון שטאָט און מיר פלעגן שמוגלען ביכער, פּאַפּירלעך, אָדער גאָר אַ מאָל אַ ספר תורה, מזוזות, פאַרשיידענע עטרות א. ד. גל. מיר האָבן זיך געדאַרפט היטן פאַר אייגענע, מיר האָבן זיך געדאַרפט היטן פאַר דייטשן אין ייוואָ, פאַר דייטשן ביים געטאָ־טויער, און ביינאַכט, מיט ליכטעלעך, פלעגן מיר זיך אַראָפּלאָזן אין דער ספּעציעל געמאַכטער מעלינע אין דר'ערד און אַלץ דאָרט פאַרגראָבן. די יידישע אוצרות זיינען אָבער געווען אַזוי פיל, אַז מיר האָבן געמוזט זוכן נייע ערטער ווו זיי צו באַהאַלטן. מיר האָבן אויסגעפונען אַן אָרט אויף דעם בוידעם פון ייוואָ, ווו מיר האָבן צווישן די ברעטער אַנגעהויבן באַהאַלטן די וויכטיקסטע ביכער, כתב־ידן, סקולפּטורן, בילדער א. ד. גל. עס זיינען דאָרט אויך באַהאַלטן געוואָרן עטלעכע האַנטשריפטן פון סמאָלענסקער מוזיי, וועלכע מיר האָבן אויסגעלאָדן פון באַן און אַריבערגעפירט אין שטאָטישן מוזיי־אַרכיוו, ביז אַ ווייטערדיקן טראַנספּאָרט.

גלייכצייטיק האָבן מיר געדאַרפט אַרבעטן פאַר אונדזער שעף — פאַר אַלפרעד ראָזענבערגן. אויף זיין אָדרעס אין בערלין און אין פראַנקפורט ביים מיין האָבן מיר אַרויסגעשיקט צענדליקער קאַסטנס ביכער (דאָס רוב פון דער סטראַשון־ביבליאָטעק), אַ גרויסן טייל פון פרעסע־אַרכיוו ביים ייוואָ, עקספּאָנאַטן פון טעאַטער־מוזיי ביים ייוואָ, פון היסטאָריש־עטנאָגראַפישן מוזיי א. נ. פון ש. אַנ־סקי א. אַ. א.

אין אויסשטעלונג־זאַל פון ייוואָ האָבן אונדזערע באַלעבאַטים אָרגאַניזירט אַן אויסשטעלונג פון די יידישע קולטור־אוצרות. צוזאַמען מיטן בילד פון ווילנער גאון האָבן זיי אויפגעהאָנגען די קאָמיניסטישע פּאָליטביוראָ, צוזאַמען מיט אַן אַלטער ספר־תורה — בילדער ווי אַזוי יידן־באַלשעוויקעס פייניקן... ליטווישע פויערים. (אין דער אמתן זיינען עס געווען פאָטאָגראַפיעס פון יידן וואָס גראָבן פאַר זיך אַליין גריבער און אויך בילדער פון פאַרפייניקטע און דערמאָרדעטע יידן. די בילדער האָבן זיך איינגעהיט און איצט קען מען געניי פעסטשטעלן דעם שווינדל). די געשמאַקלאָזע אויסשטעלונג, וועלכע איז באַזוכט געוואָרן דורך היטלעריסטישע

גדולים פון דייטשלאנד, האָט נאָך א מאָל געדארפט באווייזן די געמיינ־זאמקייט פון דער יידישער קולטור מיט דער באָלשעוויספּישער. די עט־לעכע דייטשן האָבן אויך באדארפט ווייזן זייערע שעפן די וויכטיקע ארבעט, וואָס זיי טוען און דערמיט אויסמיידן געשיקט צו ווערן אויפן פראָנט.

אָבער נישט נאָר מיט דער ביכער־סאָרטירונג האָבן זיך די יידישע ארבעטער באדארפט פארנעמען. אזוי, למשל, האָט קאלמאנאָוויטש גע־דארפט איבערזעצן אין דייטש פאלקאָוויטשעס „יידיש" (פארלאג פון מאָסקווער „עמעס"), לייבל פעלדמאנס „יידן אין אפריקע", און דערצו נאָך געדארפט לערנען מיט שעפערן יידיש און העברעאיש. הערמאן קרוק און ד"ר לעאָן בערנשטיין האָבן געדארפט צושטעלן א מאָנאָגראפיע וועגן די 107 ווילנער בתי־מדרשים, אימע אָלקעניצקי — ברענגען אין אָרדע־נונג דעם יוגנט־ארכיוו, צונזער — ברענגען אין אָרדענונג די יידישע נאָטן.

יעדע וואָך האָבן מיר געדארפט צושטעלן שעפערן באריכטן פון דער אָפּגעטאָענער ארבעט. יעדן חודש פלעגט שעפער די באריכטן, פארשע־נערטע און בארייכערטע, אָפּשיקן צו זיין באלעבאָס — צו ראָזענבערגן, פון וועמען ס'פלעגן אָפּט אנקומען דאנקען און לויבגעזאנגען.

זיי האָבן אונדז פארווערט מיטצונעמען דאָס קלענסטע שטיקל פּאפּיר אין געטאָ. אויב עס טויג נישט פאר ראָזענבערגן, טויג עס פאר די פּאפּיר־פאבריקן. זיי האָבן זיך אבסאָלוט נישט אָריענטירט איז קיין שום זאך. ס'דערמאנט זיך א קאָמישער פאל, וואָס האָט זיך געקענט ענדיקן זייער טראגיש פאר אונדז אלעמען. אויף דער אויבן־דערמאנטער אויסשטעלונג איז אויך געהאָנגען א חסידישע אטלאסענע קאפּאָטע. איין מאָל האָבן מיר זיך געכאפּט, אז די קאפּאָטע פעלט. וואָס טוט מען? קיינער ווייסט נישט פון וואָס צו זאָגן. מען איז זיך משער, אז זי איז מסתמא צוגענומען גע־וואָרן דורך די קוימען־קערער, וועלכע האָבן זיי טעג גערייניקט די קוי־מענס. אָבער ווו כאפּט מען זיי? ווער זיינען זיי? און אָט הייסט אונדז שעפער זיך אויסשטעלן אין א ריי און דערקלערט אונדז קורץ:

— אויב ביז מאָרגן וועט נישט זיין דער „שווארצער קיטל", מעלדעט ער וועגן דעם אין געשטאפּאָ.

ביטער.

מיר זיינען אוועק אין געטאָ, געפּרוווט זוכן ביי וועמען עס איז אַ קאַפּאָטע צו קויפן, — אין ערגעץ נישט געקראָגן. די שעה רוקן זיך דער־ווייל, ס'ווערט פינצטערלעך, שלאָפן וועט זיך שוין סיי ווי סיי נישט. מען מוז דאָך זוכן אַן עצה. איז מיר איינגעפאַלן דער געדאַנק: אַראָפּ־נעמען דעם שוואַרצן אונטערשלאַק פון מיין מאַנטל, זאָל דאָס זעלבע אַ צווייטער אויך טאָן — מיר וועלן דאָס אוועקגעבן אַ שניידער, וואָס זאָל דורך נאַכט אויפשטעכן עפּעס אַ כאַלאַטל און...

אויף מאָרגן אין דער פרי גייען מיר אין ציטערניש צו דער אַרבעט, מיט די אויפגעניייטע אונטערשלאַקן.. אַ זייגער 10 לאָזט זיך אַריין די טאַקסי, שעפער שפרינגט אַרויס, רופט צו אונדזער בריגאַדיר זאַוועלסאָן:

— נו, האָסטו געבראַכט דעם שוואַרצן קיטל?

— יאַוואָל, הער שעף, אָט איז עס!

דער שעף האָט אַ קוק געטאָן און געזאָגט:

— הענג דאָס ווידער אויף אויף דעם זעלבן אָרט, נאָר גיב איצט אַכטונג, קיינער זאָל עס מער נישט נעמען.

מיר האָבן הנאה געהאַט פון דעם איינפאַל, וואָס האָט זיך אונדז איינגעגעבן דורכצופירן און עס איז אונדז געוואָרן אויך לייכטער פון דעם, וואָס דער שעף האָט נישט געפאָדערט אַרויסצוגעבן דעם גנב פון קיטל... שפּעטער איז די קאַפּאָטע אוועק־געשיקט געוואָרן ווי אַ וואַזשנע מציאה אין פראַנקפורט און מוז נאָך מסתמא ערגעץ ליגן...

אין פרילינג 1943 האָב איך באַקומען אַ באַפעל פון אונדזער קאָ־מענדאַנט פון פּאַרטיזאַנער־אָטריאַד אין געטאָ ח' איצ־ק וויטנבערג און פון זיין שפּעטערדיקן פּאַרטרעטער ח' אַבא קאָוונער צו באַקומען געווער פאַר יעדן פּרייז. ס'איז ביי אונ־ז, פּאַרטיזאַנער פון געטאָ, נישט געווען דער פאַל פון נישט דורכפירן אַ באַפעל פון אונדזערע אָנפירער און דערי־בער האָב איך זיך גענומען מיט דער גאַנצער ענערגיע די אויפגאַבע דורכ־צופירן און געהאָלפן האָט מיר טאַקע אין דעם דער ראָזענבערג־שטאַב.

צוליב דעם וואָס אונדזערע באַלעבאַטים פלעגן קומען שפּעט צו דער אַרבעט און פרי אוועקגיין, פלעגן קענען קומען צו אונדז פון שטאָט באַ־קאַנטע פּאָליאַקן און ליטווינער.

צו מיר פלעגט קומען מיינער א פריינד יוליאן יאנקאָווסקי, א דרוק־ער־ארבעטער, פון וועלכן איך האָב אנגעהויבן צו באקומען געווער. יאנ־קאָווסקי איז געווען אויסערגעוויינלעך דרייסט און איבערגעגעבן. ער האָט נישט פארשטאנען וואָס דאָס הייסט אזוינס געפאר. ביז 15 רעוואָלווערן און קוילן האָט ער מיר אין א קורצער צייט געבראכט און דערנאָך מיט א מאָל פארשוואונדן געוואָרן. איך בין ארומגעגאנגען ווי א צעטומלטער. אפשר האָט מען אים ארעסטירט? אויב יאָ, צי וועט ער זיך האלטן גוט? פלעג איך אָפּזיצן ביים פענצטער פון צימער, וווּ ס'האָט געארבעט רחל פופקאָ און אויסקוקן אויף דעם אנטקעגנדיקן ארייננאנג, אפשר קומט ער אָן. און אָט מיט א מאָל עפנט זיך דאָס טירל פון הויף און יאנקאָווסקי לאָזט זיך אריין מיט א גרויסן פּוטליאר פון א וויאָלענטשעל. איך שפּרינג אראָפּ פון די טרעפּ און בין גלייך לעבן אים:

— וואָס, דו גייסט גאָר אין מיטן דרינען אין קאָנסערוואטאָריע? — פרעג איך אים. צעלאכט ער זיך. פירט מיך אריין צווישן די ביימלעך און גיט אן עפן דעם פּוטליאר. עס ווערט מיר ליכטיק אין די אויגן... עס ווערט מיר פינצטער אין די אויגן... א פאנאנדערגענומענער פּולעמיאָט..

— וואָס טוט מען? ווי טוט מען זיך מיט דעם אהין? און באלד דארפן דאָך די דייטשן קומען... און אויך צווישן די יידישע ארבעטער דארף מען דאָך זיין פאָרזיכטיק.

אונדזער פארטיזאנער־גרופּע (קאָוונער, רוזקע קאָרטשאַק, סוצקעווער, באָרנשטיין, מארקעלס) פארלירן זיך נישט. עס ווערט באלד אָרגאניזירט א כלומרשטער אליארעם:

— עפּל!

(א סימן, אז די דייטשן זיינען דאָ).

אויף דער וואָרענונג צעלויפן זיך אלע ארבעטער אין זייערע צימערן, מיר נוצן אויס דעם מאָמענט און שמוגלען אריין די באזונדערע טיילן פון פּולעמיאָט און באהאלטן עס צווישן די צייטונגען און ביכער, אין יעדן צימער באזונדער. אין א פּאָר מינוט ארום דערהערט זיך דער טאקסי־סיגנאל און פון דער מאשין זיינען ארויס, אייסער שעפערן, נאָך דריי

הויכגעשטעלטע באַגילדעטע, אוניפאָרמירטע דייטשן זיבער האָט שעפער געבראַכט די דייטשן באַקוקן די פּרוכט פון „זיין“ אַרבעט.

לאַנגזאַם גייען זיך די דייטשן פון איין צימער צום צווייטן, אין יעדן צימער הערן זיי זיך צו אויספירלעך צו די עס־האַרציקע דערקלערונגען פון שעפערן, וואָס זיי נעמען אָן פאַר אמתער תורה. שעפער ווייסט אפנים, אַז זיינע געסט קענען נאָך ווייניקער ווי ער. נעמט ער אַרויס אַ פיין געבונדענעם תלמוד־באַנד און זאָגט, אַז ס'איז אַן „עין יעקב“ (אויך פיין פון אים) און ציטירט פון „דאָרט“ אייניקע ציטאַטן, וועלכע ער צעדרייט אַזוי אַז.. אָבער די געסט זיינען צופרידן, פאַסמאַקעווען זיך פון דער יידן־פאַרשונג אָן יידן. אין אַ צווייטן צימער דערקלערט שעפער, וואָס פאַר אַ וויכטיקע מאַטעריאַלן וועגן דער יידישער יוגנט „ער“ פאַרמאָגט. ווייזט פאָטאָגראַפיעס, בילדער, דיאַגראַמען, אייטאָביאָגראַפיעס...

עס ווערט אונדז אומהיימלעך. שעפערס אויספירלעכע דערקלערונגען, צוליב זיין וועלן אויספיינען זיך פאַר די געסט. זיין וועלן באַווייזן פאַרשיידענע עקספּאָנאַטן, קען אונדז אין אַן אומגליק אַריינברענגען. שעפער קען דאָך נאָך פון צווישן די פאַרשיידענע צייטונגען און עקספּאָנאַטן אַרויסציען די פּולעמיאָטן־לופע, אַ דיסק מיט קוילן און דאַן...

און אָט זיינען שוין די דייטשן אין שכנותדיקן צימער, וווּ עס זיצן סוצקעווער און פּופּקאָ, און וווּ עס געפינט זיך די לופע. אויף צו להכעיס פאַרהאַלטן זיי זיך דאָ לענגער. יעדע סעקונדע קען דערנענטערן צום אומגליק, צום סוף... מיט אַ מאָל אָבער גיט רחל אַ כאַפּ אַ בוך פון טיש, טוט אָן עפן די טיר און צו דער פאַרוווּנדערונג פון די דייטשן גיט זי עס שעפערן, זאָגנדיק:

— דאָס איז אַ באַזונדער וויכטיק בוך, הער שעף; איך האָב עס איצט געפונען, פון 17טן יאָרהונדערט...

די דייטשן זיינען, פאַראינטערעסירטע פון רחלס מציאה, אַרויס פון צימער. מיר האָבן פרייער אָפּגעאָטעמט.

אונטער די קליידער און אין דער פאַרמאַסקירטער דעק פון קעסטל סטאָליער־געצייג האָט באַרנשטיין דעם פּולעמיאָט אַרויסגעטראָגן פאַרנאַכט

פון ייוואָ. און אפילו דאן, ווען די געטאָ איז שוין געווען געשלאָסן, האָבן מיר נישט קוקנדיק אויף קיין געפאר, זיך פון געטאָ ארויסגעגנבעט, אוועקגעגאנגען אין די פרימאָרגן־שעהן אין ייוואָ און נאָך איידער די דייטשן זיינען געקומען, האָבן מיר צווישן די ביימלעך באקומען פון יאנקאָווסקין א צווייטן פולעמיאָט.

ווייניק זיינען לעבן געבליבן פון די יידישע מיטארבעטערס פון ראָזענבערג־שטאב אין ווילנע. נח פרילוצקי איז אין די ערשטע וואָכן פון דער אָקופאציע פארפייניקט געוואָרן. ז. קאלמאנאָוויטש, הערמאן קרוק, יעקב גאָרדאָן זיינען אין די עסטאָנישע לאגערן ארויסגעפירט געוואָרן און דאָרטן דערמאָרדעט געוואָרן. אומע אָלקעניצקי, דינה יאָפע זיינען אין מיידאנעק דורך גאז דערשטיקט געוואָרן. אזוי ליובאָצקי, ד״ר פיינשטיין, ניסן יאָפע, רחלע פרענער און נאָך אין נאָך...

אויך דעם ייוואָ־בנין מיט די באהאלטענע אוצרות האָבן די באנדיטן אונטערגעצונדן, אָבער די רעוואָלווערן און די פולעמיאָטן, וואָס די יידישע פארטיזאנער האָבן דאָרטן געקראָגן, זיינען פון די הענט נישט ארויסגעלאָזט געוואָרן. די פארטיזאנער פון ווילנער ראָזענבערג־שטאב: לעאָ בערנשטיין, צמח זאוועלסאָן, נוימע מארקעלס, רוזקע קאָרטשאק, אברהם סוצקעווער, אברהמל זשעליעזניקאָוו, מענדל באָרנשטיין, מיכל קאָוונער א. א. האָבן פאר זייערע אומגעקומענע חברים, פאר דעם פארניכטעטן האָב און גוטס פון דער יידישער קולטור נקמה גענומען.

אַ מענטש

די ראמען פון די קליינע שייבלעך האָבן זיך צעשאָטנט אויפן גראָען טישטעך און אנגעזאָגט -- פרימאָרגן. פון זעמליאנקע האָט נאָך אָבער די נאכט נישט געוואָלט אוועקגיין. די פינצטערניש האָט זיך ווי באהאלטן אין די ווינקלען און געקוקט פון דאָרט מיט אָפענע, שפּיזיקע אויגן אויף דעם שונא, וואָס קומט דורכן שויבנגלאָז — אויף דעם איפגייענדיקן טאָג.

ס'האָט זיך גענומען אויסמיילן אויפן טיש — א שווערע געפּאקטע לעדערנע טעקע, א ברוינלעכע פּאפּאכקע מיט פייערפּאסן, אויפן מיטן א ניקלנער רינגעלע פון א גראנאט אין א געדיכטער טונקעלער קאָפּ האָר.

אומבאוועגלעך איז געלעגן דער קאָפּ, אזוי ווי עס וואָלט אים ווער געבראכט אהער א באזונדערן אין אוועקגעלייגט דאָ אויפן טיש.

סוף כל סוף האָט נאכט געמוזט נאָכגעבן, אירע בייזע אויגן זיינען געוואָרן העלער און אומבאמערקט, ווי דער אייז אין פרילינג, איז די פינצ־טערניש אויך דאָ צעגאנגען געוואָרן, צערונען.

דער פרימאָרגן האָט זיך אויך צעקוקט אויף דער נארע און צעריסן דעם שלאָף פון מאניען. צוערשט א ריר, א טשוכע, א היש די פארשלאָ־פענע אויגן, א בליק, ווי יעדן אינדערפרי, איבער זיך („דער אויטאָמאט הייסט עס הענגט"), א קערעווע דאָס פנים צום פענצטער און באמערקנדיק דעם קאָפּ האָר אויפן טיש, בליציק א שפּרונג געטאָן אויף דער ערד. דער אנדער טראָט איז שוין געשטאנען ביים טיש און אריינשטעקנדיק די פינ־גער אין צעקודלטן זייד, האָט זי ווייך אויסגעצערטלט:

— מאקס...

דער קאָפּ האָט זיך פּלוצלינג א הויב געטאָן, א וואונד געטאָן דאָס פּנים צו איר און נאָך מיט צוגעמאכטע אויגן, לאנגזאם אויסגעאָטעמט:

— מא — ניע!

— מאקס טייערער — האָט אים געוואָרעמט איר צערטל, — זע יוי פארמאטערט דו ביסט. געווען וויט אפּנים, האָ? דעגערווירט. נו, טייערינקער טו זיך אוים. וויז, כ׳וועל דיר די שטיוול אראָפּציען. נו, גיי, גיי לייג זיך צו... רו זיך אוים...

ער האָט ווי פאַרזיכטיק פאַמעלעך די אויגן געעפנט:

— אוך, שוין גרויסער טאָג — האָט ער א צי געטאָן דעם קערפּער, כדי א מונטער צו טאָן די מידע גלידער, און באמערקנדיק אויפן רויטן פּאַס דעם גלאנציקן רינגל פון „ראנאט, א ציטער געטאָן און ווי פריער ביים אויפהויבן, אזוי אויך איצט האסטיק אראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ צוריק אויפן טיש.

מאניע האָט ווידער נישט פאַרשטאַנען: וו אָ ס איז מיט אים געוואָרן לעצטנס, וו אָ ס איז ער געוואָרן אזוי אומגעביטן?

— אויף מיין ערן־וואָרט, איך דערקען דיך נישט — זאָגט זי פאַרזאָרגט — כ׳וועל גיין צום קאָמבריג, כ׳וועל פאָרן אין צענטער, בעטן, מען זאָל דיך באשטימען אויף אן אנדער ארבעט, אָדער דיך לאָזן אביסל אויסרוען זיך.

זיין האנט האָט זיך טויט אוועקגעלייגט אויף איר!

— עך, דו נארעלע קליינע — האָט ער אויסגעזיפצט — גיי און זאָג דעם קאָמבריג, זאָג אין צענטער, אז גורוויטש וועט שוין מער קיין אדוואָקאט נישט זיין! — מער נישט — האָט ער זיך הארט אוועקגעשטעלט.

— איך פארשטיי דיך נישט, מאקס, אזעלכע מאָדנע רייד.

— מאָדנע רייד, זאָגסטו? — צעשמייכלט זיך ביטער דער קאָפּ — מאָדנע רייד, און א הויב טוענדיק ווידער דעם קאָפּ, מיט צעעפנטע ברייטע אויגן אויף איר אויסגעהאמערט:

— גיי, זאָג, גורוויטש וועט שוין ק יי נ מ אָ ל מער קיין אדוואָקאט נישט זיין. גורוויטש ווערט — פּראָקוראָר.

דער גראַנאַטן רינגל האָט זיך צעפּינקלט אין א זונגעשטראַל, זיך אָפּ־געשפּיגלט אין זייערע שוואַרצאַפּלען; נישט צוזאַמענגערעדט האָבן ביידע זיך צעקוקט אויף אים:

— און... וואָס איז דאָס? — האָט זי א פרעג געטאָן.

— וואָס — איז — דאָס? — האָט ער שווער איבערגעחזרט, און איידער זי האָט נאָך באַוויזן א קוק צו טאָן אויף אים, איז שוין דער קאָפּ ווידער געלעגן אויפן טיש, אַן אומבאַוועגלעכער, ווי אַן אָפּגעזונדערטער פון זיין קערפּער, א טויטער.

:: :: ::

מאַקס פּאַוולאָוויטש גורוויטש איז געווען דער יינגסטער אַדוואָקאַט צווישן זיינע חברים. — אָט אָקאָרשט פאַרלאָזן די ווענט פון יורידישן אינסטיטוט.

דער י י נ ג ס ט ע ר — אָבער פּראַקטיק האָט ער שוין געהאַט ווי פון אַן עלטסטן.

זיינע פאַך־קאָלעגן פלעגן נישט איינמאָל א זאָג טאָן:

— ווייסט, מאַקס, ווען נישט דו, וואָלט די יורידישע קאָנסולטאַציע געדאַרפט פאַרטאָפּלען איר פּערסאָנאַל און אַרבעטן כאָטש א 16 שעה אין מעת לעת.

...ווייל גורוויטש האָט זיך אין זיין פאַך אַריינגעוואָרפן מיט לייב און לעבן.

א מענטש. א קליינקייט א מענטש. ר א ט ע ו ו ע ן א מענטשן. די פּלאַנצונג איז געווען ביי אים אַזוי טיף פאַרזעצט — אַז קיינער האָט זיך נישט געקענט דערגראָבן צו איר וואָרצל.

ס׳פלעגן קומען צו אים שווער באַשולדיקטע, מען פלעגט קומען צו אים נאָך עצות. זיין ברייטער, הייכער שטערן פלעגט זיך דאַן ווי צע־עפענען — ער הערט.

קיינער האָט נישט געוואַגט פאַר אים וואָס צו פאַרלייקענען. אָפּענע הערצער פלעגן זיך צערעדן, צעוויינדיקן. שטיל, און דאַכט זיך, אַז נישט

ער הויבט אָן צו רעדן. עס רעדט די שטילקייט אליין ווייך און האַרציק. דאָס צעוווּנדיקטע האַרץ פון באַשולדיקטן לייגט זיך ווידער אַריין אין איר שייד, אין זעקעלע — א האָפענונגספולע: הייסט עס, אַז ס'איז נאָך נישט פאַרלאָרן, אַז ס'איז נאָך גאָרנישט אַזוי שלעכט ווי עס זעט אויס.

אַדוואָקאַט גורוויטש פאַרן געריכט.

זיין מיטעלע ברייטלעכע פיגור ווערט העכער. א פּאַסמע האָר קלאַמערט זיך אַרום ענערגישן געזיכט, פון די אויגגלעכער פינקלען אַנשטאָט שוואַרצאַפּלען גילדענע פייערלעך.

גורוויטש שרייט נישט. ווייך ווי זייד איז זיין שטימע, עס גלעטן זיינע ווערטער, די ריכטער זיצן ווי צוגעשמידטע, פאַרגעסן גאָר, אַז ס'רעדט צו זיי אַן אַדוואָקאַט. זיי הערן איצט א שפּאַנענדיקע מעשהלע, אָט אָקאָרשט פון לעבן אַרויסגעכאַפּט, וואָס דער העלד אירער איז נישט פון בוך, וואָס דער העלד אירער זיצט פאַר די חברים ריכטער, פאַר עולם בייזיצנדיקע — אָט דאָ אויפן באַשולדיקונגס־באַנק.

ער האָט שטענדיק געזוכט אין באַשולדיקטן דעם מענטשן. געניש־טערט און געגרונטעוועט אין זיין נשמה. אויסגעפונען יענע סיבות, וועלכע זאָלן דעם ריכטער באַווייזן, אַז דער מענטש, וואָס זיצט דאָ איצט א באַשולדיקטער — זיצט דאָ צופעליק, אַז דער מענטש וועט נאָך פאַר דער געזעלשאַפט זייער א סך נוצן ברענגען.

באַשולדיקטע דערמאָנען אָפט מיט ליבשאַפט זייער פאַרטיידיקער, גורוויטשן וועלן זיינע קליענטן נישט פאַרגעסן

:: :: ::

ס'איז לעבעדיק אויפן פאַרטיזאַנישן זאַמלפּונקט אין מוראָם. ראַדיאָ־הילכער ברענגען כסדר נייעס פון דער וועלט, פרישע ידיעות פון פראָנט.

עס צערודלען די גאַסן קרעפּטיקע יונגען, וועלכע גייען באַלד אין שונאס הינטערלאַנד אויפנעמען קעגן שונא אויפן אָקופּירטן לאַנד א קאַמף.

פ אַ ר ט י ז אַ נ ע ר ג י י ע ן!...

קוועקזילבערדיק איז אין פאַרטיזאַנישן שטאַב. רופן, באַשטימונגען, באַפעלן, געזעגענונג.

וואָס טוט דאָ אַדוואָקאַט גורוויטש?

זיין היימשטאָט איז נאָך אָקופּירט פונעם שונא, וויל ער גיין אַהין צוזאַמען מיט אַלע פאַרטיזאַנער —

— דו — אין — פאַרטיזאַנקע?... — דער דאָצענט פון יורידישן אינסטיטוט, ח׳ קאַפּילסקי קען גוט זיין שילער. ער האָט הנאה קוקנדיק אויף אים.

— אָהאָ גורוויטש... זיך צעוואַקסן אַביסל...

— איך טרינק הייוון, חבר פּראָפעסאָר — צעלאַכן זיך צוויי שנירלעך ווייסע ציין.

— ס׳טנאָך אַלץ נישט פאַרגעסן דיינע לצנות, צעשמייכלט זיך דער פּראָפעסאָר און ווערט ערנסט — די אַרבעט, וואָס מען האָט דיר פאַרגעבן, איז נישט פון די לייכטע...

— שווערער, חבר פּראָפעסאָר, ווי אויסצולערנען אַ קאַפּיטל רעכט פון אַלטן רוים...

— נו, ווי פאַר וועמען... פאַר דיר... דעם אמת געזאָגט... אַז מען האָט מיך געפרעגט מיין מיינונג וועגן דיר, האָב איך אַ טראַכט געטאָן: ווער ווייסט, גורוויטש — אַן אַדוואָקאַט איז ער אַ גוטער, אָבער צי ער וועט ווערן אַ גוטער פאַרטיזאַנער... איך האָב אַ סך געטראַכט וועגן דעם... איך האָב זיך קוים געקענט פאָרשטעלן ווי עס פּאַסט פאַר דיר אַן אויטאָמאַט אויפן פּלייצע, כאָטש אין אינסטיטוט ביסטו אויף מיליטערישע צוגרייטונגען געווען פון די ערשטע... איך ווייס דאָך דיין מיינונג...

— וואָס איז אויך געווען אייגנטלעך א יי ע ר מיינונג, חבר פּראָפעסאָר — האַקט איבער גורוויטש.

— ריכטיק. צו געפינען אין יעדערן דאָס שטיקל מענטש, וואָס שטעקט אין אים...

— חבר פּראָפעסאָר!

— אָך, ווי אומגעדולדיק דו ביסט...

— אָבער דערלויבט... דער 22טער יוני האָט מיר באַוויזן, אַז עס

זיינען דאָ אַזוינע לעבעדיקע וועזנס אויף דער וועלט, ביי וועלכע דער סימן מענטש איז בכלל נישטאָ...

— כאָטש לויטן אויסזען זיינען זיי אַזוי ווי מיר אַלע — גיט צו קאַפּילסקי.

:: :: ::

דעם קאָמיסאַר וויאַטשעסלאַוו קענען אַלע פּויערים פון דאָקשיצער ראַיאָן און אַפילו פון די ווייטערע קאַנטן.

צום קאָמיסאַר וויאַטשעסלאַוו פאָרט מען פון די אַרומיקע דערפער זוכן גערעכטיקייט.

באַקלאָגט זיך אַ פּויער אויף זיין שכן, אַ פרוי אויף איר מאַן, אַיי־בערלייענען אַ בריוול, דערקלערן וואָס פאַר אַ רוף־צעטל איז דאָס, וואָס די גמינע האָט געשיקט, צי מען דאַרף אַהין גיין אָדער נישט? וועגן אַלץ קומט מען צום קאָמיסאַר. הערט ער אויס אַלעמען, דער חבר קאָמיסאַר, רעדט זיך מיט זיי פאַנאַנדער, מיט די פּויערים, קלערט זיי אויף די לאַגע, אין וועלכער זיי געפינען זיך. צעעפענען זיך ביי די פּויערים ברייט די אויגן. ס'ווערט זיי עפּעס אַזוי גוט.

— אָט אַזוי ווי אַ ברודער וואָלט מיט דיר גערעדט — רעדן זיי צווישן זיך.

פאָרט מען צו אים פון אַלע קאַנטן און ער, דער חבר קאָמיסאַר, הערט אויס, גיט עצות און פסקנט.

„דער חבר קאָמיסאַר האָט געזאָגט" — דאָס איז שוין דאָס אַנט־גילטיקע ביי די פּויערים. מען דערציילט זיך צענדליקער מעשיות וועגן אים.

— אָט זיינען מיר געזעסן איינמאָל — דערציילט אַ פּויער — ביי יאַנוקעוויטשן און דער קאָמיסאַר דערציילט אונדז וועגן די דייטשן און מיטאַמאָל דערהערן מיר, אַז עס פאָרט אַ מאַשין, זיכער מיט דייטשן, צי מיט פּאָליציי — ווער דען אַנדערש קען פאָרן? עס הויבט אָן ציטערן אויף אונדז די הויט... ווילן מיר זיך צעלויפן, אַ קלייניקייט, אַז די דייטשן זאָלן אונדז כאַפּן! דער קאָמיסאַר אָבער שטעלט זיך ביים טיר, אין די

הענט דער אויטאָמאַט און באַרואיקט אונדז. אָבער גיי זיי רואיק, אז עס הויבט פון אָרט. ס'טוט זיך א הודזשע פארביי די פענצטער די מאשין א געפּאַקטע מיט דייטשן.

— שטעלט זיך פּאָר, חברים — זאָגט דאן דער קאָמיסאר — וואָס ס'וואָלט געווען, ווען איר וואָלט זיך צעלאָפן. די דייטשן וואָלטן אייך זיכער דערשאָסן, זעענדיק ווי איר לויפט פון זיי. איצטער, ביטע, ווער עס וויל, קען גיין אהיים... רואיק, דער עיקר נאָר רואיק.

איבערגעגעבענע צו אים איז די יוגנט פון דעם ראיאָן.

וואניוּשא טאַלעראנעק שטורעמט:

— איר וועט זען, חבר קאָמיסאר, איך וועל די פראָקלאמאציע אי־בערגעבן דעם פּאָליציי־קאָמענדאנט אין די הענט.

און אז וואניושקא זאָגט צו, האלט ער זיין וואָרט הייליק. ער איז דאָך א פארטיזאן. גייט ער אוועק אין דאָקשיץ, גייט אריין אין פּאָליציי־וואך:

— אָט דאָס, הער קאָמענדאנט, האָב איך געפונען אויפן טראקט!

דער קאָמענדאנט נעמט דעם פארדרוקטן פּאַפּיר אין די הענט אריין פארשטייענדיק, אז קיין גוטס פאר אים איז דאָרטן נישטאָ, קוועטשט ער דאָס צונויף מיט רציחה...

— אָבער לייענט עס אָקאָרשט איבער, הער קאָמענדאנט! — קען זיך וואניע נישט איינהאלטן, וועלנדיק אויספירן די אויפגאבע נאָך מער ווי אויף הונדערט פּראָצענט.

דער קאָמיסאר איז צופרידן פון זיינע האָדעוואנקעס. עס טוט אים הנאה, ווען ער דערמאנט זיך טאקע די מעשה מיט וואניושאן.

אָפּט פלעגן פּויערים קומען צו דעם חבר קאָמיסאר און אים דער־טראָגן וועגן די גרוילן, וואָס עס טוען אָפּ די דייטשן מיט דער באַפעלקע־רונג. ער פלעגט דאן שווער ארומשפאנען הין און צוריק מיט כמעט פאר־מאכטע אויגן, צעדרייען אויף די פינגער די לאָקענעס האָר, פארבייסן א ליפּ צווישן די ציין און קיין וואָרט נישט ארויסגערעדט...

אזוי האָט זיך אנגעהויבן פאנאנדערטליען דער פונק, וואָס זיין לע־רער קאָפּילסקי האָט אין אים פארוואָרפן.

„באַטש לויטן אויסזען זײַנען זיי אַזוי ווי מיר אַלע" — האָט ער איבערגעחזרט דעם פּראָפעסאָרס ווערטער — לויטן אויסזען...

אין קאָפּ אָבער איז עפּעס אַ גערודער, איין געדאַנק קען נישט שלום מאַכן מיטן אַנדערן. „קען דאָס טאַקע זײַן, אַז די דײַטשן זאָלן זײַן אַזוי נידערטרעכטיק?"

„יאָ, נידערטרעכטיקער נאָך ווי דו שטעלסט זיך פֿאָר?"

„איך פֿאַרשטיי נישט, זיי זײַנען דאָך אָבער פּאָרט מענטשן"...

„נאָר לויטן אויסזען... לויט די ווילדע מעשׂים זייערע, קען זיך אָבער קיין שום לעבעדיקער וועזן אויף דער וועלט מיט זיי נישט פֿאַרגלײַכן".

„הייסט עס, אַז מען דאַרף אַלעמען פֿאַרניכטן?"

דער קאָמיסאַר פֿאַרשטעקט אַזש מיט די פֿינגער־קנעכלעך די אויערן, ווי דער געדאַנק זאָל נישט דערהערט ווערן.

„יאָ, יאָ, פֿ אַ ר ט י ל י ק ן אַ ל ע מ ע ן... ביז איינעם" טוליעט זיך אַרויס אַ געדאַנק און בלײַבט אויבן אויף.

„אָבער"...

„אָן אָן אָבער..."

ער האָט זיך דערמאָנט גאָרקיס דעוויז:

„אויב דער פֿײַנט גיט זיך נישט אונטער — פֿאַרניכט אים".

און דער חבר קאָמיסאַר וויאַטשעסלאַוו — אונדזער אַלט־באַקאַנטער אַדוואָקאַט מאַקס פּאַוולאָוויטש גורוויטש, באַשליסט:

— דערשיסן!

דעם אורטייל איבערן געפֿאַנגענעם מערדער הייסט ער אָבער אויס־פֿירן אַ צווייטן.

— דער טייוול זאָל עס נעמען — איז ער אויף זיך אין כּעס — עפּעס ציטערט די האַנט...

:: :: ::

„אויב דער פֿײַנט גיט זיך נישט אונטער — פֿאַרניכט אים" — דער „נאַטשאַלניק פֿאַר ספּעציעלע ענינים" פֿון דער פּאַרטיזאַנער־בריגאַדע —

פּ א ר ט י ז א נ ע ר ג י י ע ן!...

מ. פּ. גורוויטש — טראָגט דעם דעוויז און אויסגעקריצטן אין הארצן.

די קריצער זיינען:

סערגיי גאַמאַנאָוויטש און ניקאָליי אַפּאַנאַסאַניאַק פון דאָרף סטיענקי.

אויספילנדיק אן אויפגאַבע, האָט א מערזאַוויעץ זייביידן איבערגעגעבן דער דייטשישער פּאָליציי.

— וווּ געפינט זיך אייער קאָמיסאַר?

די יונגען האָבן געשוויגן.

האָט מען זיי געריסן די נעגל פון די פינגער, די האָר פון קאָפּ, געשטאָכן נאָדלען אין לייב.

די יונגען האָבן געשוויגן.

ניקאָליי איז אויסגעגאַנגען אונטער זייערע הענט. סערגייען האָבן זיי צעלעכערט פון קוילן.

— ער לעבט נאָך, — האָט א באַנדיט אויסגעטשירעט.

— זאָל ער זיך מאַטערן, — האָט דער אָבערפעלדפעבל געגעבן א קאָמאַנדע צום גיין.

סערגיי האָט געשוויגן.

ווען גורוויטש איז אַריין אין בריגאַדע-שפּיטאָל, האָט זיך סערגיי א הויב געטאָן, געוואָלט אפּנים אָפּגעבן א ראַפּאָרט, ער איז אָבער צוריקגעפאַלן און אין געמורמל דערציילט דעם פאַרלויף.

— אָבער די אויפגאַבע, חבר קאָמיסאַר, האָבן מיר דורכגעפירט — האָט סערגיי שטאָלץ אויסגעפליסטערט.

ער האָט אנגעהויבן שווער אָטעמען:

— אויב נאָר איך וועל דורכלעבן, חבר קאָמיסאַר... אוך וועל איך נקמה נעמען...

און איז שטיל געוואָרן אויף אייביק.

:: :: ::

...אויך די זון האָט אים געגלעט, געוואַרעמט און געצערטלט. געצווייגן פון אים ווי פייכטקייט פון זומפּ די מידקייט פון זיינע גלידער, די

קעלט פון דער פינצטערער נאכט. ס'האָט אים גערופן דער מאַרש פון פּאַרטיזאַנער. פאַרביי פענצטער, דער שניידיקער מושטיר, זייער צעזונ-גענער מונטער.

מאַקס האָט לאַנגזאַם געעפנט די אויגן-פאַרהענגלעך, באַנומען אַלץ וואָס איז געשען און ווייך זיך צעקוקט אויף מאַניען.

זי האָט אַלץ נישט געקענט פאַרשטיין, וואָס דאָ טוט זיך מיט אים און אַ רעטעניש איז פאַר איר דער גראַנאַט-רינגעלע, נישט צו באַשיידן. ער האָט פאַרשטאַנען איר מיין.

— דערמאַנסט זיך, מאַניע, ביי דאָקשיץ דעם דאָרף שאַלאַשי?... דער-מאָנסט זיך, דערמאָנסט זיך איינעם אַ הויכלעכן בלאָנדן יונג... אַ האַרצי-קער אַזאַ... אַן איידעלער... פון די ערשטע, וועלכע ס'האָט זיך מיר איינ-געגעבן צו אָרגאַניזירן נאָכן אַריבערגיין די פראָנטליניע...

— צי נישט איזאַק בילקאָ? — האָט זי געפרוווט טרעפן.

— אָט, אָט ריכטיק, איזאַק בילקאָ, דערזעלבער... ער איז אויך שוין נישטאָ...

מאַניע האָט אַ ציטער געטאָן:

— וואָס זאָגסטו?

— דאָס, וואָס דו הערסט... מאַקס האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דער נאַרע, אַנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אין האַרטן קני און געכוואַליעט מיט שטו-רעם: — זיי האָבן אים אויסגעטאָן אַ נאַקעטן, די היטלעראָווצעס, צעשניטן דאָס לייב, געקאַטעוועט מיט די קאָלבעס, צעשטאָכן מיט די שפּיזן, נאָך-דעם צוגעבונדן צו אַ האַלאָבליע און פאַנאַנדערגעטריבן דעם געשפּאַנטן פערד...

ביידע האָבן שווער געאָטעמט. אַ בלייכע איז זי געשטאַנען אין זו-ניקן געוועב. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און אַ כאַפּ געטאָן זיך ביים האַרצן, זיך צעקוקט אין טונקעלן ווינקל, ווי ער וואָלט דאָרט געזען איצט איציקן אין די הענט פון זיינע פּייניקער:

— אַזוי אַ נאַקעטער, איז ער געיאָגט געוואָרן איבערן פראָסטיקן אייזיקן שניי אַ דרייסיק קילאָמעטער... פאַר גלובאָק האָט זיך דער פערד אויסגעשפּאַנט און זיך געמוזט אָפּשטעלן. אַ גליק... דער פאַרפּייניקטער

בילקאַ רוט אָפּ... און דער יונג, וואָס האָט זיך שטענדיק אָריענטירט, זיך נישט פאַרלאָרן אין די שווערסטע סיטואַציעס — האָט אויך אין אָט די שווידער סעקונדעס פאַר אים, באַנומען וואָס דאָ טוט זיך... פאַרשטאַנען די לאַגע... נאָך גיכער ווי א בליץ אויפן פינצטערן הימל האָט זיין צעבלוטיקטער פינגער א שטעק געטאָן זיך אין רינגל פון גראַנאַט, וואָס האָט זיך געהוידעט אויפן שמאַלציקן בויך ביי איינעם פון די היטלעריסטן, וועלכע האָבן אים געהיט... דער פינגער האָט א שלעפּ געטאָן דעם רינגל, דער היטלעריסט האָט זיך א וואַקל געטאָן אויף דער ערד, איבערלאָזנדיק דעם רינגל אין פינגער פון זיין קרבן... אָן אויינגפינגעל און... צוזאַמען מיט די באַנדיטן איז אויך איציק אוועק פון אונדזער וועלט...

— אָט א העלד! — האָט מאַניע אויסגעוואונדערט.

— א העלד זאָגסטו... ריכטיק... א מענטש... — האָט דער נאַטשאַלניק אויסגערופן און שטיל פאַרגעזעצט:

היינטיקע נאַכט האָט מיר א פּויער געבראַכט אָט דעם רינגל אַן ארומגעקלאַמערטן פון איציקלס פינגער... — ס'האָט אנגעהויבן עפּעס שטיקן אין האַלדז, גורוויטש האָט אויפגעהערט רעדן, געווישט זיך די קרישטאָלענע פייכטקייט פון צערונצלטן שטערן:

— פון קינדווייז אָן האָט מיך אונדזער שול געלערנט צו שאַצן דעם מענטשן אין מענטשן... יאָ, טייערע — חזרט גורוויטש שטיל נאָכאַמאָל איבער אונטערשטרייכנדיק: — דעם מענטשן אין מענטשן... כ'האָב דורכאויס געוואָלט זיין אַן אדוואָקאַט, כאָטש מיינע פּראָפעסאָרן האָבן מיר פאָרגעלייגט דעם אמט פון א פּראָקוראָר. פאַרשטייסט, מאַניע, מיין ציל איז געווען קומען צו הילף די יעניקע, וועלכע זיינען אין זייער לעבן צוליב פאַרשיידענע, אָפּט קליינלעכע סיבות, געשטרויכלט געוואָרן. ס'פלעגט מיר ווערן פריקרע, ווען מיינע קליענטן פלעגן מיר נאָכן געריכטס-אורטייל כאַפּן קושן די הענט, די פיס, די קליידער אפילו. „וואָס טוט איר?" פלעג איך זיך ווערן... און טאַקע, צי קען דען זיין א נאָרמאַלערע זאַך ווי באַשיצן, פאַרטיידיקן א מענטשן?... כ'האָב אָפּט געטראַכט: א מ ע נ ט ש, ווער עס זאָל נישט זיין, איז ער פאָרט א מענטש, עפּעס פאַרמאָגט ער

אין זיך אַזוינס, וואָס קיין שום אנדערער לעבעדיקער וועזן אויף דער וועלט פאַרמאָגט — ג י ש ט... ס'הייסט, ער שטייט פ אָ ר ט העכער פון אַ חיה אין וואלד לאָמיר זאָגן...

ארויסגעוויזן האָט זיך גאָר אַנדערש. כ'האָב אַ טעות געהאַט... טאָג און נאַכט יאָגן מיך נאָך די שאָטנס פון מיינע פאַרפייניקטע און דערמאָרדעטע חברים... זיי מאָנען ביי מיר ג ע ר ע כ ט י ק י י ט. . פאַרשטייסט: גע־רעכ־טי־קייט! אין מיין יעדן קער, אין מיין יעדן ריר זע איך פאַר זיך אַ מין צווייטע קאָמונאַרן־וואַנט, ווי דאָרט אין פאַריז אויפן פּערלאַסע... מ י ל י אָ נ ע ן אָבער שרייען פון דער וואַנט ארויס: גערעכטיקייט! זיי, די א ו מ ג ע ק ו מ ע נ ע, פאָדערן, איך זאָל זיי פאַרטיידיקן... דו דערקענסט מיך נישט?... אויך איך אליין דערקען זיך נישט. און גוט אַזוי... אָט דאָס גראַנאַטן־רינגעלע האָט היינטיקע נאַכט געמאַכט אין מיר די לעצטע איבערקערעניש...

דער גלאַנץ פון רינגעלע דערמאַנט מיר איצט אָן מענטשן העלדישע, — וואָס האָבן זייער בלוט נישט געזשאַלעוועט אין געראַנגל קעגן די פאַרניכטער... דער שטאָל פון רינגעלע דערמאַנט פון דער נידערטרעכטיקייט, וואָס קיין ווערטער אויף צו באַצייכענען אָט די שענדלעכע מעשים, האָט נאָך קיין שפּראַך אין דער וועלט נישט אויסגעפונען. אָט ד י וועלט מוז מען פאַרניכטן... מיטן וואָרצל אויסרייסן.

— מאַקס טייערער... דו מיט אַזעלכע רייד? דו — אַ וועלט פאַרניכטן? — צעגלאַנצן זיך די אויגן ביי מאַניען אין פאַרוווּנדערונג.

— יאָ איך... איך מיט מיינע אייגענע הענט וואָלט פאַרניכטעט. קיין סימן זאָל פון זיי נישט בלייבן. איך וועל זיך דורכרייסן דורך נישט דורכגענגלעכע וועלדער, כדי זיי צו געפינען. איך וועל זיי נאָכיאָגן אין אַלע לעכער — זיי זאָלן נישט אַנטרונען ווערן. און אויב עס וועט נויטיק זיין, וועל איך זיך פליגלען שאפן און נאָכפליען נאָך זיי איבער אַלע הימלען... פאַרניכטן זיי. ביזן וואָרצל אויסרייסן. ווייסט גוט, אַז אין מיין יונגן לעבן האָב איך אַלץ געטאָן, כדי צו פאַרטיידיקן דעם מענטשן, העלפן. אויך איצט וועל איך עס טאָן. דער מעטאָד וועט שוין אָבער זיין גאָר אַן

אנדערער, נעמלעך: דורכן באַשולדיקן — פאַרטיידיקן! — קלאָרער גע־זאָגט, בילדלעכער, ווען דאָס ווילדגראָז ווערט אויסגעיעט, באַזייטיקט — ערשט דאַן קען אויפגעהיט ווערן, ערשט דאַן קענען פריי, נישט געשטערט זיך צעוואַקסן די גוטע פלאַנצונגען. איצט וועל איך זיין איינער פון די, וואָס העלפנדיק פאַרניכטן די שענדער פון אונדזער לעבן, די מערדער פון וועלטן גאַנצע — וועל איך במילא העלפן אויפהיטן יענע, וועלכע האָבן באַוויזן אין אָט דעם גרויסן היסטאָרישן געראַנגל — העלדישקייט, מענטשלעכקייט. נישט נאָר פאַר זיך אליין האָבן זיי דאָך זייער בלוט פאַר־גאָסן, און נישט נאָר פאַר זייער היימלאַנד האָבן זיי דאָך געקעמפט — גע־ראַטעוועט האָבן זיי די ג אַ נ צ ע   וו ע ל ט   פון פאַרניכטונג, א ל ע פעלקער אויף דער ערד — פון אונטערגאַנג.

אָט פאַר די לעבנגעבליבענע העלדן, פאַר די מיליאָנען אומגעקומענע אויף די שלאַכטפעלדער און צעפייניקטע אין די געטאָס, תפיסה־קעלערן, וועל איך איצט מיין לעבן ווידמען, מיין בלוט נישט זשאַלעווען!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און ווען דער פּראָפעסאָר, קאַפּילסקי, וואָלט איצט אריין אין זעמ־ליאַנקע און דערזען זיין שילער, דעם אַדוואָקאַט מאַקס פּאַוולאָוויטש גור־וויטש אין אַזאַ צושטאַנד, וואָלט ער זיכער אויסגערופן:

— גורוויטש, גורוויטש, דו האַלטסט נאָך אַלץ אין פאַרטיידיקן...

— ניין, חבר פּראָפעסאָר, איך האָב שוין אַן אַנדער מעטאָד: דורכן באַשולדיקן — פאַרטיידיק איך!

נאַראָטשער וועלדער, אָטריאַד „סוּוואָראָוו“, 5טער אַפּריל 1944.

רדיי חברים

אין דרויסן איז נישט אַרויסצוגיין.

פלאַכטעס שניי וואַרפן זיך פון אויבן און דער ווינט שמייסט עס א'ן פנים אַריין.

נאָר ווער גייט עס איצט אין גאַס? וועמען טרייבט עס איצט אויף וועגן? קיינער נישט, דוכט זיך, — די ווייגע קעניגט, שליידערט און וויל אפילו דורך די ווענט זיך דורכשפארן.

ביי גאַלינאסן, דעם וואַלד־פאַרוואַלטער אין שטוב איז אַ מחיה. ליבטיק און ריין, וואַרעם און היימיש. אין ראַדיאָ פליסט דער בלויער דונאַי, פון קיך זשומעט און בלעזלט געווירצטע געקעכצן, און אין שפיגלדיקן קרישטאָל ראָזיקט זיך אין קלאָרן די באַלעבאָסטע מיט די זוניקע גלעזער טיי אויפן זילבערנעם טאַץ.

— דער טאָרט איז היינט אויפגעגאַנגען, אַזוי ווי קיינמאָל, — איז זי צופרידן — דער פירער אַליין וואָלט עס געקענט עסן.

דעם לעצטן מאָל האָט גאַלינאס איבערגעגעבן דער פאָליציי אַ יידיש־סאָוויעטישן לייטענאַנט און דערפאַר באַקומען פון סוויענציאַנער זשאַנדאַרמעריע־שעף דאָס בילד פון פירער.

הענגט איצט דאָס בילד אויף דער וואַנט און דער הייליקער יעזוס מיט דער הייליקער מאַריא זיינען איבערגעטראָגן געוואָרן אין קיך.

— ווי לאַנג איז דער שיעור צו שלאָפן, קינדער, — וועקט די מאַמע — דער סאַמאָוואַר גייט אויס... נו, — ציט זי די קאָלדרע — היידאַ פון בעט.

די קינדער משוכען זיך:

— אָך מאַמעשע — גענעצט די 20 יאָריקע זשמורענדיק צום זייגער — נאָך קיין צען נישטאָ.

— וואָס איז דאָ צו פאַרזאמען — דערווידערט די 18 יעריקע און דעקט זיך מיט דער קאָלדרע דעם קאָפּ אַריבער.

— גיב גאָר אין בעט אַריין! — טוט זיך אַ זעץ דער 15 יעריקער פּעטראָס.

— טאַקע, טאַקע אין בעט. — צעזעצן זיך די פינף קינדער אויף די געלעגערס.

די זעקסטע, די יינגסטע, האָט זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ געוויין. די מאַמע האָט זי אַ כאַפּ געטאָן אין העמדל אויף די הענט און קושנדיק געצערטלט:

— נארעלע מיינס, וואָס וויינסטו?

— כ'האָב געזען איצט די באַנדיטן, וואָס דער טאַטע האָט וועגן זיי געכטן דערציילט.

— וויין נישט, אוצרל, — ווארעמט זי די מאַמע — ס'איז דאָך מער נישט ווי אַ חלום, נאַרעלע מיינס.

— ניין, — וויינט אַלץ די קליינע, — נישט קיין חלום, זיי זיינען געשטאַנען ביי מיין בעט און געוואָלט מיך מיט אַ פּיקע שטעכן.

די מאַמע האָט זי קוים איינגעשטילט.

— אַז דער טאַטע וועט קומען, וועל א י ך אים שוין געבן, פאַר וואָס ער שרעקט דיך ביינאַכט מיט באַנדיטן.

— און וווּ איז דער טאַטע?

— ער איז דאָך אַוועקגעפאָרן אין מעליגאַן זאָגן דער פּאָליציי, אַז ס'געפינען זיך אין וואַלד שלעכטע מענטשן און מען זאָל זיי צונעמען פון דאַנען... און דערפאַר וועט טאַטע דיר ברענגען אַ ניי קליי דעלע, אַ בערעלע.

מיטאַמאָל האָט די עלטסטע אַרויסגעלאָזן אַ קוויטש און צעגאָסן אויף זיך דאָס גלאָז טיי. אַלע האָבן זיך אַ קער געטאָן צום טיר און בלייבע געוואָרן.

דורך דער צעעפנטער טיר האָט זיך צוערשט אַריינגערוקט אין שטוב אַ ביקס, נאָכדעם אַ פאַרשנייטער יונגערמאַן, נאָך אים אַ צווייטע ביקס מיט א צווייטן יונגנמאַן און א דריטער.

— אַנטשולדיקט, — האָט זיך אָפּגערופן דער ערשטער — מיר האָבן געקלאַפּט אין טיר און איר האָט מסתמא נישט געהערט...

— גוט מאָרגן! — האָט זיך אָפּגערופן דער צווייטער,ביים טיר שטייענדיק.

— קען מען זיך אַביסל אָנוואַרעמען? — האָט געפרעגט דער דריטער.

קיינער פון די שטוביקע האָט גאָרנישט געענטפערט. זיי זיינען געלעגן אָדער געשטאַנען ווי פאַרגליווערטע. די יינגסטע האָט איבערגעריסן די שטילקייט מיט א געוויין און אנגעהויבן דראַפּען דער מאַמעס פּנים:

— האָסט מיך אָפּגענאַרט, אַז זיינען זיי דאָך, די באַנדיטן...

— שטילער, שטילער, — האָט איר די מאַמע געקניפּן אין די לידקעס — זיי וועלן נאָך דערהערן.

דריי חברים —

קוניצקי, קלאַטשקאָ, רייבער. —

יינגלעך נאָך, ניינצן, צוואַנציק יעריקע.

קלאַטשקאָ האָט אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם מאַנטל אויף דער ערד און איז צו צו דער קליינער:

— וויין נישט, קינדעלע, מיר זיינען נישט קיין דייטשן... מיר וועלן דיר גאָרנישט טאָן.

דאָס קינד האָט אַ קוק געטאָן אויפן יונג, דערזען אַ שמייכלענדיק פּנים און גלאַנציקע אויגן און זיך איינגעשטילט.

— און וווּ איז דיין פּיקע? — האָט זי אַרויפגעלייגט אויף זיין פייכטן פּנים אַ הענטל.

די יונגען האָבן זיך פונאנדערגעלאַכט:

— אויף וואָס דאַרפן מיר פּיקעס?

— טאָ אויף וואָס דאַרפסטו דעם ביקס? — האָט זי ווייטער געפרעגט.

— אויף וואָס? — זיין בליק האָט באַמערקט מיט אַמאָל אויף דער

װאַנט דעם מערדער־קוק פון היטלער־פּאַרטרעט. קלאַטשקאָ איז שטיל געבליבן. ער איז אַ פּאַרציטערטער צוגעגאַנגען צו זײַנע חברים. אין שטוב איז נאָך שטילער געוואָרן, בלויז דער זײגער האָט געפּליסטערט: „די ציַיט גײט... די צײט גײט"...

קײנער האָט אין שטוב די יונגען נישט געבעטן זיך זעצן, אָנוואַרע־מען, די קלײדער טריקענען, אַ ביסל וואַרעם וואַסער דעם גומען צו באַנעצן.

— אַז מען בעט נישט זיצן, — רופט אויס קוניצקי — לאָמיר זיך אַלײן זעצן.

אויפן קיך־באַנק זײַנען די חברים געזעסן בײַם צעפלאַקערטן אײַ־װעלע און געשעפּט פון אים װאַרעמקײט און נײַע כוחות. ס'האָט גע־פּאַרעט די נעץ פון די קלײדער און געבריט דאָס לײב. װאַרעמקײט האָט זיך פונאַנדערגעגאָסן איבער די גלידער און געיאָגט פון זיך די נאַסע, עסיקע קעלט.

די פאַרגאַנגענע נאַכט איז געװען פאַר זײ די דעצידירנדיקסטע. זײַ־נער צװײ האָבן זײ דורכגעריסן די דײַטשע בלאָקאַדע אויף די פּאַרטיזאַ־נער אין די הײדוצישקער װעלדער. דרײַ מעת־לעת זײַנען זײ געיאָגט גע־װאָרן דורך בלאָטעס איבערן האַלדז, אין מויל קײן ביסן ברויט נישט געהאַט, זיך אָבער דורכגעריסן.

װאָס איז איצט מיט די איבעריקע חברים? װאָס איז איצט מיט זײער קאָמאַנדיר סעריאָזשע? — ס'האָט זײ געעקבערט, נישט געלאָזן צורו.

איצט װאָלט אײנגעלעך געװען פאַר זײ דאָס װיכטיקסטע — אָפּעסן, זיך אויסרוען און איבערװאַרטן דאָ ביז די בלאָקאַדע װעט דורכגײן. זײ האָבן אָבער דערפילט, אַז נישט דאָ איז דאָס אָרט אויף דעם. עס האָט זײ געבריט פון פאָרנט דער פלאַקער פון אויװן און אין פּלײצע האָט זײ געשטאָכן דער שפּיזיקער פּאָרטרעט.

די שטוביקע זײַנען נאָך אַלץ װי שטום געװען. אונטער די קאָלדרעס האָבן זײ זיך אָנגעטאָן און װי מײז איבערן שטוב אַרומגעפלױגן, נישט װיסנדיק װאָס פריער צו טאָן, צי די געלעגערס פאַרבעטן, צי די שטוב

אויסקערן, צי מיטאָג צוגרייטן אָדער דעם פרישטיק ענדיקן.

די באַלעבאָסטע האָט זיך אין אַ פּאַטשיילע איינגעוויקלט און זיך געלאָזט צום טיר.

— וווהין? — האָט זיך אַוועקגעשטעלט קעגן איר אַ ביקס.

אַז אַ וואָרט האָט זי זיך אַ וואַקל געטאָן אויף צוריק און געבליבן שטיין אין פּאַטשיילע אַ ציטערנדיקע אין שטוב, ווי דער גרעסטער פּראָסט וואָלט דאָ געווען.

— וואָס ציטערט איר? — האָט אַ ברום געטאָן רייבער צו די שטוביקע — די מאַנטלען אַראָפּ! אויפן פּראָסט שטייט איר?

— די מאַנטלען זיך אָנגעטאָן מיטאַמאָל, — רעדט מיט כעס קוניצקי — ווו איילט איר זיך דאָס אזוי אין אזא שטורעם?

קיינער האָט נישט געענטפערט.

— שטום געוואָרן וואָס? און ווו האָט איר אַזעלכע מעבל גענומען?

— גע...גע....גע....קקקויפט — האָט אויסגעהאַמערט דורך די ציינער די באַלעבאָסטע.

— „געקויפט" — האָט בייז איבערגעזאָגט קלאַטשקאָ — און געלט ווו האָט איר מיטאַמאָל אַזויפיל געקראָגן... פון אַמעריקע.

— און ווו איז דאָס געלד אייערס פריער געווען, אין באַנק? האָ?

רייבער האָט זיך צעשמייכלט:

— זאָגט, אַז איר האָט געפונען ערגעץ אַן אוצר. אַז די וואַנט האָט אייך געגעבן.

— דער בעסטער ליגן איז דער אמת — האַקט איבער קוניצקי — זאָגט: „דאָס קאָסט אונדז בלוט". פרעמדע בלוט. יידישע...

פאַרן פענצטער האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ פערד און שליטן. ס'איז געוואָרן אין שטוב אַ שושקעריי:

— דער טאַטע איז געקומען... דער טאַטע...

אין פאָרהויז האָט זיך שוין דערפילט באַלעבאָס. ס'האָט זיך געהערט אַ קלאַפּן פון שניי פון די שטיוול, אַ מייסטערן.

דער באַלעבאָס האָט ברייט די טיר אַ פּראַל געטאָן און איז געבליבן אַ פאַרוואונדערטער אין איר מיטן. קיינער איז אים נישט, ווי שטענדיק,

געלאָפן אַנטקעגן אים האַלדזן, קושן, העלפן דאָס געבראַכטע אַריינטראָגן.
— וואָס טוט זיך דאָ מיט אייך, קינדער? — טוט ער אַ שפּאַן פאָרויס און שטויסט זיך אָן אויפן קיך־באַנק מיט די אומבאַקאַנטע געסט.
— און ווער זיינען זיי? — פרעגט ער די שטוביקע.
עס גיבן אים אַ גלאַנץ אין די אויגן דריי לופעס, וואָס ענטפערן:
— מיר זיינען דאָס!
עס האָט זיך מיטאַמאָל אַ קרום געטאָן ביי אים דאָס פּנים. ער האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַר דער מאָרדע און פאַרזשמורעט חזיריש די אויגעלעך, זיך געלאָזן צום טיר.
— וווהין? — האָט זיך אוועקגעשטעלט קלאַטשקאָ.
— אין ערגעץ נישט.
— טאָ זיץ אויף אָן אָרט.
— דאָס פערד מער נישט אויסשפּאַנען, מיין האַרעלע — ווערט ווייך דער באַלעבאָס — און תיכּף בין איך צוריק דאָ.
— דעם פערד אויסשפּאַנען, — האָט זיך פאַרטראַכט רייבער, — זאָל ער גיין, אָבער...
— תיכּף צוריק, אַ פינף מינוטעלעך — מעלה גרהט גאָלינאַס שוין הינטערן טיר.
ווידער איז געוואָרן שטיל. דאָס פייער האָט לעבעדיק געפלאַטערט אין געלאַטשעטע די צעמאַטערטע, הונגעריקע פּאַרטיזאַנער. אויפן שויבנגלאָז האָט אַליץ דער געדיכטער שניי געפּאַטשט און געפּאַטשט, געוואָלט פאַרלייגן די שטיקער הימל אויפן גלאָז. די וואַרעמקייט האָט אָבער נישט דערלאָזן, צעלאָזן דעם שניי, איידער נאָך ער האָט זיך געזעצט און זיך צערונען אויפן גלאָז און גראַטעס.
דער באַלעבאָס זאַמט זיך.
ס'האָט אָנגעהויבן בריען אין האַרצן ביי די יונגען. ס'האָט זיך צעוואַקסן אַן אומרו. קלאַטשקאָ באַרואיקט:
— דער הינטישער זון וועט נישט גיין מסרן... מיר וואָלטן דאָך אים מיט זיין הויזגעזינד, מיט דער גאַנצער שטוב מיטן וואָרצל פאַרניכטעט.
אינמיטן די רייד איז אָנגעקומען דער באַלעבאָס.

— נו — האָט ער לעבעדיק אויסגערופן צו די שטוביקע — איר שטייט נאָך אַלץ? און עסן האָט איר די מענטשן געגעבן?

ערשט איצט האָט זיך אין שטוב פאַנאַנדערגעזשומעט. ערשט איצט האָבן זיי זיך דערמאָנט, אַז די פרעמדע זיינען געווים הונגעריק.

גאַלינאַס האָט אָנגעהויבן פעסט אַרומשפּאַנען הין און צוריק. צו־געטראָגן די געסט זיין רייכן פּאַרטאַבאַק מיט ציגאַרעטן:

— איידער וואָס, חברה, פאַררויכערט און הויבט זיך אויף פון אויוון. לאָמיר גיין צום טיש, איר ווילט דאָך זיכער עסן. איר ווייסט דאָך, באַ־בעס, האָבן זיך דערשראָקן. נו, אַנטשולדיקט, אַנטשולדיקט.

אויפן טיש האָט זיך צעקלאָרט אַ ווייסער טישטעך. ס'האָבן זיך צעצאַפּלט קלינגענדיק גאָפּל־מעסער. דער באַלעבאָס האָט געפּאַדעט אַרום די געסט, געזוידלט דעם מיאוסן וועטער, זיך נישט געקאָנט אָפּלויבן פון גוטן בראָנפן, וואָס ער האָט איצט געבראַכט פון שטאָט.

— קוקט נישט וואָס אויפן וואַנט הענגט דער מערזאַוויעץ, — מי־קעט ער מיט אַן אייגל אויפן היטלער־בילד — איר פאַרשטייט... איך בין אַ פשוטער אַרבעטער... ס'קומען אַריין צו מיר דייטשן... פּאָליציי... איצט אין אַזאַ וויוגע, וועלן זיי נישט קומען און אויב יאָ, פאַרלאָזט זיך אויף מיר, מ'וועט שוין מיט זיי דורכקומען... יאָ, וו האַלט איך... יאָ, היטלער... פאַרשטייט איר... אין האַרצן איז גאָר אַנדערש... כ'בין מיט אייך, בין איך... נו, אַ סוף, קומט צום טיש.

די גלעזער זיינען שוין געשטאַנען איבערפולט מיט בראָנפן.

— נו מיר זאָלן זיין...

— ניין, מיר טרינקען נישט — האָבן די חברה מיטאַמאָל אויסגערופן.

דער באַלעבאָס איז געוואָרן פאַרוואונדערט.

— מיר טרינקען נישט, — האָט קלאַטשקאָ פעסט אויסגעזילבעוועט.

— דאָס פרייט מיך זייער — האָט גאַלינאַס זיך צעשמייכלט, — אָבער אַ קאַפּעטשקע, זיך צו דערוואַרעמען... צום אַפּעטיט...

— און וואָס שייך אַפּעטיט, באַלעבאָס, איז נישט צו פאַרזינדיקן.

— נו, נו, נישט איז נישט. איך ווייס, אַז יידן טרינקען נישט און, אַז פּאַרטיזאַנער זאָגן וואָס, מעג זיך די וועלט איבערקערן... עקשנים אזעלכע כע־כע־כע... נו דער בראָנפן וועט אויף אייך קיין פּאראיבל נישט האָבן...

אַן אמת דאַרף מען זאָגן, דאָס עסן איז פאַר די יונגען געווען ווי געראַטעוועט. זיי וואָלטן זיכער פון די פּיס געפאַלן, ווען זיי דאַרפן זיך שלעפּן ווייטער.

דער באַלעבאָס הייסט אַלץ געבן נאָך און נאָך נייע מאכלים; ווי עס וואָלט אים אין לעבן געגאַנגען, זיי זאָלן וואָס מער זיצן ביים טיש, זיי זאָלן וואָס מער עסן.

ס'וואָלט געווען זייער גוט איצט פאַר די פּאַרטיזאַנער זיך אויסרוען. זיי האָבן דאָך דריי נעכט קיין אויג ניט צוגעמאַכט. אָבער וועגן דעם טאָר מען אַפילו ניט טראַכטן. דאָ איז גאַנץ אומזיכער צו זיין אַפילו אַן איבעריקע מינוט. נישט נאָך שעהן.

דער שניי האָט אויפגעהערט. אויף די וועגן איז אָבער געווען צו זען אַ טונקעלער בלאָטיקער קוואַטש.

— נו אַ וועג. — מורמלט אַרוים קוניצקי, קוקנדיק דורכן פענצטער.

— ווו ט'איר גיין, קינדערלעך, — איז ווי אויסער זיך דער באַלע־באָס — בלייבט דאָ איבער. וואָס מורא האָבן איז נישטאָ, קיין הונט וועט איצט אויפן גאַס נישט וועלן אַרויסגיין.

— אָבער פּאָליציי יאָ. — האַקט איבער רייבער.

— ווו פּאָליציי... זיי זיינען ווייט פון דאַנען. — שפּאַרט זיך דער באַלעבאָס.

— ניין, „חבר” באַלעבאָס, — זאָגט גוטמוטיק קלאַטשקאָ — מיר גייען. — און שטעלט זיך אויף.

מיט אַמאָל האָט זיך רייבער אַ שטעל געטאָן און געכאַפּט די ווינטאָווקע:

— דייטשן! — האָט ער ווי ניט מיט זיין קול אויסגערופן.

די איבעריקע צוויי האָבן זיך אַ קער געטאָן צו די פענצטער און אויך אויסגעשריען:

— דייטשן! — און אַרייננעקלאַמערט די ביקסן אין די הענט.

— נישטאָ זיך וואָס צו שרעקן, — רעדט אַליק מיטן ווייכן טאָן :אַ-לינאַס — ס'זיינען אייגענע. לאָזט מ י ר, א י ך וועל שוין מיט זיי דורכקומען.

רייבער איז צוגעשפּרונגען צו אים, אַ זעץ געטאָן מיט דער פויסט אין מאָרדע:

— דו הינטישער זון... אַרויסלאָזן דיך צו זיי ווילסטו? ד ו האָסט דאָך זיי גערופן, וועלן זיי צו דיר קומען.

קלאַטשקאָ האָט אויך אַרויסגעצויגן זיין פּיסטאָלעט:

— אַלע! — ער האָט נאָכאַמאָל איבערגעחזרט שטרענג צו די שטו-ביקע — אַלע, די סעקונדע לייגט איר זיך אויס אויף דער ערד מיטן פּנים אַראָפּ, אַז נישט, ווי די הינט דערשיס איך אייך.

פאַרביי פענצטער האָט דורכגעהילכט אַ שאָס צוזאַמען מיט אַן אויסגעשריי:

— גיט זיך אונטער, אַז נישט ווערט איר דערשאָסן!

— אונטערגעבן זיך? — האָט רייבער אויסגעשטשירעט — חברה, ביי די פענצטער, זיי האָבן אַרומגערינגלט דאָס הויז!

ס'האָט אַ זעץ געטאָן אַ סאַלווע קוילן און זיך צעלעכערט דורך די צעקלונגענע שויבן אין די ווענט.

די קעמפער האָבן דורך די פענצטער אַרויסגעלאָזן איינציקע שאָסן. דער קוילן הוראַגאַן פון שונא האָט געזעצט אין אַלע זייטן, דורך אַלע פענצטער.

— פייער! — האָט קלאַטשקאָ אויסגעשריען.

די יונגען האָבן ווידער דורך די פענצטער אַרויסגעלאָזן איינציקע שאָסן.

— אָבער, סוואָלאָטש, גוט געטראָפן! — האָבן זיך צעגלאַנצט די

אויגן ביי קוניצקין, זעענדיק ווי אַ דיימש האָט זיך אַוועקגעלייגט פון זיין קויל.

— און איך אויך! — האָט אַ שפרונג געטאָן צום פענצטער רייבער — ער ליגט דער...

רייבער האָט זיך מיטאַמאָל אומגעדרייט, אַ כאַפּ געטאָן ביים האַרץ און אויסגעקרעכצט:

— כ'שטאַרב, חברים...

די אויפרייס־קוילן פון שונא האָבן אָנגעצונדן דעם דאַך. דער ווינט האָט די פלאַמען געיאָגט אין פענצטער און אָנגעצונדן די ראַמען. דער באַלעבאָס האָט זיך צעשריען:

— האָט רחמנות! לאָזט אַרויס!

— מיר וועלן פאַרברענט! — האָט געקווטשעט אַ פרויען־שטים.

— ביז איינעם וועלן מיר אייך אויסשיסן, פאַררעטער! — האָט קלאַטשקאָ געשטורעמט, אַרויסוואַרפנדיק דעם לעצטן גראַנאַט דורכן פענצטער.

— מיר שפרינגען דורך די פענצטער! — האָט קוניצקי אויסגערופן און גלייכצייטיק זיינען ביידע דורכגעשפרונגען דורך די פלאַמיקע צונגען.

קלאַטשקאָ איז גלייך פאַרוונדעט געוואָרן אין קני און האָט אַ פאַלן־דיקער, צילנדיק אין אַ סאָלדאַט, אים דערשאָסן. ער האָט זיך געפרוווט אַ הויב טאָן און איז געטראָפן געוואָרן נאָכאַמאָל אין שלייף. טויט.

קוניצקי האָט אויסגעשאָסן די לעצטע קוילן. אַריינפאַלן אַ לעבעדי־קער וועט ער זיך פאַר קיין פאַל נישט לאָזן, ער האָט אַ נעם געטאָן פאַר די לופע פון ביקס און מיט דעם פריקלאַד אין דער הויך זיך געלאָזן צום שונא, וויסנדיק, אַז ער גייט צום לעצטן וועג:

— א טויט די מערדער! — האָט ער געפּלאַטערט מיט דער ביקס פאַראויס.

ס'איז אים אויסגעקומען איצט, אַז ער גייט אויף אַן ערשטן־מאַי־דעמאָנסטראַציע קעגן אַ קאָרדאָן פון פיינטלעכע סאָלדאַטן. אויך דאָן איז

ער דעם טויט אַנטקעגן געגאַנגען און האָט אים, דעם טויט, מנצח געווען. און אפשר, שווימט אים דורך אין די געדאַנקען, וועל איך אים אויך איצט באַזיגן?!

ער האָט זיך דערזען אַז אַרומגערינגלט פון ביקסן און אויטאָמאַטן־לופעס:

— פאַר מיין יידיש פאָלק! פאַר מיין יידיש לאַנד! — האָט ער גע־פּלאַטערט מיט דער ביקס פאָראויס.

— גיב זיך אונטער, וועסטו לעבן בלייבן! — האָבן די לופעס זיך צעשריען.

ער האָט אַ פאַך געטאָן מיטן פריקלאַד, ווי געוואָלט דעם אָנבאַט פאַרטרייבן. ער האָט אַ שפּאַן געטאָן פאָראויס. איין טראָט — און דעם לעצטן.

אָטריאַד „ווילנע״, סוויענציאַנער געגנט, 16טער אפריל 1944.

דאָס מיידל אין די זעלנערישע שטיוול

דער נאָטיץ=ביכל האָט דערמאָנט דעם מאַיאָר בראָדקין, אַז פּינקטלעך 2 אַזייגער דאַרף ער זיין אין שטאַב.

צו דער מינוט האָט טאַקע די וואַך געמאָלדן, אַז:

— איינע מיטן נאָמען סאָניאַ קאָטלאָווסקאַ...

— אַהאַ — האַקט איבער דער מאַיאָר און צעעפנט ברייט די טיר — ביטע חברטע סאָניע.

זיינען זיי געזעסן אויפן ראַנד פון צעלויכטענעם פענצטער און נישט אַראָפּנעמענדיק דעם בליק פון די מאַרשירנדיקע מיליטער=קאָלאָנעס, האָט בראָדקין ווייטער גערעדט:

— און דעם אמת דאַרף מען נישט פאַרלייקענען, די פאַשיסטן האָבן דערווייל דערפאָלגן. אמת... אונדז האָט נאָך אָבער קיינער קיינמאָל נישט באַזיגט. — ער האָט אַ קוק געטאָן אויף סאָניען און צוזאַמען האָט זיך ביי ביידן ארויסגעריסן:

— און מען וועט אונדז נישט באַזיגן!

— איך שטעל זיך פאָר, — ציט ער ווייטער — אַז דיווערסיע=אַרבעט אין שונאס טיל איז נישט פון די לייכטע זאַכן. איך ווייס אויך, אַז אַריבערגיין די פראָנטליניע איז אַ שווערע אויפגאַבע... יאָ... איך גלויב אָבער, סאָניטשקע, אַז אויב דו וועסט זיך לאָזן קערעווען פון געזונטן שכל, וועסטו דאָס דייניקע דערגרייכן. זע צו דערגיין צוריק צו דיין שטעטל, צו די דערפער אַרום, ווו דו ביסט אויסגעוואַקסן, ווו דו קענסט יעדן פויער,

ווי ס'איז דיר באַקאַנט יעדער שטעגעלע, יעדער וועג, יעדע שטיבל. ווי דער ריח פון יעטוועדן קוסט איז דיר אייגן און נאָענט. דאָרט וועסטו, אויב דו וועסט וועלן (סאָניע האָט דאָ בייז אַ זשמורע געטאָן די אויגן אויף אים), קענען אונדז אַ סך נוצן ברענגען...

דער מאַיאָר האָט באַמערקט, אַז דאָס מיידל איז בייז געוואָרן און נעמענדיק איר פנים אין זיינע הענט, ליבלעך גערעדט:

— נו זיי נישט בייז אַזוי, איך בין איבערצייגט, אַז דו וועסט וועלן טאָן, אָבער ווייסט דאָך... אַ מענטש. ער האָט געזוכט ווערטער און עפּעס נעגדיק אירע צוגעמאַכטע אויגן-דעקלעך:

— נו סאָניעטשקא, זאָגסטו צו?

:: :: ::

דעם 10-טן יולי 1941 האָבן עטלעכע דורכגייער אויף דער הויפּט-גאַס אין געטאָ פון שטעטעלע קימעלישקי זיך אָפּגעשטעלט פּלוצלינג, אַ קוק געטאָן הינטער זיך אויף אַן איילנדיק מיידל און זיך פאַרוווּנדערט:

— אַבי מען האָט געזאָגט, אַז קאַטלאָווסקאַ איז אַוועק מיט די רוסן.

— און אַז זי איז געבליבן דאָ, — האָט אויסגעבייזערט אַן ענטפער — מיינסטו, אַז זי איז שוין אַוועק פון זיי?

2.

ע ר איז געזעסן אין ברייטן לעדערנעם פאָטעל אונטער אַ זיידן קישעלע און זשמורענדיק געקוקט דורכן דיקן ציגאַרן-רויך אויף א י ר.

ז י איז געשטאַנען אין ווינקל צימער לעבן טיר, אַ דינינקע ווי אַ שוועבעלע און מיט פאַרביסענע ליפּן געקוקט אויף א י ם.

ע ר — דער שעף פון דער ווילייקער געשטאַפּאָ הענריך ראַאַבקע, זי — איינע פון די טויזנטער פּויערטעס פון אַרום (ווי ס'זאָגט דער

געפעלשטער פּאַס פון סאָניען) — אַנאַ לאָווסקאָווסקאַ.

— זאָגסטו, אז מען האָט דיך געשלאָגן, — שמייכלט ער — אז דו קענסט זיך נישט זעצן... הם... ד י ך געשלאָגן... דייטשן שלאָגן נישט, קינדעלע מיינס — האָט ער ברייט צעשטעלט די פיס, און די רעכטע האַנט אַלאַ נאַפּאָלעאָן, קעגן איר — ס'איז דאָך צום לאַכן... קיינער וועט דאָס גאָר נישט גלויבן, אויב דו וועסט דאָס דערציילן... דייטשן שלאָגן נישט... און דערצו נאָך יונגע פרויען און אַזאַ ווי דו, — ער האָט אַ רוק געטאָן די האַנט צו איר פּנים, א י ר ע האָט אים אָבער פאַרלאָפן דעם וועג אין אָפּגעשליידערט שטום.

— הם... וואַרפסט זיך גאָר... א י ך האָב דיך דאָך נ י ש ט געשלאָגן, וואָס דו וואַרפסט זיך... — ער האָט געריבן אַ שוועבעלע נאָך א שוועבעלע און א שמיץ טוענדיק דעם ציגאר אָן וואנט אין חוזק זיך הוסטנדיק צעכאָרכלט:

— ווען איך וואָלט דיך געשלאָגן, מיידעלע, וואָלסטו שוין געוועזן אָט ווו — האָט ער אָנגעוויזן, ווו דער ציגאַר איז געפאַלן.

— איר האָט גוטע שילער, הער שעף — האָט אויסגערופן אַנושקאַ.

— און דו, לאָווסקאָווסקא, האלטסט זיך נאָך אלץ פרעך. — האָט ראַ־אַבקע גערישעט — איך וועל דיר באַווייזן ווי צו האָבן צו טאָן מיט קאָ־מוניסן; מיט געפאַנגענע, מיט יידן און מיט דעם אוקראַינישן באַטאַ־ליאָן. — ער האָט זיך אנגעגאָסן מיט רויטס, — און אפילו צו די דייטשן שטעקסטו דיין נאָז... — ער איז האַסטיק אַרומגעגאַנגען איבערן צימער, געביסן די ליפּן: „וואָס טוט מען מיט איר?" פלענער האָבן זיך געטאַשט ביי אים ווי קאָרטן און ער איז געבליבן ביי דעם בעסטן פאַר אים:

— איך וועל זי דערוויל ארויסלאָזן, פאַרשטאַרקן די געהיימע וואך אַרום איר, זען מיט וועמען און ווו זי טרעפט זיך און דאַן מיט אַלעמען צוזאַמען אַריין... — ער האָט נישט געקענט אויסקלייבן, וואָס ער זאָל טאָן מיט זיי, ווען ער וועט זיי פאַקן... צוערשט זיי אויסהונגערן... אי־בערגעבן אין די הענט פון זיינע אַדיוטאַנטן... אַזוי גוט זיי באַאַרבעטן...

און זי, לאָווסקאָווסקא, וועט ער קיינעם נישט אָפּגעבן, זי וועט ער לאָזן פאַר זיך. און דאַן וועלן מיר הערן וואָס זי וועט זאָגן... מיטן וואָרצל וועל איך זיי אויסרייסן...

ער האָט זיך ווידער אָפּגעשטעלט לעבן איר און דאָס האַרץ אונטערן שמאַלץ האָט אָנגעהויבן עפּעס יאָגן. די אויגן האָבן זיך בורייטער צעעפנט.

— ער, דו אַנאַ — ער האָט אַרויפגעלייגט אויף איר פאָרזיכטיק אַ האַנט אויפן פּלייצע און לאַנגזאַם געשפּאַנט מיט די פינגער צום אַל־באַסטער־האַלדז אירן, צום סאַמעטענעם געאיידלטן פּנים. — ער, דו אַנאַ.

— אויף אַזוינס האָב איך זיך גאָרנישט פאָרגעשטעלט פון אייך, הער שעף, — האָט אַנאַ אַראָפּגענומען זיין האַנט פון זיך — אַזוי איידל זייט איר, — זי האָט בּיטער אַ שמייכל געטאָן — צו אייערע געפאַנגענע... ס'פּאַסט גאָרנישט פאַר אייך.

ראַאַבקע האָט זיך פונאַנדערגעקאָכט, אַראָפּגעלאָזן איר אַ פּאַטש אין פּנים:

— אַרויס, דו חצופה, פון דאַנען!

— אָט, הער ראַאַבקע, האָט זי שטאָלץ און בייז אַ זאָג געטאָן — אויף ד ע ם האָב איך זיך פאָרגעשטעלט.

:: :: ::

אין עטלעכע טעג אַרום זיינען אין די ווילייקער געשטאַפּאָ־קעלערן געזעסן 28 סאָלדאַטן פון אוקראַינישן באַטאַליאָן, וועלכע זיינען באַשול־דיקט געוואָרן אין דערמאָרדן דעם שעף פון פּאָסטאָוועער געשטאַפּאָ — העגריך ראַאַבקע.

ניקאָליי רודענקאָ האָט גענומען אַלץ אויף זיך. און וויפל מען האָט אים נישט געפּייניקט, ווער ס'האָט אים צוגערעדט צום מאָרד, ער זאָל אָנווייזן כאָטש די סליאַדן, האָט נישט געהאָלפן. ווען רודענקאָ איז אַ צעפּייניקטער געשטאַנען ביים גרוב, האָט ער אין זאַך געזען פון גאַנצן מישמאַש, וואָס איז געשוועמען פאַרביי אים: די בלויע פאַרחלומטע אויגן

פון אַנושקאַן, וועלכע האָט אים געראַטעוועט פון שענדלעכן לעבן. און כאָטש ער איז געשטאַנען ביים גרוב און געזען פאַר די אויגן די אויס־געשטעלטע גלאַנציקע אויגן־לופּעס פון טויט, איז אים גרינג געווען, לייכט געווען. ער האָט אויסגעפּילט אַנושקאַס אויפגאַבע. אַ סוף געמאַכט צום געשטאַפּאָ־באַנדיט העגריך ראַאַבקע.

.3

די באַפעלקערונג איז צעשראָקן. די איינוווינער גייען אַרום פאַר־חושכט; ווייסן נישט וואָס צו טאָן. מען זאָגט, אַז מען וועט נעמען אויף דייטשלאַנד. מען זאָגט, אַז מען איז געקומען אויף די פּאַרטיזאַנער. מען זאָגט, אַז מען וועט יידן נעמען...

אַ סך זיינען זיי געקומען, אויסגעפּוצטע אין גייאינקע שינעלן און שטיוול. מען זאָגט, אַז זיי זיינען גאָרנישט קיין דייטשן, אַז זיי זיינען גאָר רוסן.

אַנושקאַן קרענקט די לעצטע ידיעה. איר העלער פּנים ווערט פאַר־שאָטנט, נערוועז בייסט זי די נעגל פון די פינגער, ווי זי וואָלט זיי גע־וואָלט אויפעסן...

די אונטערערדישע אָרגאַניזאַציע גיט איר אַן אויפגאַבע, זיך צו דער־ווייסן דעם ציל פון די ניי־געקומענע און וואָס ס'וועט זיך לאָזן — עפּעס אויפטאָן.

גייט אַנושקאַ אין שטעטלשן פּאַרק. דאָרט גייען שפּאַצירן ווי געווע־לעך די סאָלדאַטן, וועלכע זוכן באַקאַנטשאַפטן מיט מיידלעך.

— ווו גייסטו אַליין, קראַסאַוויצאַ? — האָט איר אַריינגעלאַכט היר־זשענדיק אַ מיליטערישער אין רוסיש.

— איך גיי... אָט שפּאַצירן... און פון וואַנען קענסטו אַזוי רוסיש, אַז דו ביסט אַ דייטש — מאַכט זיך אַנושקאַ תמעוואַטע.

— די קליידער זיינען בלויז דייטשע, אָבער איך בין אַ רוס.

— דו אַ רוס? סט'געפונען פון וועמען צו לאַכן?

ער האָט צוגערופן זיינע עטלעכע חברים, וואָס זיינען געגאַנגען פאָר־אויס, פאַר אים.

— זי וויל דאָך בשום אופן נישט גלויבן, אַז מיר זיינען רוסן. נו, חברה, זאָגט איר עפּעס...

און אַנושקאַ לאַכט ווייטער. די קאַוואַלערן קוועטשן מיט די פּלייצעס:

— וואָס איז דער געלעכטער?

— וואָס איז דער געלעכטער? — גלאָצט אויס אַנושקאַ — קען מען דען נישט פּלאַצן פאַר געלעכטער, ווען איר זאָגט, אַז איר זייט רוסן...

— יעי באָהו רוסן, — רופן זיך אַלע אָפּ — עכטע רוסן... אַז מיר קענען גאָר קיין דייטש נישט.

— ס'קען נישט זיין, איר זאָלט זיין פון רוסן... קיין איינער וועט אייך נישט וועלן גלויבן.

— פאַרוואָס? — בלייבן זיי פאַרוווּנדערט.

— פאַרוואָס? — און נאָר אַ ווײַלע טראַכטנדיק דערקלערט זי אונ־טערשטרייכנדיק יעדן וואָרט — דערפאַר וויל איר, וועלכע זאָגט, אַז איר זייט רוסן, גייט קעמפן קעגן אייערע ברידער.

די מיליטער־לייט זיינען געבליבן געפּלעפטע.

— איז וואָס זיינען מיר? — האָט ווער נישט־ווילנדיק זיך ארויס־געכאַפּט.

— מערדער זייט איר, פאַררעטער!

אַנושקאַ האָט אַרויסגעזאָגט אַ שרעקלעך וואָרט, ווי אַ דונער האָט עס זיי געטראָפן.

די וועלט האָט זיך אַ קער געטאָן איבער זיי.

:: :: ::

אַ סענסאַציע. אין שטעטל רעדט מען און מען סודעט זיך, מען וויל זיך נישט גלויבן. מאָדנע קלאַנגען. קען דאָס זיין? מען זעט מער נישט דאָס נייע געקומענע מיליטער. מיטאַמאָל געקומען, מיטאַמאָל פאַרשוווּנדן.

וואָס זאָל דאָס זיין? די קלאַנגען האָבן זיך אַרויסגעוויזן פאַר ריכטיקע: אויפן וועג גאָענט צו טשערעמשיצע האָבן געוואַרט עטלעכע פּאַרטיזאַנער פון דער וואָראָשילאָוו־בריגאַדע. זיי זיינען געלעגן פאַרטייעט אין קוסטעס און געוואַרט.

— דער טייוול ווייס, זאָלן זיי אַמאָל נישט אונטערפירן. — רופט אוים קאָליע.

— שווער צו גלויבן. — רופט זיך אָפּ אַ צווייטער.

— ששש... מען גייט.

איבער זאַמדיקן וועג האָבן זיך געצויגן צענדליקער מיליטעריש באַוואָפנטע מענער אין דייטשישע קליידונג. און ווען נישט די אַנושקאַ, וועלכע קאָליע האָט שוין פון וויטן דערקענט, ווער וויים וואָס ס'וואָלט געקענט געשען. פון די צוויי ראָטעס, וועלכע זיינען געקומען אין שטעטל, איז דערוויייל איינע בלויז געקומען אַהער אין וואַלד, צו די פּאַרטיזאַנער. מיט טרערן אין די אויגן האָבן די נייגעקומענע געהויבן אין דער לופטן די פּאַרטיזאַנער־דעלעגאַציע. העכער פון אַלע האָט געפלאַטערט זייער רעטערין — אַנאַ לאָווסקאָווסקאַ.

.4

דער קאָשיק איז געווען אַ באַלאָדענער מיט ליטעראַטור. ס'איז דאָרט געווען דער לעצטער נומער פון דער פּאַרטיזאַנער־צייטונג און אַן אויפרוף צו די סאָלדאַטן.

אַ שווערער קאָש, אָבער אַ וויכטיקער.

פון אויבן באַדעקט מיט היי, אַזוי ווי דאָ וואָלט געלעגן אייער, גייט אַנושקאַ איבער די כוטאָרן און דערפער און מאַכט באַקאַנט די פּויערים וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט, וואָס פאַראַ סכנות עס דראָט זיי.

אַנושקאַ שרעקט זיך פאַר קיין זאַך נישט. גייט אַריין אין אַ שטעטל, אַרויף אויפן מאַרק, שטעקט אַריין אין די וועגענער ליטעראַטור און רופט זיך אָפּ צו די פּויערים: — לייענט איבער און גיט עס דערנאָך איבער אנדערע. — גייט אריין אין דער גמינע, א סך פּויערים זיינען דאָ פאַראַן.

הענגט זי אויף אויפן מעלדונגס־ברעט אַן אויפרוף, אַ צווייטן. די פויערים באַפאַלן:

— וואָס זיינען דאָס פאַר נייע צעטלען? — אַנושקאַ איז שוין נישטאָ.

ביים דאָרף שאולאסקע געשעט עפּעס. דייטשן האָבן אַרומגערינגלט דאָס דאָרף. ס'האָט זי אַ כאַפּ געטאָן אַן אָפיציר און אָנשפּיזנדיק זיי אויגן אויפן קאָשיק, אַ געשריי געטאָן:

— שפּעק, אייער?

אַנושקאַ האָט זיך נישט פאַרלאָרן: קאַלטבלוטיק האָט זי דערפאַנגען די לאַגע, אין וועלכער זי געפינט זיך און אַ שמייכל געטאָן:

— ווילן זיי שפּעק? קומען זיי הער אָפיציר. — זי האָט אים אַ נעם געטאָן אונטערן אָרעם. דעם אָפיציר איז וואַרעם געוואָרן אין די גלידער פון דעם דרייסטן מיידל. זי האַלט אים פעסט און זיכער אין אירע פינ־גער. און ער גייט, דער אָפיציר, קוקט אויף איר און לאַכט נאַריש.

— ביסט אַן אמתע מלחמה־מיידל, דרייסט און ענערגיש. דערצו אַ שיינע. קום צו אונדז. — ער כאַפּט דעם קאָשיק פון איר.

— אָט אַ דזשענטלמאַן, — לאַכט זי.

— דייטשן, — באַנאַרישט ער זיך — זיינען אַלע דזשענטלמענער.

— נו געוויס, — זאָגט זי זיכער — אַלע זאָגן עס...

ער שפּאַצירט מיט איר און קוועלט. פּוילט זיך אפילו אָפּסאַלוטירן די דייטשע סאָלדאַטן וואָס נעמען אַרום דעם דאָרף.

זיי האָבן אָפּגערעדט: דינסטיק פּינקטלעך 8 אַזייגער אין אָוונט, ביים פּאַרקאַן, נעבן קלויסטער.

:: :: ::

דער פּריץ האָט זיך אַרומגעדרייט און דענערווירט. זיך אָנגעשפּאַרט אָן פּאַרקאַן און געקוקט אויפן זייגער:

— שוין 15 נאָך 8 און זי איז נאָך אַלץ נישטאָ.

פון דער הויפּט־גאַס איז אָנגעלאָפן אַ מיידעלע, צוגעגאַנגען צום אָפיציר:

— פֿאַר אייך אַ בריוול, — האָט זי אים אַרייַנגעשטעקט אַ צעטעלע און אַוועק.

דער אָפיציר האָט אויפגעוויקלט אַ גרויסן געדרוקטן פּאַפּיר, ווו ס׳איז איבער דעם געוועט אָנגעשריבן: „דו וואַרטסט, מיין ליבער פריץ. וואַרט. לייען דערווייל, ביז איך וועל קומען, דעם ווייטערדיקן טעקסט״. און גלייך מיטן קליינעם פּעטיט־שריפט האָט ער אויסגעלייענט: „אַ טויט די דייטשע אָקופּאַנטן!״.

.5

ביי ווילנע קען מען קריגן געוועטר. די אויפגאַבע וואָס דער קאָמאַנ־דיר האָט איר פאַרגעבן, איז אַרויסצובאַקומען פון דאָרט געוועטר פאַרן אָטריאַד.

זוכט זי אויף איר שול־קאָלעגע, דעם ליטווישן גאַרניזאָן־אָפיציר קאַ־פּאָטיס אין שטעטל פּאָדבראָדז און זאָגט אים פראָסט און פּשוט:

— הער, יולעק, איך ווייס, אַז דו ביסט אַן אָפיציר, איך שטעל זיך אָבער נישט פאָר, דו זאָלסט דינען די דייטשן מיטן גאַנצן האַרצן.

קאַפּאָטיס שטעלט אויס אויף איר אַ פּאָר גרויע, טויטע אויגן.

— דו קוקסט אויף מיר, ווי וואָג איך דאָס צו רעדן אַזוי צו דיר, — זאָגט זי ווייטער — איז הער זיך איין, יולעק. איך קען דיך און דעריבער בין איך צו דיר טאַקע געקומען. איך דאַרף האָבן געוועטר.

קאַפּאָטיס האָט מיטאַמאָל דערשפּירט אַ דרך־ארץ צו דער דרייס־טער שול־חברטע זיינער. ער האָט זיך דערמאַנט, אַז נאָך אין שול האָבן די קלאַסן־דערציער געהאַט פון איר צרות.

— איך וועל דיר געבן געוועטר און דערנאָך וועסטו מיט דעם מיך שיסן. — האָט ער זיך צעלאַכט.

— נו שטעל זיך פאָר, יולעק, אַז ס׳זיינען פאַראַן נאָך גרעסערע סוואָ־לאָטשעם אין וועמען צו שיסן ווי דו.

— נו, אנושקא, דערלויבסט זיך א ביסעלע שוין צופיל... ווייסט דאָך,

אַז שפּאַסן זיינען נישט אַלעמאָל... — ער האָט זיך פאַרטראַכט — אָבער אַן אָנדענק פון מיר קריגסטו, צוויי ווינטאָוועקעס און ספּעציעל פאַר דיר מיין פאַר... — ער האָט אַרויסגענומען גלייך דעם שפּיגל־ברוינעם קאַבור, פון וואַנען ס'האָט אַרויסגעקוקט דער גלאַנציקער פּאַראַבעלום — נעם און שיס... כ'וועל דיר זאָגן, ווו איך וועל די ווינטאָוועקעס אַוועקלייגן, און ווער גלייך נישט, ווייל אין א שעה אַרום דאַרף אָנקומען אין שטעטל אַן עשאַלאָן דייטשע מיליטער און דאן וועט שוין זיין שווער ארויסצוגיין פון דאַנען.

:: :: ::

אין אַ שעה מיט אַ פערטל אַרום קלינגט מען צו קאַפּאָטיסן, ער זאָל שוין נעמען זיין מיליטער צו דער באַן־סטאַציע, ווו ס'איז צעדרוזגעט געוואָרן אַן עשאַלאָן מיט מיליטער. קאַפּאָטיס האָט אַוועקגעלייגט די טרייבל און פאַרטראַכטנדיק אַרויסגערעדט צו זיך:

— אָט אַ באַנדיטקע... ווי מען האָט דאָס געדאַרפט פאָרזיכטיק זיין מיט איר. כ'האָב דוכט זיך אַזוי פאַרבייגייענדיק דערמאָנט וועגן עשאַלאָן... זי אָבער האָט אים שוין צורעכט געמאַכט.

6.

אין לאַפּענקאָ האָט מען זי אונטערגעמסרט. דער דריילינג האָט נאָך קוים באַוויזן ארויסצוגיין פון שטעטל, ערשט פון וייטן האָט שוין אנושקא דערשנאַפּט דעם ריח און זשום פון מערדער.

זיי האָבן זיך באַוויזן בלויז אריינצוקערעווען אין נידעריקע קוסטעס. די דייטשן האָבן זיי ארומגערינגלט און אנגעהויבן פייערן.

אנושקא איז דער קאָמאַנדיר. שווייגט זי. צוויי פּאָר אויגן פון אירע חברים האָבן זיך אנגעהאָנגען אויף איר און געוואַרט אויף באַפעלן.

וואָס טראַכט איצט די חברטע קאָמאַנדיר?

— זיי וועלן אונדז נישט נעמען די באַנדיטן — דער געדאַנק איז איר אַ פאַרשטענדלעכער. אויך אַ י צ ט זעט זי פאַר זיך די שפּיציקע אונטערגעשטרייכטע אותיות וואָס פליען ווי רייטער פאָראויס אויף איר יעדער גאַנג: „אַ טויט די דייטשע פאַרכאַפּער!"

— אַנושקאַ, אַנושקאַ... פאָדערן זיי... געדענק די אויסגעשאָכטענע.

און אַנושקאַ טוט אַ ווונק אויף לינקס, אַ ווונק אויף רעכטס. ס'הייסט „חברה זייט גרייט!" און אַ צילעווע מיטן אויטאָמאַט, האָט זי אַ זעץ געטאָן „פייער"!

אַנושקאַ איז פון שטענדיק אַ געלאַסענע, אַ קאַלטבלוטיקע. איצט האָט זי זיך פונאַנדערגעקאָכט:

— שלאָגט, ברידערלעך, שלאָגט, טרעפט אין ציל!

און זיי שניידן די דריי, אין די דייטשן, ווי שניטער די זאַנגען אין פעלד.

די קייט ווערט צעריסן אויף רינגעלעך, צעבראָכן. אַנושקאַ און ביי אירע זייטן די צוויי חברים זייען חורבן אין די רייען פון שונא און פרייד און גליק אין אייגן האַרץ.

:: :: ::

דער געראַטעוועטער פּאָליציי-קאָמענדאַנט האָט זיך שפּעטער פאַר-ענטפערט אין שטאַב:

— מיר זיינען געווען צוויי און דרייסיק מאַן, די אַנושקאַ האָט צו זיך געהאַט... הונדערט פּופּציק.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און שטענדיק ווען איך זע די שטאָלצע פיגור סאָניעס, אָדער ווי איז פּאַרטיזאַנקע האָט זי געהייסן, אַנושקע, איר קאָפּטיכל וואָס גיסט זיך צונויף מיטן הימלבלאָ, דער אויטאָמאַט וואָס ליגט אַזוי צוגעפּאַסט צו איר פּלייצע, דער טעטע ביים זייט — דערמאָנט זיך מיר דאָס ליד: „דאָס מיידל אין די זעלנערישע שטיוול". איך זע פאַר זיך דאָ די העל-דין פון אַ ראָמאַן, צי פון אַ פּאָעמע אויף דער וואָר.

נאַראָטשער וועלדער, אָטריאַד „פאַרכאָמענקאָ", 28סטער אַפּריל 1944.

ווײַס געווער

די אָנפירער פון ווילנער געשטאַפּאָ בראַש מיט ווייס, קיטטעל, נייגעבוירן, פאָלהאַבער ברעכן זיך דעם קאָפּ:

— ווו געפינט מען די געהיימע דרוקעריי אין שטאָט, וואָס לאָזט אַרויס אַלע ווײַלע אַנטי-היטלעריסטישע צײַטונגען, אויפרופן אין פּויליש, ליטוויש, רוסיש און דײַטש?

זיי וואָלטן מיט גאָלד פאַרשאָטן דעם יעניקן, וואָס וואָלט זיי כאָטש אָנגעוויזן די שפּורן וואָס זאָלן פירן צו דער דרוקעריי, אָדער צו די וועלכע פירן אָן מיט דעם. אָבער אַפילו די פאַרשפּרייטער איז אוממעגלעך צו כאַפּן. גייסט אַרויס פאַרטאָג אין גאַס און דו זעסט די מויערן פאַרקלעפּט מיט אויפרופן, מען זאָל נישט פאָרן אויף קאַטאָרגע אין דײַטשלאַנד און זיך אויסבאַהאַלטן, מען זאָל זיך נישט לאָזן מאָביליזירן אין דער אַרמיי, אַ רוף צו די דײַטשע סאָלדאַטן, אַ רוף צו די אַרבעטער לאַנגזאַמער אַרבעטן און צו סאַבאָטירן. אָפט טרעפט, אַז ווייס דערזעט אַפילו אַזאַ אויפרוף בײַ זיך אויפן טיר, אויף דער קאַשטאַן-גאַס, און נישט נאָר אויף די ווענט, אָפטמאָל ברענגען אָפיצירן אין געשטאַפּאָ אַזעלכע אויפרופן און דערציילן, אַז דאָס האָבן זיי געפונען בײַ זייערע סאָלדאַטן אין די קעשענעס.

עס העלפט נישט דער טעראָר. ס'העלפן נישט די פּלוצלינגדיקע רעוויזיעס אין די דרוקערייען און דאָס דראָען די דרוקעריי-אַרבעטער מיט תפיסה.

דאָס ווייסע געווער, ווי אַלע רופן אָן די אומלעגאַלע אַנטי-היטלע-

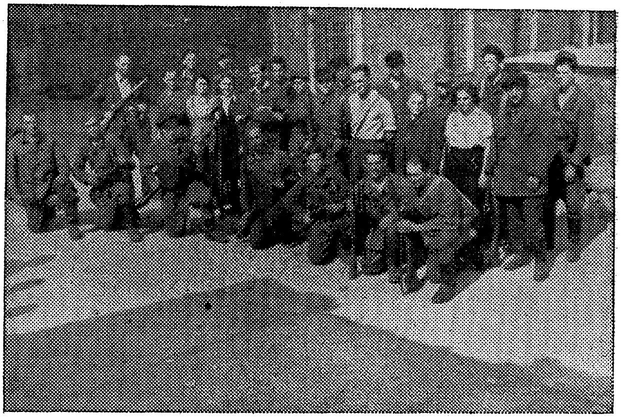

יידישע פאַרטיזאַנער פון אָטריאַד „פארן זיג" אין די רודניצקער פושטשעס.

ריסטישע אויסגאַבעס, טוט זיך דאָס איריקע. די היטלעריסטן־אַנפירער ברעכן זיך די קעפּ:

— ווי כאַפּט מען זיי, די באַנדע?

:: :: ::

אין דער דרוקעריי „אַאושראַ" אויף דער דאָמבראָווסקי גאַס נר. 3 (פריער געהערט צו דער באַרימטער ליטאָגראַפן און דרוקעריי־פירמע „מאַץ און זון") שטייט אין אַ ווינקל פון דער גרויסער ליכטיקער זעצעריי־שטוב אַ יונגער נידעריטשקער בחור און וואַרפט פונאַנדער אותיות.

קוים וואָס מען זעט אים פון אונטער דעם הויכלעכן טיש אַרויס. אַ סך זיינען דאָ אין זאַל פאַראַן אַרבעטער. ער איז אָבער איינער אליין. איינער איז ער וואָס טראָגט אויף זיינע קליידער די געלע לאַטע — דעם מגן־דוד. ער איז דער איינציקער ייד אין דער דרוקעריי. דאָס איז יצחק קאָוואַלסקי.

ער איז אַ גוטער פאַכמאַן (געווען אַ זעצער אויך ביים טאַטן אין דרו־

קערײַ אויף ברייטע גאַס 39, ווו ס'האָט זיך געדרוקט די טעגלעכע יידישע צייטונג „צייט") און די פּוילישע אַרבעטער, דער פּאַרוואַלטער, פאַרלאָזן זיך אויף אים, אַז צו וואָס קאָוואַלסקי וועט זיך נעמען, וועט ער גוט און געוויסנהאַפט אויספירן.

לעצטנס האָט קאָוואַלסקי באַקומען פון פּאַרוואַלטער די דערלויבעניש צו אַרבעטן ביים ראָזבאָר — ביים פונאַנדערסאָרטירן דעם אָפּגעדרוקטן זאַץ.

פאַרוואָס עפּעס גראָד ביי אָט דער גאָרנישט אינטערעסאַנטער אַרבעט?

קיינער האָט אויף אים קיין אַכט נישט געלייגט. יצחק האָט אָבער געוווּסט וואָס ער טוט.

קיינער ווייסט אויך נישט, אַז אנגעקומען אין דער דרוקעריי ארבעטן איז ער לויט אַ באַפעל פון זיין פּאַרטיזאַנער אָטריאַד אין געטאָ.

די אויפגאַבע וואָס דער אָטריאַד־קאָמאַנדיר האָט אים געשטעלט איז געווען:

— איינשטעלן צוויי דרוקערייען, איינע אין שטאָט און איינע אין געטאָ. א הארבע, שווערע און געוואַלדיק וויכטיקע אויפגאַבע.

יצחק האָט בלויז אַ שלאָס געטאָן די פּיס אויף אַכטונג.

— צום באַפעל! — הייסט עס און איז אַוועק אַרבעטן.

יעדן טאָג האָט ער אָפּגעלייגט אַ פּעקל אין דער זייט און פאַרן ענדיקן די אַרבעט עס אויפגעבונדן אַרום בויך און עס נאָך דער אַרבעט אַרויס־געטראָגן צו זיין פּוילישן חבר יאַנעק (פּשעוואַלסקי), וואָס איז שוין לויט אַ פריער אָפּגערעדטן אָרט געשטאַנען אין א הויף און געוואַרט אויף אים, איבערצונעמען די סחורה.

יצחק און יאַנעק טרעפן זיך אַלע טאָג. אָפטמאָל נאָך אַ צווייטן מאָל, מיטאָג צייט. יאַנעק קומט ווי אַ זייגער פּינקטלעך. די אַרבעט גייט אויס־געצייכנט, ווערט דורכגעפירט בליציק. יצחק קען דאָך נישט וואַרטן אַפילו קיין איבעריקע מינוט. יעדע סעקונדע קען דאָך צוגיין צו אים אַ פּאָלי־ציאַנט, אַ דייטש, סתם אַ סוואָלאָטש און אַ זאָג טאָן:

— יודע, וואָס טוסטו דאָ?

מען וואָלט אים דאַן אָפּגעפירט אין פּאָליציי־קאָמיסאַריאַט, מען וואָלט ביי אים געפונען די שריפט און דאַן...

אַ שוידער צו קלערן וואָס דאָן וואָלט געווען.

איינמאָל האָט יצחק געמאַכט גאָר אַ גרויסן פּאַק. ער האָט זיך אָנ־געגומען מיט שליסלען, סטעגעס, אַ ראַם און שריפט. האָט אַ טייל צעלייגט אין די קעשענעס און דאָס איבעריקע אַרומגעבונדן אויפן בויך אונטער דער קורטקע. ער האָט זיך אַדורכגעשליכט צווישן די אַרבעטער, אַריינגעשפּרונ־גען אין אַנטקעגנדיקן הויף, ווו יאַנעק האָט געדאַרפט קומען.

אָבער ווי אויף צו להכעיס איז יאַנעק דאָס מאָל נישטאָ.

קאָוואַלסקי דרייט זיך אַרום הין און הער. ס׳איז קאָנטיק, אַז ער טראָגט עפּעס באַהאַלטן ביי זיך.

— וואָס טוט מען?

און אין דרוקעריי אַריינגיין צוריק איז נישט מעגלעך. דער דירעקטאָר שטייט אין טיר און קוקט יעדן אין די אויגן אַריין. מעסט אָפּ יעדן אַר־בעטער פון קאָפּ ביז די פיס.

שלעכט.

ס׳בלייבט איבער צו גיין אין געטאָ מיט דעם, און זאָל זיין וואָס ס׳וועט זיין.

דערלעבט מיט מזל צו רודניצקער גאַס, אָט באַלד איז שוין דער טויער. ערשט יידן זאָגן אָן:

— מורער שטייט ביים טויער!

ערגער ווי שלעכט.

— וואָס איך האָב דאָן געטראַכט, ווייס איך אַליין נישט. —דער־מאָנט זיך איצט קאָוואַלסקי — אָבער אַ שוויים האָט מיך אַרומגענומען אַרום גאַנצן קערפּער.

— וואָס טוט מען?

קיין וועג אויף צוריק איז נישטאָ.

יידן האָבן מורא איצט גיין אין געטאָ און פאַרלאַנגזאַמערן דעם טעמפּ פון גיין, אָדער קערן זיך צוריק דורך זייטיקע גאַסן. יצחק קען שוין צוריק נישט גיין. ביים טויער שטייט מורער און וואַרט אויף יידן.

מיטאַמאָל זיינען אָנגעגאַנגען עטלעכע פרויען און האָבן יצחקן פאַר־שפּרונגען דעם וועג. דער באַנדיט מורער טוט זיך אַ וואָרף אויף זיי.

יצחק נוצט אוים די סיטואציע, שלייכט זיך אריין ווייטער און אָטעמט ברייט אָפּ. ער איז שוין הינטערן טויער אין געטאָ.

— וויפל געזונט עס האָט אָפּגענומען ביי מיר די פּאָר שעה, — זאָגט קאָוואַלסקי — וועט דורך מיין גאַנץ לעבן מיר נישט צוקומען.

אויף מאָרגן האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז יאַנעק איז נישט געקומען דערפאַר, ווייל ער האָט חושד געווען, אַז מען שפּירט אים נאָך און גע־האַלטן דעריבער פאַר בעסער דאָס מאָל נישט צו קומען.

אַזוי האָבן די טראַנזאַקציעס אָנגעהאַלטן אַ גאַנצן חודש צייט, טאָג טעגלעך. די אויפגאַבע איז אויסגעפילט געוואָרן. אין שטאָט האָבן זיך באַוויזן די ערשטע נומערן פון פּוילישן „שטאַנדאַר וואָלנאָשצי” (פריי־הייטס־פאָן), זוויאָנזקאָוויעץ” (פּאַרבאַנדלער) און אויפרופן.

געזעצט און אַרויסגעלאָזן האָבן עס יאַנעק און זיין פרוי וואַליע. זיי זיינען אָבער פון פאַך גאָר קיין זעצער נישט געווען. פלעגט יאַנעק אָנטאָן אַ געלע לאַטע, אַריינגיין אין געטאָ מיט אַ פּאַרטיע יידן ווי אַ ייד און זיך לערנען ביי יצחק קאָוואַלסקי די מלאכה פון זעצן, דרוקן, און אַרומגיין אַרום פרעס.

אויף אַ ספּעציעלן יום־טוב לכבוד דער דערשיינונג פון די ערשטע נומערן האָט די אָנפירונג פון דער „פּאַראייניקטער פּאַרטיזאַנער־אָרגאַ־ניזאַציע” אין געטאָ (וויטנבערג, סאָניאַ מאַדייסקער, יוסף גלאַזמאַן, אַבע קאָוונער, כיענע באָראָווסקי, באָרים שערעשניעווסקי) געלויבט און גע־בענטשט דעם מוטיקן און דרייסטן פּאַרטיזאַן קאָוואַלסקי.

דאָס איז נאָך אָבער ביי קאָוואַלסקין בלויז אַן אנהויב.

די פּאַרטיזאַנער־אָרגאַניזאַציע דאַרף האָבן געלט אויף צו קויפן גע־ווער, יצחק גיט אַ פּאָרשלאַג, וואָס ווערט אנגענומען און דורך אים אוים־געפירט: נאָכצומאַכן שפּייז־קאַרטעס און דאָס פאַרקויפן אין שטאָט. אין קאַסע פון אָטריאַד פליסט אריין 100 טויזנט רובל. עס קומען צו אין די געווער־לאַגערן אַ פּולעמיאָט, עטלעכע רעוואָלווערן און קוילן.

אין שטאָט כאַפּט די געשטאַפּאָ און פּאָליציי מענטשן און שיקט זיי אויף ארבעט אין דייטשלאַנד. יעדער איינוווינער מוז האָבן ביי זיך אַ

לעגיטימאציע פון ארבעטס־אָרט און פון ארבעטס־אמט, א ניי רעגיסטרירטן דייטשן פאס. עס דראָט, אז די פארטיזאנער־אנפירונג און די פארטיי־אנפירונג פון שטאָט זאָל אזוי ארום ליקווידירט ווערן.

יצחק העלפט ארויס. ראטעוועט די סיטואציע. מיר געפינען אים שוין אין דער שטעמפל־אפטיילונג פון דער דרוקעריי. ער מאכט שטעמפלען פאר אלע ווילנער און פראָווינצער רעגירונגס־אינסטיטוציעס. יצחק מאכט גלייך פון יעדן מין צו צוויי שטעמפלען. איינעם פארן באשטעלער, דעם צווייטן פאר זיין אָרגאניזאציע. אזוי ארום האָט דער שטאב פון אָטריאד די שטעמפלען פון געשטאפא, עס־דע, ארבעטס־אמט.

אויך די געהעריק געדרוקטע בלאנקען ברענגט קאָוואלסקי. איצט האָט שוין יאנעק נישט וואָס מורא צו האָבן. ער גייט זיך פריי איבערן שטאָט — אלע נויטיקע דאָקומענטן אין פאלארעס. און, אז מען דארף, פאָרט ער מיט יצחקס הילף אין באן אין יעדן באליביקן אָרט. אויך סאָניע מאדייסקער, וויטקע קעמפנער גייען אויף די ארישע דאָקומענטן אין שטאָט, דורכפירן זייערע וויכטיקע קאמפס־אויפגאבעס.

אנהויב סעפטעמבער 1943 לייגט אים פאָר דער פארטיזאנער־שטאב פון געטאָ ארויסצוגיין אויף שטענדיק אין שטאָט, כדי זיך צו פארנעמען מיט דער דאָרטיקער דרוקעריי. די געפאר איז גאָר א גרויסע, קאָוואלסקי אָבער ספקט נישט אפילו א מינוט.

מיטוואָך דארף ער זיך שוין געזעגענען מיטן געטאָ און מיט א טאָג פריער רינגלט די געשטאפאָ די געטאָ ארום.

יצחק קען נישט נאָר קעמפן מיט ווייסע געווער, זיינע העגט האלטן פעסט דעם 14 קוילן בעלגישן פיסטאָלעט. ער טוט קיין שימער מיטן אויג נישט, ווען געשטאפאָ באווייזט זיך פאר די פענצטער אויף סטראשונא גאס 12, וווּ זיין פארטיידיקונגס־פונקט געפינט זיך. ער צילט אין זיי און שיסט.

אין עטלעכע טעג ארום (דעם 24סטן סעפטעמבער) טרעט אָפּ דער פארטיזאנער־אָטריאד פון געטאָ אין וואלד.

ש. קאטשערגינסקי

קאָוואַלסקי שלעפּט אויף זיך זיין ביקס מיט די קוילן...

עס הויבט זיך אָן א נייער קאַפּיטל: אויפשטעלן א דרוקעריי אין וואלד. א חלום פון פּאַרטיזאַנישן בריגאַדע־קאָמאַנדיר יורגיס (זימאַן), וואָס יצחק דאַרף לויטן באַפעל פאַרווירקלעכן.

אין א פּאָר מאָנאַטן אַרום ווערט די אויפגאַבע דורכגעפירט.

דער ווילנער יידישער פּאַרטיזאַן קאָוואַלסקי דרוקט די ליטווישע צייטונג „קאָוואָ" (קאַמף), די פּוילישע „זאַ וואָלנאָשטש" (פאַר פרייהייט), — אויפרופן אין ליטוויש, פּויליש און דייטש. יצחק גייט זעלטן אויף אויפגאַבעס (אויף איין אויפגאַבע איז ער פאַרוואונדעט געוואָרן). אָבער זיין געווער, די צייטונגען און אויפרופן, וואָס ער לאָזט פון זיינע הענט אַרויס, דערגרייכן אין די סאַמע פאַרוואָרפנסטע ווינקעלעך פון ליטעלאַנד, אין די סאַמע אויבנס פון די דייטשע סאָלדאַטן און אָפיצירן, פּאָליציי און באַאַמטע.

די ווירקונג פון פּאַרטיזאַנישע אויפרופן איז א קאָלאָסאַלע. ס'גייט דורך פון האַנט צו האַנט, פון קעשענע צו קעשענע. דאָרט ווו קיין הייס געווער קען נישט דערגרייכן, קען ווייניק וואָס אויפטאָן, טוט אויף דאָס ווייסע געווער, דאָס געווער פון יידישן פּאַרטיזאַן יצחק קאָוואַלסקי.

ווילנע, 12טער אָקטאָבער 1944.

„שמשונען אָפּשערן די האָר"

אין די שמאָלע געטאָ־געסלעך איז שוין נאכט; דער פּאָליציי־סיגנאַל האָט שוין לאנג אנגעזאָגט די איינוווינער, אז מ ע ר טאָר זיך שוין היינט קיינער אויפן גאס נישט באווייזן.

חיים ווייזט דעם פּאָליציאַנט, אז ער האָט א רוף־צעטל פון פּאָליציי־קאָמענדאנט — פון דעסלערן.

„צו וואָס דארף ער מיך האָבן, קען זיך נישט דערטראכטן חיים, און אזוי שפּעט ביינאכט?"

אין ווארטצימער האָט דער פּאָליציאַנט פארמאָלדן דעסלערן, אז לאַזאר איז געקומען...

— אהא, זאָל ער אריינגיין! —

בלויז אויפן שרייבטיש האָט זיך צעגאָסן דער מאטער שיין פון לאָמפּ; אין צימער איז געווען פינצטער.

— איר ווילט אומברענגען די יידן אין געטאָ...

חיים איז געבליבן געפּלעפט, הערנדיק פון דעסלערן די ווערטער.

— ווער? איך?

— יאָ, איר! — גיט זיך א שטעל אויף דעסלער — איר, איר מיט אייערע חברים.

— וועלכע חברים? — רופט אוים לאזאר, זיך שוין אנשטויסנדיק. וועמען דער פּאָליציי־קאָמענדאנט מיינט דאָ.

— איר ווייסט שוין גאנץ גוט ווער. — און ארומדרייענדיק זיך עטלעכע מאָל ארום צימער, האָט זיין שווערער קערפּער זיך צעקרעכצט

אויפן ברעג טיש — איר זייט דאָך נישט קיין קאָמוניסט, — האָט דעם־לער געפּרוּווט רעדן צערטלעכער, — טאָ וואָס האָט איר צו טאָן מיט דער באַנדע? זאָגט מיר, אין אייערע אינטערעסן און אין די אינטערעסן פון אלע יידן אין געטאָ, ווער זיינען דאָס די, וועלכע שמוגלען אריין געווער אין געטאָ, ווער זיינען עס די, וואָס גרייטן זיך צו א ווידערשטאַנד אין געטאָ? ווער זיינען דאָס די, וועלכע שיקן יידן אין וואלד מיט געווער? ווער זיינען...

— הער קאָמענדאַנט, איר האָט א טעות — האקט איבער לאַזאַר — איך האָב קיין שום אנונג נישט וועגן קיין זאך און...

דעסלער האָט אראָפּגעלאָזן זיין פעסטן, פעטן קולאַק לאַזארן אין פנים.

— אָט האָסטו „איך וויים קיין זאך נישט".

דער קאָמענדאַנט האָט זיך אנגעצונדן אין פורפור, די אויגעלעך זיינען געלאָפן אין די שמאלציקע שיידן. ער האָט אים געשלאָגן דורכאויס אין האנט און געשריען: איך וועל דיר א האנט אויסהאַקן, דאן וועסטו האָבן צו געדענקען מיך און אלעמען...

לאַזאר האָט קיין איין וואָרט נישט געזאָגט, קיין איין קרעכץ נישט ארויסגעלאָזן. דאָס האָט נאָכמער צערייצט דעסלערן:

— איך מוז איינמאָל פאר אלע מאָל שמשונען אָפּשערן די האָר!

— האָט ער געגרעוועט, איבערגעבנדיק דעם צעשלאָגענעם לאַזארן דער פּאָליציי־וואך.

לאַזאר איז אָפּגעלעגן עטלעכע וואָכן אין בעט און כאָטש דער דאָק־טאָר האָט אים נאָך נישט דערלויבט צו באַוועגן מיט דער האנט, איז שוין לאַזאר געווען אין גאס און אין משך פון א קורצער צייט געבראַכט פאַרן אַטריאַד אין געטאָ אכצן רעוואָלווערן און קוילן.

לאַזאר האָט זיך אויסגעצייכנט ווי א גרופּן־קאָמאנדיר און אינס־טרוקטאָר. די ניי־ווערבירטע קעמפער פון עלפטן אָפּטייל (צווייטער באַ־טאַליאָן) האָבן זיך גיך אויסגעלערנט פון זייער געווער־לערער אויפשטעלן, פאַנאַנדערנעמען און שיסן פון אלע מינים געווער.

דעסלער רוט אָבער נישט איין. זומער 1943 הייסט ער ארעסטירן א גרופּע פּארטיזאַנער און אריינזעצן זיי אין דער געטאָ־טורמע אויף לידסקע.

ס'ווערט מאָביליזירט דער גאַנצער אָטריאַד, די גאַנצע באַפעלקערונג. די פּאָליציי־מאַכט איז געצווונגען די פּאַרטיזאַנער ארויסצולאָזן. חיים לאַזאַר איז צווישן זיי.

ס'גיט זיך נישט איין דעסלערן דער פּרווו ארויסצושיקן לאַזארן אין אַן ארבעטס־לאַגער.

נאָכדעם ווי אין געטאָ איז העלדיש צום טויט אוועק דער אָטריאַד־קאָמאַנדיר איציק וויטנבערג, האָט דער שטאַב ארויסגעשיקט אַ גרופּע פון 20 מאַן (אויפן נאָמען פון זייער אומגעקומענעם קאָמאַנדיר) צו די נאַראָטשער וועלדער. ביים לאַווארישקער בריק (צוואַנציק קילאָמעטער פון ווילנע) זיינען זיי ארויפגעפאַלן אויף אַ פיינטלעכע לויערונג. די גרופּע האָט זיך דאַן געפונען איבער אַ בריק, און כאָטש ס'האָט זיך אויסגע־דוכט, אַז אַלע קומען אום פון שונאס קוילן, אָדער דאַרפן זיך אין טייך אריינוואַרפן, האָבן די קעמפער אויפגענומען דעם נישט גלייכן קאַמף, צעשטעלט אויפן בריק די 2 פּולעמיאָטן און מיט דעם איבעריקן געווער צעעפנט אויפן שונא אין זיינע באַהעלטענישן, אין די קוסטעס — אַ פייער.

דער שונא האָט זיין הוראַגאַן פאַרשטאַרקט. עס פאַלן טויט: איזע מאַצקעוויטש, די ברידער גאָרדאָן, ראָזע שערעשניעווסקי. אָבער בלויז דורך דעם האַרטנעקיקן אויסדויער פון די קעמפער און חיימס פּולעמיאָט — געלינגט די איבעריקע פון דער פיינטלעכער לויערונג זיך צו באַפרייען.

זיי קומען נאָך אַ צען טאָגיקן פיין־וועג אין די נאַראָטשער וועלדער, פון וואַנען זיי דערגרייכן נאָכדעם, דורכמאַכנדיק אַ 200 קילאָמעטער וועג, אין די רודניצקער פּושטשעס.

די יידישע פּאַרטיזאַנער ווערן דער קערן פון דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג אין ליטע גופא. ביז דאַן האָט קיינער נישט געוואַגט אַזוי נאָענט זיך צו געפינען לעבן די גרעניצן פון פיינט. די גרופּע הויבט אָן דעם קאַמף פאַר באַפרייען פון שונא דעם וואַלד, די וועגן און שאָסייען, וואָס פירן ארום.

חיים ווערט גרופּנקאָמאַנדיר און קעמפט אומברחמנותדיק, נעמט אָנ־טייל אין פאַרברענגען צוויי מיליטעריש־סטראַטעגישע בריקן אויפן שאָסיי

ווילנע־גראָדנע. אין א לויערונג אויף דייטשן, פארניכטעט זיין גרופּע דעם שונאס אן אָפּטיילונג, וועלכע לאָזט איבער אויפן פעלד 3 סאָלדאטן און 3 אָפיצירן מיט 15 פארוווּנדעטע.

אונטער זיין קאָמאנדע ווערן פארברענט 2 בריקן ביים דאָרף זאַגאָרין! אויסערדעם וואָס אים איז איבערגעגעבן געוואָרן אויך אין וואלד

חיים לאזאר נאכן פארלאָזן דעם שפּיטאָל.

די אויפגאבע צו לערנען פרישע קעמפער ווי זיך צו באגיין מיט געווער, ווערט ער, ווי א געניטער מיליטערישער טעכניקער באשטימט ווי אן אנפירער פון אן אויפרייס־גרופּע, וואָס לאָזט אראָפּ אין א קורצע צייט 3 עשאלאָנען.

ביים אַראָפּלאָזן דעם פּערטן עשאלאָן געשעט מיט אים אַן אומגליקס־פאַל: צוליב דער לאַנגזאַמער מאַנעווירונג פון איינעם פון די קעמפער, רייסט זיך אויף דער ברענער פון טאָל און רייסט אַראָפּ זיין רעכטע האַנט.

דער העלדישער אַנפירער פאַרבינדט גיך זיך אַליין די בלוטיקע האַנט, און ערשט ווען דער פערטער עשאלאָן ווערט אַראָפּגעלאָזן, ווערט לאַזאַר געבראַכט קוים אַ לעבעדיקער אין שפּיטאָל אויף דער פאַרטיזאַנער־באַזע.

דער פאַררעטער דעסלער האָט חיימען געשלאָגן אין דער לינקער האַנט, אין קאַמף קעגן שונא, דעם דייטש, האָט דער קעמפער פאַרלאָרן די רעכטע.

חיים רוט נישט איין, ער קען נישט ליידן די שטילקייט. שרייבט ער צו זיין חברטע אין אַ צווייטן אָטריאַד:

„טייערע היהלע מיינע! ס'איז מיר דאָ אומעטיק, כאָטש יעדער ווייזט ארויס צו מיר די גרעסטע זאָרגן און ליבע. דאָ איז שטיל, און דאָס קען איך נישט פאַרטראָגן. איך מוז צוריקגיין און קעמפן. און אויב דער קאָמאַנדיר וועט מיר נישט דערלויבן, וועל איך פאָדערן ביים קאָמבריג. זעסט מיין שריפט? פינקטלעך ווי איך פלעג שרייבן צו דיר פריער, אויך דער אויטאָמאַט (היט און רייניק אים!) וועט אין דער לינקער האַנט אַרבעטן ווי אין דער רעכטער... געדענקסט וואָס דעסלער האָט געזאָגט? אָבער פון אָפּשערן שמשונען די האָר בין איך אויך ד אָ ס מ אָ ל שוואַכער נ י ש ט געוואָרן. אמת, ס'וועט אפשר זיין שווערער מיר צו קעמפן, אָבער איך פאַרזיכער דיר, מיין טייערע, די לינקע האַנט וועט פון איצט אָן אַרבעטן אויך פאַר דער רעכטער...”

ווילנע, יולי 1944.

ווען פינף העלדן

די אויפגאבע, וואָס די גרופּע האָט געהאַט דורכצופירן, איז געווען: ארויסרייסן פון שונאס הענט וואָס מער מענטשן, ווערבירן זיי אין די פּארטיזאנער־מחנות, נישט דערלאָזן דעם שונא פארניכטן די באפעלקערונג.

פינף זיינען זיי געווען: דער קאָמאנדיר פון דער גרופּע שאַפּקין, דער סעקרעטאר פּולעמיאָטשיק סעגאל, צווייטער נומער פון פּולעמיאָטשיק מיראָשניטשענקאָ און די קעמפער גוטקין און שערמאן. אלע יאָטן איינע אין איינע. דאָס שיינדל פון דעם „פארכאמענקאָ"־אָטריאד.

דער וועג איז נישט געווען קיין לייכטער. דער שונא ליגט אין באַהעלטעניש און וואַרט אויף פעטן רויב — אויף פּארטיזאנער. דאָס פינפטל גייט דורך אלע שווערקייטן אויסצופירן די אויפגאבע. יעדער ניי־ווערבירטער פילט זיי אָן מיט פרייד, מיט מוט און צו א נאָך גרעסערער אקטיוויטעט גליען זיי ווייטער אין וועג.

די ערשטע צען זיינען שוין דאָ און אָט גייט שוין דער צווייטער צענדליק.

„וואָס מער ראטעווען", גיט זיי ארויס א באפעל דער קאָמאנדיר. און אָט רייסן זיי ארויס פון שונא יונגע ארבעטער און קאמפּס־פּעאיקע פויערים, ראטעווען זיי ארויס פון אומקום און ברענגען זיי אין וואלד.

— דער טויט — טענהט איין סעגאל צו די ניי־ווערבירטע — טרעפט אויך אָפט צו די פּארטיזאנער. אמת, פאלסטו אָבער אין קאמף, ווייסן דאן דיינע אייגענע, אז דיין טויט איז געווען נישט קיין אומזיסטער, אז דו ביסט געווען צווישן די, וועלכע האָבן זייער לעבן אָפּגעגעבן פאר דער באַ־

פרייאונג פון זייער פאַטערלאַנד. אָבער — און סעגאַל לאָזט אראָפּ פון טאָן — וואָס פארא ווערט וואָלט געהאט אייער לעבן, ווען דעם טויט באקומט איר דאן, ווען דער שונא שיקט אייך אין קאמף קעגן אייערע ברידער?

— ריכטיק, אוודאי ריכטיק רעדט ער, — רופן זיך אָפּ די פויערים איינער צום אנדערן.

אייגנטלעך איז שוין די אויפגאבע, וואָס די אָטריאַד-קאָמאנדאָ האָט ארויסגעגעבן דער גרופּע, אויסגעפילט געוואָרן. אָבער שאפּקין רוט נישט; סעגאַל דערמוטיקט און די איבעריקע שטימען איין — זיי ווילן ברענגען זייער אָטריאַד א מתנה: 50 נייע פּארטיזאנער.

זיי זיינען ארויף אויף א קרייץ-וועג, פון וואנען ס'האָט ארויסגעקוקט דער כוטער פּאָלעסיע. זיינען זיי אריין אין שטיבל און א פרעג געטאָן דעם פויער דעם וועג:

— אָ, גאָט באהיט, — צלמט זיך דער פויער — הייסט מיין נאָמען נישט וואשקינים... איר טאָרט נישט גיין. דייטשן און ליטווינער זיינען אין דער געגנט, פירן דורך א מאָביליזאציע, נעמען צו אלט און יונג. מאכן זאסאדעס... ווי גאָט איז אייך ליב — גלעטן זיינע רייד ווידער, — נעכטיקט ביי מיר איבער. ווו ט'איר גיין? אירט דאָ צובייסן, א שנעפּסל מאכן — און וואשקינים האָט זיך כריפּנדיק צעלאכט — נישט קשה, אויף סאמאָגאָן איז קיין עין הרע הייאָר א גערעטעניש...

— ס'וועט גאָרנישט זיין, — זאָגט שאפּקין הארט — מיר גייען ווייטער. סעגאַל כאפּט אונטער:

— גאָרנישט ווערט, חברה, מיר גייען!

— א ביסעלע — שמייכלט ארוים גוטקין — וואָלט דאָ נישט גע-שאדט, אפילו פארן גיין, חבר קאָמאנדיר!

וואשקינים האָט זיך איינגעזויגן ווי א פּיאווקע:

— איר'ט מיך און זיך אומגליקלעך מאכן, געדענקט, זייט דאָ כאָטש ביז פארנאכט, ביז וואנען די הייששעריקן וועלן אריבערגיין...

שטום האָט זיך איבערגעקוקט שאפּקין און סעגאַל, פארטראכט גע-

ביסן די ליפּן און געשניטן די שטערנס אויף די ביקסן־לופעס.
זיי זיינען פאַרבליבן.

וואשקינים האָט זיך געפּאָרעט ארום די פּארטיזאנער. געסקריפּעט האָט די טיר, געגרילצט האָט זיין מויל:

— איר׳ט מיר אייער גאנצן לעבן דארפן דאנקען, וואָס איר טאָגט ביי מיר קינדערלעך, אָט...

מיט דער פּלייצע צו דער טיר, זיינען זיי געזעסן פארטראכטע און נישט באמערקט דעם שטילן ארייננגאנג פון א פרעמדן מענטש,ערשט ווען יענער איז צוריק ארוים, האָט שאפקין זיך א כאפּ געטאָן, צוגעלאָפן צו דער טיר און אויסגעשריען:

— שטיי! — און האָט זיך א כאפּ געטאָן פארן אויטאָמאט.

וואשקינים האָט זיך אים געשטעלט אין וועג:

— חבר קאָמאנדיר, דאָס איז דאָך מיינער א ברודער, איוואן ניקי־טיטש.

— דיין ברודער זאָגסטו, טאָ וואָס איז ער אזוי ארויסגעלאָפן? -- פרעגט שערמאן.

— ווו געלאָפן? לאשטשעט זיך וואשקינים ווי א הונט, — איך האָב אים נאָר געגעבן די ווארעם־פלאש, דאָס ווייב זיינס גייט צו קינד.

די חברה האָבן זיך צעלאכט און מיט די הענט אויף די פּלייצעס זיך צעשטעלט ארום פענצטער.

זיידענע שנייעלעך האָבן זיך ווי גילדענער שטויב געצאפּלט אין פּאסן זוניקע ליכט און זיך צעלייגט אויפן סאמעטענעם שניי. פון נאָענטן האָט געפינקלט אין ברילאנטן א וואלדיקער ברעג.

— פּעטערל, וועלף זיינען דאָ אין די קאנטן? — האָט שערמאן א פרעג געטאָן.

— פרעגסט נאָך, — זאָגט אין מורא וואשקינים — אָט האָט דאָ נישט לאנג א וואָלף א קינד צוגענומען פון דאָ נישט ווייט.

מיטאמאָל זיינען די חברה פארציטערט געוואָרן. א מחנה שאָטנדיקע סילוועטן האָבן זיך ארויסגעשלייכט פון וואלד און זיך אין סאָלראטן פאר־ענדערט. נישט געגלויבט צוערשט, וואָס אויגן זעען, זיינען די פּארטיזאנער

אָפּגעשפּרונגען. אין שטוב איז קיינער נישט געווען. שאַפּקין האָט א פּראַל אויף געטאָן די טיר מיטן שטיוול, א ציל געטאָן און אַרויסגעלאָזן אַן אויטאָמאַטן סעריע אין אַנטרינענדיקן באַלעבאָס, וואָס האָט זיך צעלייגט אויפן שנײ ווי אַן אַראָפּגעוואָרפענע שטיק האָלץ.

שאַפּקין האָט א ברום געטאָן:

— דורך די פענצטער, חברים!

ס׳האָט זיך דערהערט א בריאזג פון גלאָז. דער קאָמאַנדיר האָט גע־געבן א באַפעל די פּאַרטיזאַנער אָפּצוטרעטן צום וואַלד, וואָס האָט זיך אין א שמאָלן פּאַסעק צעלייגט גאַנץ ווייט. דער פּאַראַט איז אָבער געווען א גוט צוגעגרייטער. נאָך די פּאַרטיזאַנער האָט זיך א שאָט געטאָן א הו־ראַגאַן קוילן.

עס טראָגן זיך די פּאַרטיזאַנער דורכן שונאס קוילנזיפּ און שיסן צוריק. צום וואַלד איז נאָך ווייט און צום אומגליק שניידט נאָך דעם וועג צו אים איבער א ריזלדיק טייכל. שטעלן זיך אָפּ די פּאַרטיזאַנער און באַשליסן אויפצוגעמען א שלאַכט מיטן פילפאַך גרעסערן שונא, וועלכער האָט שוין באַוויזן צו מאַכן א רינג אַרום די קעמפער. דער קאָמאַנדיר באַפעלט די פּאַרטיזאַנער אויסשטעלן זיך אין א פּאַרטיידיקונגס־פּאָזיציע און ענטפערן מיט פייער. דער פיינט זשאַלעוועט נישט קיין קוילן און פאַרשיט זיי מיט קאָכיקן בליי. די פינף קעמפער מוזן אָבער מיטן געווער זיין אויסגערעכנט: טרעפן דעם שונא, נישט דערלאָזן אים דערנענטערן זיך, נישט דערלאָזן, דאָס געווער זאָל אַרייַנפאַלן אין פרעמדע הענט, נישט דערלאָזן, דער פיינט זאָל זיי אַרייַננעמען לעבעדיקע אין געפאַנגענשאַפט און צולעצט, אויב ס׳זאָל זיך איינגעבן — אַרויסרייסן זיך פון דער אַרומרינגלונג.

אַרויסרייסן זיך פון דער אַרומרינגלונג... די פּאַרטיזאַנער האָבן גע־וווּסט, אַז דאָס איז נישט מעגלעך.

פינף — און דער שונא מיט דרייסיק מערער. איין האַנט־פּולעמיאָט, איין אויטאָמאַט און דריי ביקסן. ביים שונא עטלעכע האַנט־פּולעמיאָטן, אויטאָמאַטן, ביקסן און א יאַמיקער זאַפּאַס פון קוילן.

די קעמפער האָבן געוווּסט, אַז דער קאַמף איז נישט קיין גלייכער, איז דער לעצטער, אָבער זיי האָבן דעם קאַמף ווירדיק אויפגענומען.

פ אַ ר ט י ז אַ נ ע ר ג י י ע ן!...

קאַלטבלוטיק צילט שאַפּקין פון אויטאָמאַט און לייגט אַוועק דעם קאָמאַנדיר פון שונאס רעכטן פליגל. דער קוילן־הוראַגאַן פאַרשטאַרקט זיך. דעם קאָמאַנדיר שרעקט עס נישט אָפּ, פאַרקערט, דער טויט פון סוואָלאָטש פאַרגרעסערט נאָך דעם מוט דעם קאַמף ווייטער צו פירן און אפשר, אפשר וועט זיך דאָך איינגעבן פון דער קייט אַרויסצורייסן. דער קאָמאַנדיר פרוווט דערקריכן נענטער, נענטער צום פיינט, „אָט פון יענעם קוסט, טראַכט ער זיך, וועט זיין בעסער דאָס צילן"... ער קריכט אויף אַלע פיר. שיסט אָפּ און ציט זיך ווייטער און האַרט ביים קוסט דערלאַנגט אים דעם שונאס קויל. שאַפּקין באַווייזט בלויז אַ געשריי צו טאָן:

— חברים, דעם אויטאָמאַט!...

נישטאָ קיין צייט צו טראַכטן, ווער עס זאָל פאַרבייטן איצט דעם קאָמאַנדיר. גוטקין וואַרט נישט. דערקריכט אין גיהנום פון פייער צום טויטן קאָמאַנדיר, נעמט אַריין דעם אויטאָמאַט אין די פעסטע הענט און צווישן די צוויינגן צעשיט זיך שערמאַנס געשריי:

— נקמה! נקמה פאַרן אומגעקומענעם קאָמאַנדיר!

גוטקין נעמט נקמה. איין ליטווינער און אָט נאָך איינער פאַלן פון זיין האַנט. ס'הייסט פון שאַפּקינס אויטאָמאַט. שטורעמדיק שיטן זיך די קוילן פון סעגאַלס פולעמיאָט, מיראָשניטשענקאָ שטייט און וואַכנדיק ביי סעגאַלס זייט, שיסט ער צוזאַמען מיט שערמאַנען פון זייערע ביקסן אין פיינט אַריין און דערלאָזן אים נישט אויף אַ טראָט זיך דערנענטערן.

קוילן ווערן וויניקער און דער פיינט ווייסט נישט פון קיין רחמים. דער פולעמיאָט פאַרלאַנגזאַמערט שוין זיין פייער, סעגאַל קוקט זיך אַרום אין די זייטן, ווי זיינע אויגן וואָלטן געפאָדערט ביי וועמען: דערלאַנג נאָך עטלעכע דיסקן און ס'קען זיין, אַז די סיטואַציע וועט גראַטעוועט ווערן. קיינער אָבער טראָגט נישט צו קיין דיסקן, ס'באַגעגענען זיך זיינען בליקן מיט מיראָשניטשענקאָן און באַנעמענדיק די סיטואַציע, פאַרשווינדן זייערע בליקן ערגעץ אין אַנדערע ריכטונגען.

...די קויל האָט נישט געוווסט ווו זי פליט, ווייל זי איז פאַרפלויגן צו סעגאַלן... אַ פאַרווונדעטער שלעפּט ער זיך מיטן פולעמיאָט צום טייכל, קריכט מיט די לעצטע כוחות און אַריינוואַרפנדיק דעם פולעמיאָט אין כוואַליקן פלוס, רופט ער אויס:

— נאָר נישט צו די סוואָלאָ... — און פאַרענדיקט נישט. עס ווערט פאַרוואונדעט גוטקין, ער געדענקט אָבער דעם קאָמאַנדירס באַפעל „דעם אויטאָמאַט״, דערקריכט ער צוריק צום טייכל, וואַרפט אַריין דעם דיסק אַהין, ווערט געטראָפן מיטאַמאָל פון נאָך צוויי קוילן און... עס בלייבן צוויי... שערמאַן און מיראָשניטשענקאָ. דער שונא פילט, אַז ער האָט נישט מער ווי צוויי קעגנער קעגן זיך!

— לעבעדיקע זיי נעמען! — קומט פון שונא דער באַפעל.

מיראָשניטשענקאָ און שערמאַן — הערן נישט דעם שונאס פאַרזאָג, פאַרשטייען אָבער זיין מיין און באַשליסן דעריבער עפּעס אַנדערש. זיי פאַרקלייבן זיך אין אייז-קאַלטן קוועקזילבערדיקן טייכל, שיסן זיך אָפּ פון זייערע ביקסן, לאָזן זיך אַראָפּ פון צייט צו צייט ביזן האַלדז אין וואַסער, קיין קויל זאָל נישט טרעפן, טויכן ווידער אויף. שערמאַן איז גליקלער, עס פאַלט פון זיין ביקס נאָך איין סוואָלאָטש...

לאַנג אָבער קעגן דער אַרומרינגלונג, וואָס ווערט אַלץ ענגער, קענען זיך די צוויי העלדן נישט האַלטן. פּויערים ציען אויף מאָרגן אַרויס גוטקינען און שערמאַנען פון טייכל, נישט געווען אויף זיי קיין שום צייכן פון וווּנדן. האָבן אויסגעשאָסן זייערע לעצטע קוילן און זיך געזעגנט מיט דער וועלט...

די פּאָליציי האָט אויסגעטאָן די בגדים פון די געפאַלענע, און די קערפּערס צונויפגעבונדן מיט אַ שטריק צו פערד, וועלכע האָבן זיי איבער דער ערד געשלעפּט, ביז צום גרוב. די פּויערים האָט מען געהייסן דעם גרוב פאַרשיטן און אויסגלייכן מיטן דער ערד, ס׳זאָל קיין סימן נישט בלייבן.

אָבער נישט באַמערקט האָבן די באַנדיטן דעם הויכן דעמב, וואָס האָט זיך דערהויבן איבער זייער קבר... — דעם הויכן דעמב, וואָס זייגע צווייגן און בלעטער סודען טאָג איין טאָג אויס די פאַרבייגייער אין שטילן געמורמל:

— אָט דאָ ליגן פינף פּאַרטיזאַנער, וואָס האָבן מיט זייער טויט באַוויזן ווי איבערגעגעבן זיי זיינען געווען דעם קאַמף פאַר דער פרייהייט און ווי פיינט זיי האָבן געהאַט אירע דייטשע פאַרשקלאַפער...

נאַראָטשער וועלדער, אָטריאַד „פּאַרכאָמענקאָ״, 2טער יאַנואַר 1943.

איציק וויטנבערג

...אַט שפּאַן איך ווידער איבער די געסלעך פון דער ווילנער געטאָ... די הייזער אויף די געסלעך רודניצקער, יאַטקעווער, דיסנער, אַשמענער, שפּיטאַל, שאַוולער און סטראַשונער (דער קוואַרטאַל איז פון שטענדיק געווען פון די לעבעדיקסטע טיילן פון שטאָט), שטייען איצט ווי די חרובע מצבות אויפן ווילנער בית־עולם.

רואיק איז דאָ. שטיל. זעלטן ווען מען זעט דאָ א מענטש. חורבן קוקט פון יעדער טיר, פון יעדן פענצטער, פון יעדער אויפגעבראָכענער מעלינע.

פון דעם אַשמענער געסל גיי איך נישט אוועק. דאָ אויפן הויף, אויף געדרייטע לאַבירינט־טרעפּ, אין א פאַרמאַסקירטער וווינונג, איז געווען צו־ערשט דער געהיימער פּאַרטיזאַנער־שטוב פון געטאָ. אַט טוט זיך אן עפן אויף די טיר און ס'באַווייזט זיך דאָס קלוגע געזיכט פון לערער יאַנקל קאַפּלאַן.

— אהא — טוט ער א וווּנק צו מיר, — גיי, לעאָ דאַרף דיך.

לעאָ איז דער נאָמען פון אונדזער קאָמאַנדיר. לעאָ — דאָס איז דער פּסעוודאָנים פון איציק וויטנבערג.

און אַט הער איך איציקס שטילע, איבערצייגנדיקע ווערטער:

— די לאַגע איז מ ע ר ע ר ווי ערנסט... מיר מוזן גרייט זיין יעדע מינוט אויף דער לעצטער שלאַכט... — ער האָט זיך פאַרקלערט, — דורכן ווידערשטאַנד וועלן מיר דאַרפן ציען די יידן נאָך זיך און איבער טויטע פּגרים פון די געשטאַפּאָוצעס מוזן מיר זיך אין וואַלד אַדורכשלאָגן

און פון דאָרטן דעם קאמף קעגן די מערדער פארשטארקן... אָבער געווער... געווער פעלט. — און פרעסנדיק די ליפּן, האָט ער אונטערשטרייכנדיק יעדעס וואָרט אויסגערופן:

— דיין אויפגאבע איז אין משך פון דער היינטיקער וואָך קריגן אין שטאָט געווער... אפילו ווען דאָס זאָל זיין א געפאר פארן לעבן...

אין עטלעכע טעג ארום ראפּאָרטיר איך דעם קאָמאנדיר, אז כ'האָב א פּולעמיאָט. צעפייערן זיך אינעם בלאסן געזיכט די גיריקע שווארצאפּלען:

— א פולעמיאָט זאָגסטו?! מאָלאָדיעץ — צעטאנצט ער זיך אזש.

— כ'האָב שוין אפילו אן אָרט פאר אים. אויף רודניצקער 11. דורכן אויבערשטן פענצטער וועט דער פּולעמיאָט איבערנעמען די געשטאפּאָווצעס.

— איציק איז ווי העכער געוואָרן, שטאָלצער, אין צימער איז ליכטיקער געוואָרן, נישט פון דער טאָג-ליכט. פון איציקס אויגן האָבן ארויסגעשטראָמט פאסן ליכט און באַלויכטן דעם ארום...

די נצחונות פון דער רויטער ארמיי אין אנפאנג 1943 האָבן אויך פארלייכטערט די ארבעט פון דער אונטערערדישער באוועגונג אין הינטערלאנד. אין ליטע ווערט דאן באזונדערס שטארק די פארטיזאנער באוועגונג און אין די גרעסערע שטעט שטארקט זיך די אונטערערדישע דיווערסיע-ארבעט.

געשטאפּאָ אָרגאניזירט שטראָף-עקספּעדיציעס אויף פארטיזאנער און קומט צוריק מיט טראָפייען — הזירים, הינער, קי, פערד, וואָס זיי האָבן אנגעראבירט ביי די צעשאָסענע פּויערים (צו די פארטיזאנער אין די וועלדער האָט די געשטאפּאָ מורא צו גיין), די צייטונגען און אפישן אין די גאסן זאָגן כסדר צו גרויסע געלט-פּרעמיעס פאר די יעניקע איינוווינער, וועלכע וועלן אנווייזן די שפּורן פון די „באנדיטן".

אז די יידן אין געטאָ האָבן אויך א פארטיזאנער-אָרגאניזאציע, האָט זיך דער נייער שעף אויפן געטאָ, דער קינאָ-אקטיאָר קיטעל, אנגעשטויסן ווען געשטאפּאָ אגענטן האָבן געכאפּט אייניקע יידן (סווירסקי, טיקטין, עפּעל א"א), וועלכע האָבן געוואָלט אריינטראָגן אין געטאָ געווער. קיטעל האָט אויך באקומען ידיעות, אז צווישן די פארטיזאנער אין די ליטווישע

וועלדער זיינען פאראן אומברחמנותדיקע קעמפער — יידן פון די שטעט־לעך סווענציאן, קאזיאן, אַשמענע, וואָראָנאָווע א"א.

הארבסטיק האָט דעריבער אויסגעזען דער פרילינג פון 1943 פאר די איבערגעבליבענע יידן פון ווילנע און איר פּראָווינץ. אונטערן אויס־רייד, אז כדי די יידן פון פּראָווינץ זאָלן נישט... באפאלן ווערן פון פּאר־טיזאנער, הייסט קיטעל די יידן פון סווענציאן, סאָל, מיכאלישאָק, סוויר, ווידז און אַשמענע איינפּאקן זייערע זאכן און אין ספּעציעלע וואַגאָנען זאָלן זיי אָפּגעפירט ווערן אין קאָוונער געטאָ. אויף דער ווילנער באן־סטאציע האָבן זיך דעם 5טן אַפּריל צונויפגעקליבן צו די 4000 פּאַרנדיקע יידן אויך א 100 יידן פון ווילנע, וועלכע האָבן געוואָלט פאָרן צו זייערע משפּחה־מיטגלידער אין קאָוונע. פארטאָג האָט די באן געריקט און אזייגער 10 אין דער פרי האָבן זיך שוין אריינגעשליכן עטלעכע פארוואונדעטע יידן אין ווילנער געטאָ, וועלכע האָבן דערציילט, אז דער גאנצער טראנספּאָרט אויף קאָוונע איז בלויז דערפאָרן 8 קילאָמעטער הינטער ווילנע, אויף דער סטאציע פּאָנאר, וווּ זיי זיינען דערשאָסן געוואָרן דורך ספּעציעל צוגעגרייטע פּאָליציי און מיליטער־באַטאַליאָנען.

דעם 26טן אַפּריל ברענגט קיטעל צו דער גרעסטער פארוואונדערונג אין די ארבעטס־לאגערן פון בעזדאן, קענע און רעשע, פאר די יידישע אַרבעטער מאַרמעלאַד און פּוטער. שפּעטער צו ווערן די אַרבעטער אַרומ־געריגנלט און הונגערטער יידן ווערן פאַרוואַרפן מיט גראַנאַטן און אונטער־געצונדן. ס'איז קענטיק, אַז עס דערנענטערט זיך דער סוף פון ווילנער געטאָ. די פּאַרטיזאַנער גרייטן זיך פיבערדיק. ס'ווערט פאַרגרעסערט דער געווער־זאַפּאַס, ס'ווערן געבויערט לעכער דורך מויערן, כדי דורך זיי בעסער דעם שונא טרעפן, ס'ווערן ווערבירט נייע קעמפער, ס'ווערן געבויט קאַ־נאַלן. אָבער אויך די געשטאַפּאָ גרייט זיך. אין קיטעלס קאבינעט הענגט דער פּלאַן פון געטאָ. ער האָט פאר זיך נישט נאָר די געסלעך. ער זעט דאָ יעדעס הויז, יעדן דורכגאַנגס־הויף, יעדן מעגלעכן אָבסערוויר־פּונקט. מען האָט אים אַפילו דערטראָגן, אין וועלכע ערטער ס'קענען זיך געפינען מע־לינעס, וווּ יידן קענען זיך אויסבאַהאַלטן אָדער פון דאָרט אַ לענגערן ווי־דערשטאַנד אויסהאַלטן.

געשטאַפּאָ פאַרשטאַרקט דעם אויסשפּיר און פון אַרעסטן, וועלכע ווערן דורכגעפירט אין שטאָט, שטויסט זיך אָן די געשטאַפּאָ אויף דעם נאָמען וויטנבערג. אין דער נאַכט פון 16=15-טן יולי 1943 זיינען געקומען צוויי געשטאַפּאָווצעס אין געטאָ, געפונען וויטנבערגן, אים אין קייטן גע= שמידט און מיט געלאָדענע רעוואָלווערן צום טויער געפירט. די געשטאַפּאָ האָט אַפּנים געמיינט, אַז אין מיטן נאַכט, ווען אַלע אין געטאָ ליגן צע= מאַטערטע און שלאָפן, וועט קיינער מער אויפן גאַס נישט ארויסגיין, ד א ן וועט דער אַרעסט דורכגיין אומבאַמערקט. די געשטאַפּאָ האָט אָבער אַ טעות געהאַט. אין מיטן דער נאַכט האָט מיטאַמאָל דאָס געטאָ דורכ= געשניטן קלאָג=געשרייען, אָבער נישט אַזוי ווי די געטאָ=איינוווינער זיינען געוווען געוווינט צו הערן.

— „ראַטעוועט!” — האָבן זיך צערעוועט די געשטאַפּאָווצעס ווי פאַרווונדעטע חיות — „יידן זיינען אוגדז באַפאַלן!”

און באמת איז אַזוי געשען. די געשטאַפּאָווצעס זיינען קוים אַ פאַר טויערן אַריבער, ווי דעם וועג זיינען זיי אַריבער אַ פאָר סילועטן. די גע= שטאַפּאָווצעס האָבן זיך אַ קער געטאָן אַ קוק געבן אויף הינטער, ערשט אויך פון ד ע ר זייט זיינען זיי ארומגערינגלט געוואָרן. פּלוצלינג האָט זיך אַ שאָט געטאָן אויף זיי אַ האָגל קלעפּ פון אייזערנע פרענטן. בלוט. זיי האָבן גליק געהאַט, די געשטאַפּאָווצעס, ס'האָט זיך זיי איינ= געגעבן אַרויסצורייסן פון געטאָ. וויטנבערגן אָבער האָבן זיינע חברים באַפרייט.

די נאַכט האָט שוין אין געטאָ קיינער נישט געשלאָפן.

— ליזע רופט! — דער פּאַרטיזאַנישער מאָביליזאַציע=פּאַראָל האָט געריסן אין דער אויסגעשטערנטער נאַכט ווי בליצן. און די צעקרימטע, אויסגעהויקערטע געסלעך האָבן זיך שטאָלצע, קאַמפּס=גרייטע פּאַרטיזאַנער געלאָזן צו זייערע פּונקטן.

— וואָס איז געשען? וואָס טוט זיך דאָ? — פרעגט איין איינוווי= נער ביים צווייטן. קיינער האָט אָבער קיין קלאָרן ענטפער נישט געקענט געבן. אָבער אַלע האָבן מיט אַמאָל דערשפּירט, אַז די לעצטע שעה האָט אויסגעשלאָגן.

אויף די פונקטן האָבן אונדז די פאַרבינדלער געבראַכט געווער. גישט פאַר אַלע פאַרטיזאַנער אָבער איז דאָס געווער אויסגעקומען. מען האָט זיך געדאַרפט באַגנוגענען מיט אַליין פּראָדוצירטע האַנט־גראַנאַטן און קאַלט געווער.

פאַרטאָג איז קלאָר געוואָרן, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט דורך מיליטער און אַז די געשטאַפּאָ פאָדערט אַרויסצוגעבן וויטנבערגן אַ לע־בעדיקן ביז 10 אַזייגער אינדערפרי. אין קעגנפאַל — 7 טויזנט יידן...

אבא קאָוונער — קאָמענדאנט פון פ. פ. אָ. אין געטאָ (נאָך וויטנבערגס טויט) און קאָמאנדיר פון פארטיזאנער־אָטריאד „נקמה נעמער" אין די ליטווישע וועלדער.

דער טויט האָט זיך פּלוצלינג אַוועקגעשטעלט אויף יעדער שוועל. דאָס לעבן אָבער האָט געפאָדערט דאָס זייניקע:

— די רויטע אַרמיי גייט פאָראויס און פאָראויס!

— באַלד ווערט די שטאָט באַפרייט...

— אויך דו קענסט אַריבערלעבן, דאַרפסט בלויז דורכציען געציילטע וואָכן, טעג...

דער קאַמף צווישן לעבן און טויט האָט אויפגערודערט דאָס געטאָ, זיך אַריבערגעטראָגן אין די ענגע געסלעך, דערגאַנגען צו וויטנבערגן.

ווי שטענדיק איז אויך איצט, אין די גרויזאַמע מינוטן, איציק רואיק. ער איז בלויז מער פאַרטראַכט:

— די שטימונג אין גאַס, חברים, — ציילט ער לאַנגזאַם ווערטער צו די שטאַב-מיטגלידער — איז נישט פאַר אונדז. אַ סימן, חברים, אַז מיר האָבן נישט באַוויזן ווי געהעריק די מאַסן צוגרייטן... אָט זעט איר, זיי מיינען, די אומגליקלעכע, אז אויב איך וועל ארויסגעגעבן ווערן דער געשטאַפּאָ, וועט שוין זייער לעבן געראַטעוועט ווערן... — איציק האָט אומעטיק אַ שמייכל געטאָן. — קיטטעל אָבער אַרבעט גוט.

אַ וואָלקן האָט פאַרצויגן זיין קלאָר געזיכט. ער האָט זיך דערזען אין די הענט פון די מערדער. ס'האָבן אָנגעהויבן טאַנצן פאַר די אויגן די פאַרשידענע פּייניקונגס-מכשירים, ער האָט פאַרמאַכט די אויגן און דאַן איז אין געדאַנק אַרויף: „אפשר זיך דערשיסן...” איציק האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַרן נאַגאַן און אים גלייך אָפּגעלאָזן. „אָבער וויטנבערגן אַ לעבעדיקן” האָט זיך אים אַוועקגעשטעלט פאַר די אויגן דער גרויליקער באַפעל פון דער געשטאַפּאָ.

חברים גיבן איבער, אַז אייניקע יידן האָבן פאָרגעלייגט זיך אַליין אָפּגעבן די מערדער אַנשטאָט וויטנבערגן. איציקן רירט עס ביז טרערן. אָבער די געשטאַפּאָ פאָדערט נאָר אים. ז יי ן פ ל יי ש, ז יי ן בלוט.

דער פאַרטיזאַנער-שטאַב האַלט אָפּ כסדר באַראַטונגען. דער יודנראַט פועלט ביי דער געשטאַפּאָ (וועלכע האָט געוויס נישט גאָר קיין גרויסן חשק געהאַט אַריינגיין אין געטאָ) צו פאַרלענגערן דעם באַפעל אויף נאָך צוויי שעה. דער טויט שטייט אַלץ און וואַרט. אויך מיר מיט געווער אין האַנט שטייען און וואַרטן אויף באַפעלן. מיר וואַכן ביים הויז, וווּ ס'גע-

פינט זיך אונדזער קאָמאַנדיר. טויזנטער אויגן קוקן אויף אונדז, בעטן, טרויערן. די בליקן דרינגען דורך די ווענט, דערגרייכן צו איציקן, צו דעם 40 יעריקן ווילנער שטעפּער־אַרבעטער, צו דעם לאַנגיאָריקן אויסגעפּרוווטן יידישן קעמפער.

— איך גיי, חברים! טוט זיך איציק אַ פעסטן שטעל אויף. — איך גלויב, אַז מיט מיין אַוועקגיין פון אייך וועט די אַרבעט נישט נאָר נישט אָפּגעשוואַכט ווערן, נאָר אפילו פארשטארקט ווערן. איך גלויב, אז ערשט איצט וועט איר קענען אריבערציען די מאסן אויף אונדזער זייט. די צייט איז קורץ. כ׳זע, אַז דער סוף פון די איבעריקע לעבן פאַרבליבענע יידן איז שוין זייער נאָענט. מיין איבערגעבן זיך וועט די לאַגע נישט ענדערן. אָבער איר קענט אָט די קורצע פּויזע אויסנוצן אויף באַקומען נאָך געווער, אויף ווערבירן נייע קעמפער. געדענקט, חברים, איצט זיינען מיר דעקאָנספּירירט געוואָרן — איר וועט שוין איצט דאָס געווער פון האַנט נישט טאָרן אַרויסלאָזן. נקמה! איצט, אַז ס׳וועט שוין קומען די געשטאַפּאָ נעמען אויף פּאַנאַר, באַגעגנט זיי ווי ס׳באַדאַרף צו זיין, איבער זייערע פגרים רייסט זיך דורך אין וואַלד אַריין, ציט מיט נאָך זיך וואָס מער יידן און זאָל אייער נקמה דאַן נאָך מער פאַרשטאַרקט ווערן. — און גייענדיק צום טיר פאַרענדיקט איציק — און דאַן וועל איך רואיק זיין!

הויך דעם קאָפּ, שטאָלץ, מוטיק איז איציק געגאַנגען דורך די שמאָלע געטאָ־געסלעך צום טויט...

אַך, ווען דער טויט וואָלט געקומען גלייך!... איציק האָט אָבער ביז דעם טויט געדאַרפט פריער דורכגיין דעם שוידערלעכסטן גיהנום.

רואיק איז ער געגאַנגען, לאַנגזאַם האָט ער געשפּאַנט איבערן שטיינערנעם ברוק.

לויטערע פּאסן הימל האָבן זיך געצויגן איבער די געטאָ־מויערן. איציק איז געגאַנגען צווישן וואָלקנס טרערן אַ דרייסטער, שטאָלצער, מוטיקער, דעם קאָפּ געהויבן, ווי אַן אָדלער געשניטן דורך דער פינצטערניש. ווי אַ בליץ וואָס וואָלט אין דער פינצטערניש אויסגעקריצט:

— „דער וואָס שטאַרבט היינט — וועט לעבן אייביק!"

ווילנע, יולי 1944.

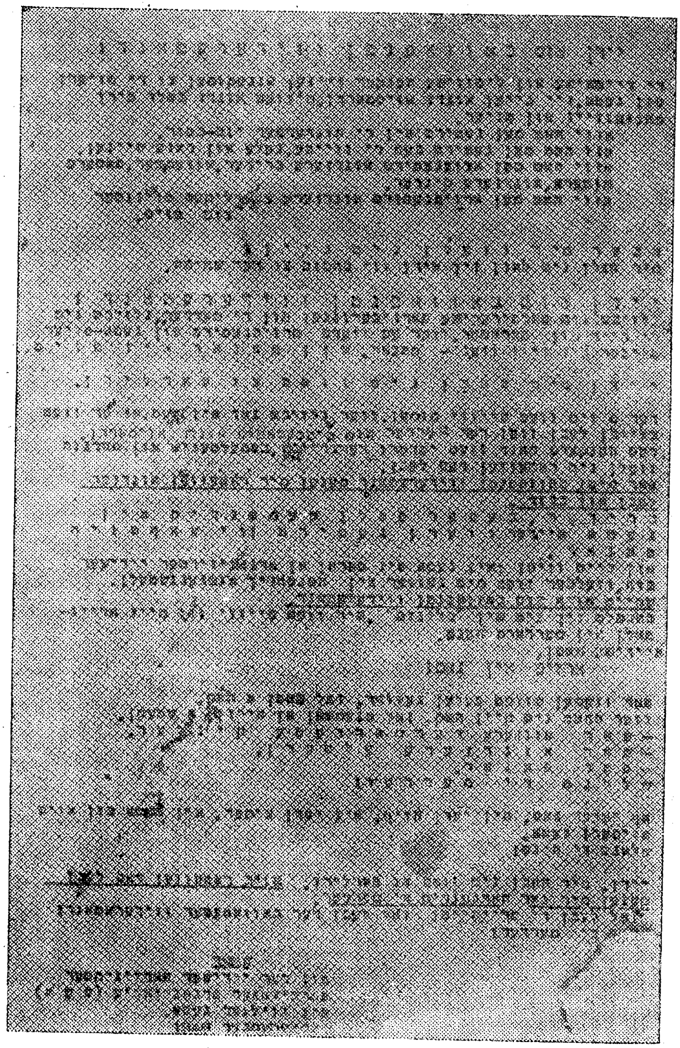

אויפרוף פון די פארטיזאנער אין ווילנער געטאָ

מײַן ליבלינג

צו 15 מיט אַ האַלב יאָר איז ער שוין געוואָרן אַ פּאַרטיזאַנער. ווײַל —

ביז דאַן האָט ער שוין דערשפּירט די גרוילן פון געשטאַפּאָ אין וואַר־שע, פון וואַנען ער איז אַנטלאָפן צו זיך, אין דער פרייער סוועגציאַן.

ערשט איצט קען ער זיך לערנען. ער שרייבט די עלטערן, וועלכע זײַנען פאַרבליבן אין וואַרשע:

„קומט צופאָרן, איר וועט דאָ אָפּלעבן."

די עלטערן שווײַגן. איצקע ווייסט וואָס דאָס נישט ענטפערן באַדײַט. ער איז גליקלעך, וואָס ער קען כאָטש שפּײַז־פּאַקעטן שיקן צו זיי. אים רירט זייער דאנקען און די צושריפט „עס איז גוט צוגוין געקומען" גיט אים ווידער זייער אַ סך צו טראַכטן.

איצקע לערנט זיך אין דער זעקסטער אָפּטיילונג. ער וויל אומבאַ־דינגט דורכן זומער זיך דערלערנען און אויפן צווייטן שול־יאָר אַריינ־שפּרינגען אין דער אַכטער אָפּטיילונג. אָבער דער 22־סטער יוני צעשטערט אַלע זײַנע פּלענער.

פון דער סוועגציאַנער יידן־שחיטה אַנטלויפט ער אין גלובאָק. פון דער גלובאָקער שחיטה אַנטלויפט ער צוריק צו די 300 איבערגעבליבענע יידן אין סוועגציאַן. די היטלעריסטן לאָזן נישט רוען.

ער הויבט אָן אַרבעטן אין אַ דײַטשן געווער־לאַגער. איצקע קען באַ־קומען אַ בעסערע אַרבעט, ווו מען קען באַקומען אַ ביסל זופּ, ער קען זיך

אפילו ארויסדרייען פון ארבעט (ער קען דרייסט זאָגן איך בין נאָך 12 יאָר), אָבער דער געווער־לאַגער לאָקט אים.

„ווי נאָר כ'האָב דערהערט, אַז אין אונדזערע קאַנטן, — דערמאָנט אַפּט איצקע וועגן זיין נאָענטן עבר — זיינען דאָ פּאַרטיזאַנישע גרופּעס און אַז איינער פון די אָנפירער איז דער סווענציאַנער לערער פּ. ג. מאַר־קאָוו, האָב איך שוין נישט געקענט איינרוען. טאָג און נאכט האָב איך גע־חלומט — ווי דערגייט מען אַהין? און נישט קענענדיק קריגן קיין פאַר־בינדונג, האָב איך באַשלאָסן אָרגאַניזירן די סוועננציאַנער חברה, איינ־שאַפן זיך געווער, אַרויסגנבענען זיך פון געטאָ און ווייזן די דייטשן וואָס מיר קענען".

איצקע רעדט זיך צוזאמען מיט גערשקע באַק און מישקע שוטאַן, אַז מען זאָל צוגנבענען געוועהר און ברענגען דערווייל אין געטאָ. זיי נוצן אויס א מאָמענט, ווען די דייטשן זיינען נישטאָ און שמוגלען אריין אונטער די הויזן צוויי אָטרעזאַנקעס און אין די שטיוול שיטן זיי אָן פּאַטראָ־נעס. דורך די שטעכל־דראָטן שלייכן זיי זיך מיטן אוצר אַריין אין געטאָ.

דער דריילינג ציט צו זיך נ אָ ך עטלעכע חברה. דאָס זיינען: שיקע גערטמאַן, דודקע יאָכיי (ביידע ווי העלדן אומגעקומען אין דער פּאַרטיזאַ־נישער „וואָראָשילאָוו"־בריגאַדע) און יאָסקע רודניצקי.

זיי פאַרשאַרן אונטערן שניי אַ קאַראַבינקע און ווען פינצטער ווערט, האַקן זיי אָפּ דעם פּריקלאַד, עס זאָל זיין באַקוועמער דאָס צו באַהאַלטן ביי זיך און טראָגן עס אַריין אין געטאָ.

אין אַ קורצער צייט אַרום, באַשטייט שוין דער געווער־לאַגער פון דריי ביקסן, פיר אָטרעזאַנקעס, פינף רעוואָלווערן, זעקס גראַנאַטן און אַ גאַנץ גרויסער זאַפּאַס פון קוילן.

די גרופּע וואַקסט. עס זיינען פאַראַן אַ סך קאַנדידאַטן, אָבער מען מוז זיין קאָנספּיראַטיוו און אָפּהאַלטן דעם צופלוס, ביז מען וועט באַ־שטימען דעם טאָג פון אַרויסגיין אין וואַלד.

אויף אַ בוידעם אין געטאָ קומט פאָר די ערשטע פאַרזאַמלונג פון די יידישער פּאַרטיזאַנער פון סווענציאַנער געטאָ. זיי באַשליסן:

1) פאַרגרעסערן דעם געוועהר־באַזיץ,

2) צוציען צו דער אָרגאַניזאַציע שטאַרק פּאַרטרויליכע חברה,
3) קריגן אַ פאַרבינדונג מיט די פּאַרטיזאַנער.

באַק, יאָכיי און רוווקע מיאדזאָלסקי האָבן אינגיכן געבראַכט דריי רעוואָלווערן און אַוועק אויף אַ בוידעם וואָס גרענעצט זיך מיטן אויסערן געטאָ, עס פונאַנדערגענומען, כדי צו זען, צי אַלע טיילן זייגען דאָ. מיאַ־דזאָלסקי האָט אַרויסגעצויגן פון באַהעלטעניש זיין רעוואָלווער, אים אַ פעסטן נעם געטאָן אין האַנט אַריין און אויסגערופן:

— אַך, ווי דערלעבט מען שוין דעם מאָמענט צו קענען נעמען נקמה!

ער טוט אַ נעם פאַרן צינגל און רופט ווידער אויס:

— פאַר מיין טאַטן, פאַר מיין מאַמען, פאַר שוועסטער און ברידער!

פּלוצלינג האָט דער רעוואָלווער אויסגעשאָסן און געטראָפן אין דער אונטערשטער ריי ציינער ביי גערשקען. די קויל איז דורך דורכן מויל און אַרויס אין זייט האַלדז.

דער שאָס איז דערהערט געוואָרן אין די אַרומיקע גאַסן פון געטאָ און שטאָט.

דודקע האָט באַוויזן נעלם צו ווערן, גערשקע און רוווקע זיינען אָפּ־געפירט געוואָרן אין געשטאַפּאָ.

געווען איז דאָס דעם 13־טן מאי 1942. דריי טעג האָט מען זיי גע־פּייניקט, שוידערלעך געפּייניקט, די גרעסטע יסורים אָנגעטאָן, זיי זאָלן זאָגן ווו זיי האָבן גענומען דאָס געווער, ווער זיינען זייערע מיטהעלפער. די פּאַרטיזאַנער האָבן געשוויגן.

דעם 16־טן מאי פּאַרטאָג האָט מען זיי אויפן יידישן בית־עולם דערשאָסן.

דער יידנראַט פון געטאָ האָט די פּאַרטיזאַנער־אָרגאַניזאַציע אָנגע־הויבן פאַרפאָלגן.

— צוליב אייך וועט אומקומען דאָס גאַנצע געטאָ, — האָבן זיי גע־טענהט.

די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך בלויז מער פאַרקאָנספּירירט, אָבער דעם ווילן צום קאַמף נישט אויפגעגעבן. פאַרקערט, בערקע יאָכיי און פּייווקע חייט זיינען אַוועק צום פאַרזיצער פון יידנראַט משה גאָרדאָן און געפּאָ־

דערט פון אים הונדערט טויזנט רובל אויף צו קויפן געווער. דער פאַרזיצער איז אַפּנים איבערצייגט געווען אין דער גערעכטיקייט פון דער פאָדערונג און אויסגעצאָלט אין געהיים די חברה 70 טויזנט רובל — ד. ה. 4 רעוואָלווערן.

איבערוואַרטנדיק די בלאָקאַדע אויף די פּאַרטיזאַנער, וואָס איז פאָרגעקומען אין סוף 1943 אין די קאַזאַנער און היידוצישקער וועלדער, איז די סווענציאַנער גרופּע אַרויס פון געטאָ (27־סטן מערץ 1943). אָט זיינען די 22 מאַן:

איצקע רודניצקי, יאָסל רודניצקי, אפרים מיאַדזיאָלסקי, שיקע גערטמאַן, משה שוטאַן, איציק פּאָרעש, איצקע טייץ, פייוקע חיים, בערקע און דודקע יאָכיי, יאָסל פלעקסער, מאָטע־הערש בושקאָניעץ, שואל מיבעלסאָן, דודקע וואָלפּסאָן, די ווידזער ברידער אָווּרעמל און טעווקע בעלאַק, די ברעסלאַווער ראַכמילקע און משה־כאַצקל מילוטין א״א.

אַרויס זיינען זיי פונם געטאָ ביינאַכט. כאָטש עס זיינען געשטאַנען אַרום און אַרום פּאָליציי, האָבן זיי זיך דורך די דראָטן אונטערגעגראָבן און אַוועק. אין אַ פּאָר טעג אַרום זיינען זיי אָנגעקומען אין די לינטעפּער וועלדער, אַרום דאָרף צירקלינסקי.

קאַלט. שניי איבער די קני. יונגע יאָטן (דער עלטסטער 28 יאָר, דער יינגסטער איצקע, נאָך קיין 17 יאָר נישט), נאָך אינגאַנצן רוי צו אַזאַ לעבן.

איצקע דערציילט וועגן זייער לעבן דאָן אין וואַלד:

— מיר האָבן פונאַנדערגעלייגט אין וויסטן וואַלד אַ פייער, געטאָגט ביי אים און געשלאָפן. דאָס עסן האָט זיך ביי אונדז אויסגעלאָזן. דאָס געווער איז אָבער אַ גוטער ברודער און איז אונדז גלייך צונוץ געקומען. קענסט טראָגן אַ שטעקן אויפן פּלייצע, אַ פויער, אַז ער דערזעט דאָס, ווערט ער אַ פּאַרציטערטער. מיר האָבן געקראָגן שפּייז. אין עטלעכע טעג אַרום האָבן מיר באַשלאָסן צו גיין אין סווענציאַן און ברענגען פון געטאָ נאָך אַ גרופּע.

זאַלבעפינפט זיינען מיר אָנגעקומען אין שטאָט און געפונען אַלע

יידן פאַרפּאַקט אין וואַגאָנעס צו פאָרן אויף „קאָוונע", ווי די דייטשן האָבן זיי צוגעזאָגט. מיר האָבן זיך אַריינגעזעצט אין זעלבן צוג, מיטן ציל אַראָפּצוכאַפּן זיך אין ווילנער געטאָ, כדי אָנצוקניפּן אַ קאָנטאַקט מיט די דאָרטיקע פּאַרטיזאַנער און מיטנעמען פון זיי מיט זיך אַ גרופּע אין וואַלד.

די פיר טויזנט יידן, וואָס זיינען געפאָרן אויף קאָוונע, האָט מען בלויז דערפירט ביז פּאָנאר און זיי דאָרט אויסגעשאָסן. אונדז האָט די יידישע פּאָליציי אַרעסטירט און אַריינגעזעצט אין דער געטאָ־תפיסה אויף דעם לידער געסל. דער קאָמיסאַר נחום רינג (די יידישע פּאַרטיזאַנער האָבן אים דערנאָך דערשאָסן) האָט מיך מיט אַ גומענעם שטעקן געשלאָגן, איך זאָל זאָגן, ווו מיין געווער איז און צו וועמען איך בין געקומען? איך האָב געפאָדערט, זיי זאָלן מיך אַרויסלאָזן, אַז נישט וועט זיין שלעכט. אין צוויי טעג אַרום האָבן זיי אונדז טאַקע באַפרייט.

פאַרנאַכט זיינען מיר אַרויס פון געטאָ. אַראָפּגעוואָרפן די געלע לאַטעס אָנגעטאָן בלויע לענטעס פון אייזנבאַנער און אין דריי שעה אַרום זיינען מיר שוין געווען אין סווענציאַן.

אויף אונדזער באַזע האָבן מיר שוין קיינעם נישט געטראָפן. מיר האָבן געטראָפן די חברים אונדזערע אין אַנדערן ברעג וואַלד. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי האָבן שוין געהאַט אַ קליינע אַבלאַווע פון פּאָליציי אָבער די חברה האָבן באַצייטנס באַוויזן אָפּצוטרעטן.

דעם 22סטן מאַי האָבן מיר געטראָפן אין צירקולסקער ראיאָן די ערשטע פּאַרטיזאַנישע גרופּעס פון טשאַפּאַיעווס אָטריאַד מיט וואַסקע דעם שוואַרצן בראש. בלויז וואָלפּסאָנען האָבן זיי מיטגענומען מיט זיך. זיי זיינען דאָן געגאַנגען אַראָפּלאָזן אַן עשאַלאָן און זיינען דורכפירנדיק די אויפגאַבע געקומען צוריק און אונדז אַלעמען מיטגענומען אין די קאָזיאַנער וועלדער. ס'זיינען אויך מיטגעגאַנגען די 32 יידן, וועלכע שיקע גערטמאַן האָט געבראַכט פון ווילנע.

דאָ הייבט זיך איינגטלעך אָן די אמתע געשיכטע. —

דעם 18־טן מאַי ווערט רודניצקי צוגענומען אין דער ליטווישער פּאַרטיזאַנער בריגאַדע „זשאַלגירים". דעם זעלבן טאָג ווערט ער אָפּגעשיקט מיט די חברים סטאַוויענאַס און סטאַנקעוויטשיוס אין דער רודניצקער

ס׳זיצן פון לינקס: בערל יאָכאי און אפרים מיאדזאָלסקי.
ס׳שטייען פון לינקס: איצקע רודניצקי און הערשל בושקאניעץ.

פּושטשע (אַ מהלך פון 200 קילאָמעטער) אויף אַ פּאָליטישער אויפגאַבע. זיי דאַרפן ווערבירן נייע פּאַרטיזאַנער, פאַרשפּרייטן ליטעראַטור צווישן די פּויערים, אָרגאַניזירן יוגנט־קעמערלעך.

דעם 2־טן יולי ווערט רודניצקי געשיקט אין ניי־סווענציאַן אָנצוקניפּן אַ פאַרבינדונג מיטן אינזשיניער קאָזלאָווסקי (שפּעטער אומגעקומען אין ווילנער געשטאַפּאָ). דעם 15־טן יוני קומען די דריי פּאַרטיזאַנער, אויס־פירנדיק די אויפגאַבע, צו זיך אויפן באַזע. איצקע קריגט דאַן אַ מתנה: אַן אויטאָמאַט.

דעם טאָג ווערט געגרינדעט דער ליטווישער פּאַרטיזאַנער־אָטריאַד „ווילנע". איצקע איז אין דעם קערן פון די ערשטע 24.

אין אָטריאַד ווייסט מען נישט, ווער ס׳איז דאָס איצקע רודניצקי. עס קענען אָבער אַלע טאָלע קוניצקין, דאָס איז אָבער דער זעלבער (דעם פאמיליע נאָמען אומבייטן, האָט באדארפט יעדער פארטיזאנער פון דעם אָטריאַד).

15טער יוני 1944.

צום יאָרטאָג פון דער גרינדונג פון ,,ווילנע"־אָטריאַד האָב איך אַ פרעג געטאָן דעם געקרויזלטן יונג:

— נו, קוניצקי, זאָג וואָס האָסטו פאַרן יאָר אויפגעטאָן?

— אָ, — מאַכט ער מיט פאַרדרוס, — כ'האָב געקענט אויפטאָן אַ סך מער.

— טאָ זאָג וואָס האָסטו יאָ אויפגעטאָן?

פאַרהויבט ער דעם קאָפּ אַרויף, אַקוראַט ווי ער וואָלט אויפן הימל געפירט זיין רעכענונג און לייענט פון דאָרטן:

אַרונטערגעשמיסן 11 ברייטע עשאַלאָנען, דריי שמאָלע עשאַלאָנען, אָנטיילגענומען אין אויפרייסן די סווענציאַנער עלעקטראָסטאַנציע, אין פאַרניכטן דעם טאָרף־זאַוואָד, אין אַרויסראַטעווען פון סווענציאַנער שפּיטאָל אונדזער אַרעסטירטן פאַרוווּנדעטן חבר סעמיאָנאָוו, אין אויפרייסן צוויי בריקן, אין פאַרניכטן דריי מאַשינען, פיר פּאָליציאַנטן געגומען געפאַנגען... דאַכט זיך שוין.

— און טעלעגראַפן־סלופּעס און דראָטן געשניטן? וועג־פאַרצוימונגען קען שוין געמאַכט? — פרעג איך.

— דאָס איז נאַרישקייט, — זאָגט ער — אויב אַזוי דאַרף מען דאָך שרייבן און שרייבן.

דער חשבון איז געווען פון איין יאָר פאַרטיזאַנקע. אין די עטלעכע וואָכן, ביז וואַנען די רויטע אַרמיי איז געקומען, האָט נאָך איצקע וואָס צוצוגעבן.

— ס'איז אים נאָך קיין 18 יאָר נישט איצט, ער איז מיין ליבלינג.

— זאָגט וועגן אים דער אָטריאַד־קאָמאַנדיר ח' בוגנאַס.

איצקע רודניצקי — אַן אַלאַבאַסטער פּנים'ל, געקרייזלטער קאָפּ האָר, שטיל. און ווען מען זאָל נישט רעדן מיט אים און ווען מען זאָל אים נישט זען, מוז זיך פון הארצן אַרויסרייסן:

— געבענטשט זאָלסטו זיין מייערער יינגל!

ווילנע, 27טער אָקטאָבער 1944.

אין מיטן העלן טאָג

.1

...דאַן האָט זיך באַוויזן אין סוועגציאַן פרידריך אָלין. איצט האָט מען אים באַמערקט, דעם גראַף.

אַ טונקל געקראַטעוועטער אַנצוג, ווי אַקאָרשט פון אונטערן פרעס אַרוים, די לאַקערקעס טרעטן ווייך, שטיל און גלאַנצן פון ווייטן.

דער איינציקער וואָס טראָגט אונטערן האַלדז אַ בונטן זיידענעם באַנדשלייף, וואָס ווינטלט און יאָגט זיך פאָראויס, פאַר אים, אָנזאָגנ־דיק: פרידריך אָלין גייט!

ערשט איצט האָט מען אים באַמערקט, דעם גראַף, ד אַ ן ווען ס'האָט זיך פאַרשפרייט די ידיעה, אַז דעם סוועגציאַנער געביטס־קאָמיסאַר גוסטאַוו פאָן בעק, זיין פאַרטרעטער גרול און דער זשאַנדאַרמעריע־שעף קריל זיינען אויפן וועג צו לינטעפ דערשאָסן געוואָרן דורך...

פאַר פרידריכן איז אַלץ איינס, ווער ס'זיינען די אויספירער פון אַטענטאַט. דער באַפעל איז געווען גאַנץ לאַקאָניש:

500 קעפ.

זיינען פון דער טונקעלער נאַכט אַרויסגעריסן געוואָרן, פון צעוואַ־רעמטע הייזער, אַרבעטער, לערער, דאָקטוירים, סטודענטן, שילער און אויף זייער אָרט איבערגעלאָזן דעם יאָמער פון פרויען און קינדער...

אויף מאָרגן.

פרידריך אָלין פאָרט אין זיין טאַקסי.

דאָס אויסגערוטע, צוגעפּודערטע פּנים איז פאַרטראַכט. איידל. ווי עלעגאַנט ער ציט דעם הוט פאַר אַ באַקאַנטן. וואָס פאַרא שיין שמייכעלע ס'נעמט זיך ביי אים פון די ליפּן אַרויס.

דער טאַקסי הוידעט זיך איבערן וועג, צום בית עולם צו. און די זון, די שטיפערקע, יאָגט אים נאָך.

די אַרעסטירטע זיינען שוין געלעגן אויפן קברים־גראָז מיטן פּנים אַראָפּ, ארומגערינגלטע פון באַוואָפנטע געשטאַפּאָווצעס און פּאָליציי, האָט ער פאָרזיכטיק שפּאַצירט (די טופל און די הויזן־מאַנזשעטן זאָן זיך חלילה אין בלאָטע נישט איינטרעטן) שטיל, פאַרטראַכט. געפּאָכעט אין די מאַניקירטע, לענגלעך צעפינקלטע פינגער די זעמשענע הענטשקעס און זיך געטאַפּט מיטן באַטיסטן־טיכעלע דעם צעשוויסטן שטערן. עס שמעקט. נישט פון די בית־עולם־געוויקסן — אַלין וואַשט זיך יעדן טאָג נישט אַנדערש ווי מיט אָדעקאָלאָן. ער באַוואונדערט די מצבה־שניצונגען, דעם שיינעם גראַניט. אויך אויף ד ע ם קען ער זיך. אין זיין ביבליאָטעק אין מאַגדעבורג האָט ער, דערמאָנט ער זיך איצט, אַ סך אינטערעסאַנטע ביכער איבער קונסט.

די מצבות, זייערע אויפשריפטן, פאַרוואָלקענען דאָס איידעלע געזיכט פון צאַרטן אָלינען. עס דערמאָנט אים, אַז סוף כל סוף... ניין, פאַרכאַפּט ער זיך, קוקנדיק צום שטאָלצן פייגלפלי איבער זיך, צו אים האָט עס נישט. ער איז דאָך נאָך גאָר יונג. פילט זיך קיין עין הרע פעסט. יאָ, מער נישט צו די פרימאָרגן־איבונגען האָט ער פארגעסן הייסן ברענגען באָקס־הענטשקעס. דורכבאָקסירן זיך פאַרהאַרטעווען נאָך מער דעם קערפּער.

ער וויל נישט שטערן די שטילע בית־עולם רו, איז אָבער געצוווּנגען.

— איר, מיין הער, — ווענדט ער די בליקן צום באַדעקטן גראָז — ליגט צופיל אָן אַזויט.

— און איר, מיין הער, נעענטער ביטע.

— ביטע, פריילן, די הענט האַלטן אויפן פּלייצע, העכער!

איידל איז ער צו די פאַרמשפּטע, גוט צו זיי.

— נו, — ציט ער ענדלעך אויס. די געשטאַפּאָווצעס פאַרשטייען אים שוין אויפן ווונק און זיינען שוין גרייט.

— אַהאַ — דערמאָנט זיך אים אַ ווייכטיקע זאַך געווים, — שיעור נישט פֿאַרגעסן. — ער טוט ברייט אַ שווים אין לאַנגע שפּאַנען פֿאַרביי די קבֿרים און אָט איז ער שוין ביי זיין טאַקסי.

א ליבלעכער בארואיקנדער שמייכל רוט אויף אים. געקענט פֿאַרזען. ער האַלט אין די צעפינקלטע פינגער דעם שפיגל נייעם פּאָטאָ־אַפּאַראַט.

נו, איצט קען מען שוין באמת אנהויבן. ער זאָגט די ווערטער נישט אַרויס, ער טראַכט בלויז. די געווענדטע בליקן צו אים פֿאַרשטייען שוין אָבער און האַלטן די פינגער ביי די צינגלעך.

פרידריך זוכט אַ העכערן באַקוועמערן אָרט פֿאַר זיך. און אָט איז ער שוין אַן אַרויפגעקלעטערטער אויף אַ טונקעלן גראַניט, זיצט שוין אויפן דיקן שטייניקן קרייץ. שטעלט אָן דעם אָביעקטיוו — די ליכט איז אַקוראַט. איצט טוט ער אַקערעווע דעם קאָפּ צו די באַוואָפנטע, אַכטונג, הייסט עס, הויבט אויף די רעכטע האַנט ווי אויף „הייל היטלער”; אַ סעקונדע און לאָזט זי האַסטיק אַראָפּ צוריק. . . . .

אין שטאָט און אין די דערפער אַרום זייגען די איינוווינער דערציטערט געוואָרן פון דער פּלוצלינגער שיסעריי. פרויען זייגען אין חלשות געפאַלן, די האָר זיך געריסן. קינדער האָבן אימהדיק גניאָמערט, מענער האָבן ביילנדיק די פויסטן שטיל מיט טרערן געטריפט.

פאַר פרידריכן איז דאָס זיכער קיין נייעס נישט. ער האָט אַפילו קיין ציטער נישט געטאָן מיט אַ ברעם, ווען דער פייער־הוראַגאַן האָט זיך אַ שאָט געטאָן אויף די אומשולדיקע. אויך דאַן האָט ער די רואיקייט נישט פאַרלאָרן... אַך פאַרדאָן, נישט אמת, די אויבערשטע העלפט פון זיין קערפּער רוט נישט איין, קערט זיך אין אַלע זייטן. פרידריך אַלין לייענט איצט אַ סענסאַציאָנעלן ראָמאַן, וואָס אין זיין רייכער ביבליאָטעק אין מאַגדעבורג האָט ער נישט. ער זעט איצט אַ שפּאַנענדיקן פילם וואָס ער האָט נאָך אויף קיין עקראַן נישט געזען. ער איז פאַרכאַפּט. אָט טוט ער זיך פּלוצלינג אַ שטעל אַוועק אויפן קרייץ — דער אָביעקטיוו האָט באַמערקט אין דער ווייטן לויפט אַ געשאָסענער. איבער די ברילן הענגט אויף אים שטיקער בלוטיקע מאַרך. פרידריך פאַרגעסט אַזש מאכן אַן אויפנאַמע, אזוי צוגעשמידט איז ער געוואָרן צום פאַרביקן בילד

דער אפּאַראַט אַרבעט ווייטער:

אַ פרוי האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויף אַ קרייץ, קלאַמערט זיך אָן קאַלטן שטיין און פאַלט צוריק אויפן קבר־בערגל.

אַ מאַן ביילט די פויסטן און מיט אַ צעעפנטן מויל, פון וואַנען עס גיסט זיך רויטער סם, לויפט ער צו פרידריכן. אַלין טוט אַ ציטער, אָבער זיי רואיק, מיין הארץ — דער מאַן ליגט שוין אַ צעשפּאַלטענער אויף אַ שטיין.

א יונג מיידל טוט אַ ציטער אין דער לופט:

— אַ שאָד, — טראַכט אַלין — וואָלט נאָך געקענט צוגיין קומען.

דער פייערבלייי ווערט פאַרשטילט. דער גרין אונטער די פיס וואַשט זיך אין זודיקן רויט. פרידריך רוט אַלץ נישט. דער אַפּאַראַט אַרבעט ווייטער. דער אָביעקטיוו זוכט אַלץ נייע בילדער. דערשפּירט אַ צאַפּל־דיקן קערפּער, אַ כאַפּ אַראָפּ, אַ ווונק מיט אַ פינגער און דער צאַפּל פאַרוואַנדלט זיך פון שאָם אין גליוועך.

רואיק וויגלען זיך די רעדער איבערן וועג צוריק אין שטעטל אַריין. די זון לויפט פאַראויס און שפּילט זיך אין די בריליאַנטענע פינגער־רינגען, וועלכע וויקלען דעם רול אַרום. גערדאַנקען. אַזא מענטש ווי פרידריך דענקט שטענדיק. עס פאַרדריסט זיך. אָט ווען צום אפּאראט וואָל דאָ אויפן בית־עולם נאָך געווען איינגעאָרדנט אַ קלאַנג־אַפּאַראַטור, דאַן וואָלט געווען אינטערעסאַנט, דאַן וואָלט געווען נישט נאָר וואָס צו זען, נאָר אויך צו הערן.

ווי אין לונא־פּארק הוידעט און וויגלט זיך די מאשין איבערן גרו־ביקן וועג.

פון שטיבער־פענצטער צעקוקן זיך צעבלייכטע פּנימער און אין שרעק דערזעען זיי:

אויפן גלאַנציקן בלאַ פון טאַקסי טריפט און זידט אַ שטיק רויטס, זידט און טריפט ווי מיט טרערן רויטע...

.2

שימאָן. געוויס קען ער זיך נישט גלייכן צו דעם קולטורעלן קרייז־

קאָמיסאַר, איז נידעריקער, האָט נישט אַזויפיל בילדונג, און דערצו נאָך אַ זון פון אָרעמע עלטערן.

גליקלעך איז ער געווען, ווען ס'האָט זיך אים איינגעגעבן צו לערנען אין אוניווערזיטעט און צוזאַמען מיט אים האָבן זיך געפרייט טאַטע־מאַמע:

— שימאָן לערנט זיך, אַז אינזשיניער וועט ער ווערן — פלעגן זיי מיט דרך־ארץ רעדן וועגן זייער געראָטענעם זון.

און ווי פאַר מיליאָנען, מיליאָנען אַנדערע זיינס גלייכן, האָט זיך אויך פאַר אים די חלומדיקע ווירקלעכקייט איבערגעריסן.

ערגעץ אין טיפן, טיפן העק פון רוסלאַנד איז ער פאַרוואָגלט גע־וואָרן, ער האָט אָבער זיין גאַנצן יונגן אייפער אַריינגעוואָרפן אין דער הייליקער מלחמה קעגן דייטשן אָקופּאַנט. קעגן פאַרניכטער פון זיין פאָלק.

שימאָן רייסט זיך צו זיין היימשטאָט, וווּ ער האָט איבערגעלאָזן טאַטע־מאַמע און אַזויפיל גוטע חברים און פריינט.

די שווידערלעכע גרוסן פון גיהנום, וואָס די היטלעריסטן האָבן גע־שאַפן אויף דער ליטווישער ערד, לאָזן אים נישט איינרוען.

— נקמה! — ווערט איצט זיין אייניציקער חלומדיקער פאַרלאַנג.

איז ער אַרומגעגאַנגען אַ צעווייטיקטער איבער דער צוזאַמענוויינונג אין טאַשקענט און געפליסטערט, נאָכאַנאַנד צו זיך, צו זיינע חברים:

— כ'וועל נישט רוען, ביז כ'וועל נישט דערגרייכן מיין ציל!

:: :: ::

אין צעגאָלדיקטן וואַלדיקן גרין, אויף דער אָקופּירטער ליטווישער ערד בלענדט אַרויס צווישן פּאַרטיזאַנער־יונגען דער קאָפּ פון שיינענדיקן שימאָן.

ווירקלעכער חלום:

שימאָן טרעט אויף זיין היימישער ערד.

נישט זעלטן טרעפט, אַז קומנדיק פון אַן אויפגאַבע צו זיך אויף דער באַזע, אין די פאַרנאַכטיקע זעמליאַנקעס, זיצט ער מיט פּאַרטיזאַ־נער, זיינע אַמאָליקע חברים, אין פאַרכמורעטן שווייגן. עס קאָכן די בלוטן.

זיי האָבן געזען מיט די אייגענע אויגן, דערמאָרדעטע, צעשאָכטענע...

ס'איז דעריבער קיין ווונדער נישט, וואָס די אָקופּאַנטן זיצן אויף דער ליטווישער ערד, ווי אויף אַ פייערדיקן ווולקאַן. עס גייען צוגן באַוואַכטע — און פאַלן דאָך אין טאָל אַרונטער. עס היטן דיגניטאַרן, געפּאַנצערטע וואַכן — און קומען דאָך אום. פאַבריקן ווערן געצונדן, בריקן ווערן אויפגעריסן. פּאַרטיזאַנער נעמען נקמה!

שימאָן איז דענערווירט. אמת, אויף זיין פּנים איז דאָס נישט קענטיק. אין האַרצן זעט קיינער נישט, וואָס עס טוט זיך ביי אים. דאָס באַמערקט אָבער דער קאָמאַנדיר. ער קוקט זיך צו אומבאַמערקט צום יונגנס נערוועזן שפּאַן, זיין בייסן די נעגל און טראַכטן:

— נו וואָס, שימאָן, — רייסט זיך אַריין צום יונג דעם קאָמאַנדירס ווערטער — ביסטו גרייט?

שימאָן פילט זיך באַליידיקט און ס'צעראָזיקט זיך דאָס פּנים. פאַרוואָס אַזאַ פראַגע, און גראָד אויף זיין אַדרעס. און פון וועמען? צי ווייס נישט דער חבר קאָמאַנדיר, אַז אַזאַ פראַגע איז צו אים, שימאָנען, איבעריק?

דער קאָמאַנדיר ווייס עס. ער פאַרשטייט, פאַרוואָס זיין קעמפער איז געוואָרן אַזוי אומעטיק. נעמט ער אים ליבלעך אַרום:

— ביסטו טאַקע באַליידיקט אויף מיר שימאָן?

דער יונג פאַרשעמט זיך פאַר זיך אַליין. ווי האָט ער טאַקע געקענט גאָר טראַכטן אַזוינס? עס וואַרעמט אים דעם קאָמאַנדירס צערטל. זיין האַלדזן אים. אַך, ווען ער זאָל זיך נישט שעמען, וואָלט ער זאָגן איצט זיין קאָמאַנדיר... ניין, ווען ער וואָלט געקענט, וואָלט ער געעפנט זיין האַרץ — דאַן וואָלט דער קאָמאַנדיר דערזען, ווי אַ צעכוואַליעטער וואַלקאַן ברויזט אוים:

— חבר קאָמאַנדיר! פאַר אונדזער פאַרפּייניקט פאָלק, פאַר די דערמאָרדעטע — וועל איך אַלע טויטן פון שונא בייקומען. און וואָס שייך, חבר קאָמאַנדיר, אָלינען, פאַרזיכער איך, אַז אייער אויפגאַבע וועל איך אויספירן. ער וועט שוין פון מיינע הענט נישט אַרוים! — — — — — — —

ביידע שווייגן די הערצער אָבער שטורעמען.

גייט דער יונג אַן אַרומגענומענער פון פעסט־געבויטן האַרציקן קאָ־מאַנדיר. שפּאַנען זיי ביידע אויף די שמאָלע סטעזשקעס צווישן די זעמ־ליאַנקעס. די ערב־פרילינגדיקע זון צעשטראַלט זיך אויף די טונקעלע קעפּ. טוקט זיך אַריין אין האַרצן אַריין און לאָזט דאָרט איבער אַ צאַפּל. אַ דערמאַנונג פון אַ פרילינג וואָס איז אַוועק און אַ פרילינג וואָס שטייט שוין ביים שוועל.

.3

דער וועג איז ווייסער סאַמעט.

וויבערן זיך צוויי שליטנס אין אָדלערדיקע פערדלעך, ווי זיי וואָלטן אין דער לופטן געפלויגן.

פיר יאָטן — פּאַרטיזאַנער, פאָרן אין אַ חלום — כאָטש די וואָר איז האַרב און שרעקלעך.

זיי פילן נישט דעם פראָסט. זיי זעען נישט די גאָלדיקע ביימערשפּיצן. זיי פילן נישט די ליבנדיקע פּאַרטאָגיקע זונען־שטראַלן.

די פיר פערדלעך גאַלאָפּירן און אין די שליטנס ווי קיינער וואָלט נישט געווען. טויטער שווייגן.

עס קומט אויס די קעמפער, אַז אין זייערע נערוון זיינען די פערד־לעך געשפּאַנט שטייף און אָנגעצויגן.

— פּאַרטיזאַנער פאָרן?

קיינער וואָלט דאָס גאָרנישט געזאָגט.

אין פּאַרלאַטעטע פויערישע פעלצן און שווערע סיערמיאַגעס אויף דעם. די היטלען איבער די אויגן פאַררוקט און אויך אויף די פּנימער זעט זיך גאָרנישט אָן. — פאַרוואַקסענע אַזעלכע, קודלעוואַטע. כיבע מען זאָל אין די קעשענעס זוכן, די סיערמיאַגעס אָפּשפּילען.

— וואָס וואָלט געווען?

די קעמפער טראַכטן אויך וועגן דעם. נו, קיין זאַך וואָלט נישט גע־ווען. ווי נאָר ס'וואָלט אַ פרעמדע האַנט צו זיי אין קעשענע זיך גערוקט, וואָלט שוין יענער פאַרשפּאָרן צוריקנעמען זי.

דער וועג איז אויסגערעכנט. די אויפגאַבע — אין יעדן פּינטל. און... אָט איז שוין סוועניציאַן.

זיי פאַרלאַנגזאַמערן דעם טעמפּ פון פלי. קריכן אַריין אין דער פאָרנ־דיקער ריי פון אַנדערע שלעפּעוודיקע פערדלעך. ביז וואַנען מען בלייבט שטיין פאַר דער לאַנגער געדימין־גאַס, וווּ עס געפינט זיך דער קאָמיסאַריאַט.

יעדער מיט זיין צעטל — יעדער מיט זיין פּעקל.

וואָס דער צעטל מיינט, שטויסט זיך יעדער אָן. דאָס מיינט — קאַ־טאָרגע אין דייטשלאַנד. דאָס מיינט — אַוועקגעשיקט צו ווערן אויפן פּראָנט. דאָס מיינט פאַר פרויען — ווערן אַ פּראָסטיטוטקע ביי די פּראָנט־הייזלעך.

וואָס מיינט דאָס פּעקל?

אַלינס דעוויז איז — שפּעק!

און די פּויערים מוזן דעם האַר זייערן ברענגען, ווען זיי קומען צו אים, מתנות. ס'איז גוט אַ חזיר, פּוטער, אייער, ס'איז רעכט סמעטענע, קעז, אַ הון (זיינע קרובים אין דייטשלאַנד פאַרוואָרפן אים מיט דאַנקען פאַר די „הערלעכע פּאַקעטן" וואָס ער שיקט זיי).

— לעצטנס, — טענהט אַ פּויער — העלפן שוין די מתנות אויך נישט... ער בורטשעט, שרייט...

— דאָס ווייב דערעסט אים די יאָרן געווים — ווילט זיך שימאָן.

— דאָס ווייב, — שמייכלט צו זיין חבר וויטעק — מיט איר וואָלט ער זיך נאָך אַן עצה געגעבן...

— ערגער איז שוין מיט די דאַטשניקעס (פּאַרטיזאַנער) — פּיפּקעט אַרוים אַן אַלטיטשקער.

— אין סוועניציאַן האָט ער נאָך נישט וואָס מורא צו האָבן פאַר זיי.

— ווייסט איר נישט, קינדערלעך, אַז די שרעק האָט גרויסע אויגן: — חכמהט זיך דער אַלטער.

— שששששש...... די טיר איז שוין אָפן!

דער עולם האָט אַ שפּאַר געטאָן און זיך צעשאָטנט איבערן פּאַרקעט צו די בענק אין טונקעלן קאָרידאָר.

:: :: ::

ליטאַווער — שטשערעט אַרוים דער געביטס־קאָמיסאַר — הערנדיק די נאַציאָנאַליטעט פון זיין אינטערעסאַנט.

ער, פרידריך, האָט זיך אויך אין די ליטווינער אנטוישט. „אויך מיר אַ פאָלק... ליטאַווער... געהערט אַמאָל אַזאַ שפּראַך?"

אָלין קען פראַנצויזיש (געווען אין פּאַריז 1940), קען פּויליש (געווען אין וואַרשע 1941, קען שוין נישקשה רוסיש (באַלד געווען אין מאָסקווע). געמיינט האָט ער, אַז ער וועט נאָך זיין אין לאָנדאָן... ניו־יאָרק און... פאַרבליבן שטעקן אין פאַרוואָרפענעם סוועניאָן.

וואָלט שוין גוט געווען אויך דער העק, לאָזן אָבער די פּאַרטיזאַנער נישט איינרוען. קען מען די נאָז נישט אַרויסשטעקן. און אויסער דעם די באָלשעוויקעס — גייען פאָראויס און פאָראויס.

— ליטאַווער — חזרט ער איבער פאַר זיין אינטערעסאַנט מיט א חוזק־שמייכעלע.

— ליטאַווער! — זאָגט נאָכאַמאָל שימאָן און פילט, אַז אָט־אָט און דער ווולקאַן וואָס שפּאַרט אין אים רייסט אויף. ער באַהערשט זיך אָבער „נישט איצט איז די צייט אויף דעם. כ'וועל אים אין קאָרידאָר אריינגאַרן און דאָרטן מיט וויטעקן, מיט איצקען, אוגאָלן, אין די אויגן פאַר אַלע פויערים אויספירן דעם אורטייל איבער אים. אָט ווען אָלין וויים דאָס, וואָס עס טוט זיך ביי מיר אין די קעשענעס... ווען אַלין ווייסט, ווער איך בין. נאָר צום טייוול, — זיין פאַרטרעטער זעט זיך נישט. אויך ער גייט דאָך אַריין אין אונדזער אויפגאַבע".

פרידריך דערשפּירט, אַז זיין אינטערעסאַנט איז גאָר נישט קיין געוועלנלעכער פויערל. ס'האָט אים אַ ברי געטאָן דער שטאָלצער ענטפער. האָט ער אים אַריינגעקוקט אין פּנים:

— דאַכט זיך די זעלבע מיסט — טראַכט אָלין — ווי אַלע, פאַר־

וואקסן די האר ווי א סטראשידלע, צעקודלט, טא וואס האלט ער זיך אזוי גרויס? וואס ער איז געבוירן אין סוויענציאנים" געלעכטערט זיך אין אים.

— שפעק האסטו? — האט ער זיך אוועקגעשטעלט אין זיין בליש־טשעדיקער אוניפארם פאר שימאנען.

— יא מיין הער, — האט זיך שימאן פארבויגן — א גאנצן זאק געבראכט פאר אייך. נישט געקענט אליין אריינטראגן אהער.

— א גאנצער זאק זאגסטו? — ווערט אלין לעבעדיקער — הענריך!

— טוט ער א נעם די שטוביקע טעלעפאן־טרייבל — קום אראפ, דיין הילף איז נויטיק.

אויך שימאנען ווערט פרייל עכער. דער פלאן הייסט עס גיט זיך איין.

— ער וועט שוין גיין ביי מיר ווי א קאטינקע.

הענריך טוט א פראל די טיר:

— נו וואס, פרידריך, אין בין גרייט און אויך מיין מאוזער.

פרידריך צעלאכט זיך:

— דעם מאוזער פארשטעק... דיין האלדז דארף מען!

— מיין האלדז איז שטענדיק גרייט! — צעהירזשעט זיך הענריך.

— נו איז גוט... איז גוט. דאן קום, מיין ליבער... דו זעסט דעם הער — דא האט פרידריך עלעגאנט א וויז געטאן אויף שימאנען, — דער הער האט אונדז געבראכט שוין איינמאל א מתנה.

— אפשר אויך סאמאגאנקא — לייגט הענריך ליבלעך די האנט אויף שימאנען ארויף.

— ניין, מיין הער, כ'האב געהאט מורא, אז די פלעשער וועלן זיך צעברעכן אויפן וועג — טוט א ציטער שימאן, דער דייטש זאל אקארשט נישט דערטאפן דעם אויטאמאט.

— נו ס'מאכט נישט, ס'מאכט נישט.

די דייטשן שפאנען לעבעדיק דורך דער קאנצעלאריע אין קארידאר אריין.

שימאן הינטער זיי.

די פויערים שטעלן זיך אויף. נעמען די היטלען אראפ און פארבויגן זיך טיף.

— ביטע, מיינע הערן... אָט איז דער זאַק — ווייזט שימאָן אָן אין אַ ווינקל.

פרידריך און הענריך נעמען אָן דעם זאַק פאַר ביידע זייטן:

— אָך, ווי שווער, וואָס ליגט דאָרטן? שפּעק זאָגסטו?

— שפּעק מיין הער! אַ גאַנצער חזיר און נאָך עפּעס. —

פרידריך וויל אָפּבינדן. די קעמפּער שטייען גרייטע, די הענט אין די טיפע קעשענעס פאַרשטעקט, וואַרטן אויפן צייכן פון זייער קאָמאַנדיר, אויף שימאָנען, ער זאָל אָנהויבן. עס קומט זיי אויס, אַז איצט איז די ריכטיקע צייט. אָט אַזוי ווי זיי זיינען איינגעבויגן איבערן זאַק, זיי אַריינשיסן עטלעכע סעריעס.

שימאָן וויל זיך נאָך אָבער אַ שפּיל טאָן מיט זיי, זאָלן זיי נאָר אַ פּאָר מינוט דיכענען. זאָלן די פּויערים זען, וואָס פאַראַ מתנות ער מיט זיינע חברים האָבן געבראַכט די דייטשע הערן.

— צום טייוול — ערגערט זיך פרידריך, — ברענג דאָרטן, הענריך, פון דער מאַשינגיסטין די שערעלע.

און איידער נאָך הענריך באַווייזט זיך אומצוקערן, געלינגט שוין פרידריכן דעם קנופּ אויפבינדן. ער גיט אַן עפן ברייט דעם זאַק:

— שטרוי, גוט פאַרפּאַקט — רימט ער שימאָנען.

די פּויערים שטייען אין האַלבן קרייז, זיינען טשעקאַווע צו זען וואָס פאַרא מתנות מען האָט געבראַכט דעם פּריץ.

פרידריך שאַרט אַרויס דאָס שטרוי און טאַפּט אָן:

— אַ ציגל... — קען נישט פאַרשטיין אַלין. ער טוט אַ טאַפּ טיפער אין זאַק. שלעפּט אַרויס:

— וואָס פאַרא ציגל — טוט ער זיך אַ...

אָבער איידער דער קער קומט, האַלט שוין שימאָן אין זיינע ביידע הענט די טעטען.

און איידער דער קער קומט — טוט שימאָן אַ צי אויס די רעכטע האַנט צו דעם בלוט-רויטן קאַרק און אויסזייענדיק צווישן די ציין:

— אָט האָסטו דיר מתנות! — קנאַק! — ס'טוט אַ בלאַנק פייער-בליץ צוזאַמען מיט אַ קנאַל.

פרידריך פאַלט מיט דער פּלייצע אויף שימאָנס לינק־באַוואָפנטער אויסגעשטרעקטער האַנט.

דורך דער אָפענער קאַנצעלאַריע־טיר לויפט הענריך מיט דעם שערל. שימאָנס רעכטע האַנט איז פריי, ציט זי זיך אויס אַהין, אין קאָנטאַר אַריין, צו הענריכן. קנאַק, קנאַק. הענריך גיט זיך אַ וואַקל און פאַלט אויף אַ צעקרעבצעטן שטול.

די פּויערים שפּאַרן אין מורא צום טיר.

— בלייבן! — טוט אַ דונער ווימיע און שטעלט זיך אַוועק ביי דער טיר.

— נישטאָ וואָס צו לויפן, חברים — באַרואיקט איצקע די פּויערים.

— חבר קאָמאַנדיר, ער לעבט נאָך! — רופט אויס אַנטאָן, ווייזנדיק אויף פרידריכן.

— ער לעבט נאָך? — האָט שימאָן אריינגעבליצט אלינען אין פּנים אַריין. — ל י ט אַ ו ע ר געפעלן דיר נישט, סוואָלאָטש? האַ? דאָ האָסטו פון אַ ליטאַוער... אַ ייד בין איך אויך... אַ ייד!...

ס'איז אונטערגעלאָפן איצקע:

— דערלויבט, חבר קאָמאַנדיר, מיר איין סעריע.

— רייב ברודער — דערלויבט שימאָן.

— נאַ דיר, מערזאַוויעץ, פאַר מיינע עלטערן, — ציטערט אויס איצקעס אויטאָמאַט.

— גיט אים שוין פאר אונדז אלעמען — ווערן די פּויערים דרייסטער. מוטשקער.

—נאַ דיר פאַר זיין טאָכטער — רופט אויס אַנטאָן — און שיט אים אַריין אַ קורצע סעריע.

— גיב אים שוין פאַר אונדז אַלעמען — ווערן די פּויערים דרייסטער.

די פאָלקס־נקמה־נעמער זשאַלעווען נישט.

שימאָן גיט נאָך אַמאָל אַ קוק אויף די באַנדיטן, „אין אָרדענונג, הייסט עס".

פּאַרטיזאַנער גייען!...

— אָפּ חברים! — טוט ער אַ קאָמאַנדע — אונדזער אויפגאַבע איז אויסגעפילט.

:: :: ::

דער וועג איז ווייסער סאַמעט.

וויכערן זיך צוויי שליטנס אין אָדלערדיקע פערדלעך צוריק. צוריק אין וואַלד אַריין. אַהיים....

געשטאַפּאָוועצעס אײַלן. פּאָליציי לויפט צום אָרט, ווו ס'האָט זיך דאַכט זיך געהערט אַ שיסעריי.

און די פערדלעך פליען, טראָגן זיך ווי אין דער לופטן. די קעמפער זײַנען צעשויבערט, צערויטלט. פון די אָפּגעשפּילעטע סיערמיאַגעס צינדט זיך די זון אין אויטאָמאַטישן שטאָל.

די יאַטן שוועבן. עס פלאַטערן אין ווירבל צעשויבערטע האָר אין ווינט ווי זונענשטראַלן.

זיי קושן און האַלדזן זיך.

דער זון אַנטקעגן שטעלט זיך שימאָן ווי אַן אָנגעצונדענער פאַקל, נעמט אַריין אין זיך די פראָסטיקע לופט און אָטעמט ברייט אויס:

— זאָל לעבן די נקמה!

צעגליען זיך צעזונגענע נשמות ביי זיינע חברים, צינדן אָן די אַ"ו־מיקע וועלדער, דעם בלענד־ווייסן שניי און פלאַקערן אוים ווי אין עכאָ:

— זאָל לעבן די נקמה!

זאַזיעריער וואַלד, בריגאַדע „זשאַלגירים“, אפּריל 1944.

העלדישע מיידלעך

„לאָמיר נישט גיין ווי שאָף צו דער שחיטה!....

פון די אַכציק טויזנט יידן אין ירושלים ד׳ליטע זיינען געבליבן נאָר צוואַנציק טויזנט... אַלע וועגן פון געשטאַפּאָ פירן אויף פּאָנאַר און פּאָנאַר איז טויט... דער איינציקער ענטפער אונדזער שונא איז — ווידערשטאַנד!

„ברידער און שוועסטער! בעסער פאַלן ווי פרייע קעמפער איידער לעבן פון מערדערס גנאָד. זיך קעגנשטעלן ביזן לעצטן אָטעם!״

וויטקע און זעלדע זיינען פון געדאַנק נישט אַרויס די ווערטער פון ערשטן אויפרוף, וואָס. ס׳האָט אקאָרשט ארויסגעלאָזן די געגרינדעטע פאַראייניקטע פּאַרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע״ (פ. פּ. אָ.) אין ווילנער געטאָ.

דער אויפרוף האָט אויפגעשוידערט, געהייסן זיך פאַרטראַכטן און געלאָזן אין האַרץ אַ פונק וואָס האָט זיך אַלץ מער און מער פונאַנדערגעפלאַקערט.

דאָס איז געווען דעם 1-טן יאַנואַר 1942. דער אויפרוף איז געווען די ערשטע פּראָקלאַמאַציע אונטערן יאָך פון דייטשישן אָקופּאַנט!

וויטקע האָט שוין אין יאָר 1939 דערשפירט, וואָס עס איז אַזוינס דער דייטש. זי האָט שוין געהאַט דעם כבוד צו זיצן אין קאַלישער (איר געבוירנאָרט) געשטאַפּאָ. איצט, אין 1942, האָט וויטקע זיך אַריינגעוואָרפן אין קאַמף קעגן זיי.

דער פּאַרטיזאַנער אָטריאַד אין ווילנער געטאָ האָט באַשלאָסן ארויסצושיקן שליחים איבער אַלע געטאָס פון די אָקופּירטע געביטן:

— קאָוונע און ביאַליסטאָק! וואַרשע און לעמבערג! זייט וויסן, אַז

דער היטלעריזם ברענגט אייך פאַרניכטונג! אָרגאַניזירט זיך! שאַפט פאַרטיזאַנער-אָטריאַדן! פירט דורך דיווערסיע און סאַבאָטאַזש-אַקטן אין די דייטשישע אונטערנעמונגען ווו איר אַרבעט. אָרגאַניזירט צום קאַמף די יידישע מאַסן פון די געטאָס!

וויטקע פאַרבט אָפּ די האָר אויף בלאָנד, נעמט אַראָפּ פון זיך די געלע לאַטע און גייט אַרויס אין שטאָט ווי אַן אַריער, כדי צו אָרגאַניזירן דאָס אָפּפאָרן פון די ווילנער פאַרטיזאַנער-שליחים אין די יידישע קבוצים.

ווילנער געטאָ טרינקט זיך אין בלוט. צענדליקער טויזנטער זיינען שוין אויסגעמאָרדעט געוואָרן. די נייע פאַרטיזאַנער אָרגאַניזירן זיך צו נעמען נקמה. דער שטאַב פון פאַרטיזאַנער-אָטריאַד באַשליסט אויפצורייסן אַן עשאַלאָן אויף דער ליניע ווילנע — ניי ווילייקע.

די אויפגאַבע דורכצופירן ווערט געגעבן וויטקע קעמפּנער און איזיע מאַצקעוויטש. דריי מעת-לעת וואַלגערט זיך וויטקע אָפּ אין די וועלדער ביי די אייזנבאַן-ליניעס, כדי אויסצושפּירן אַ זיכערן אָרט פאַר דער דיווערסיע. שניי און בלאָטע, קעלט און ווינט.

אין אַ פינצטערן וויוגעדיקן אָוונט, אַרומגערינגלט מיט נאַכט, לאָזן זיך די צוויי יידן-פאַרטיזאַנער אַרויס פון געטאָ דורך אַ באַהעלטעניש.

אַדאַנק וויטקעס פריערדיקן אויסשפּירן, בלאָנדזשען זיי שוין נישט אויף די זייטיקע סטעזשקעס, דורך וואַלד, איבער בערג. עס דויערט סעקונדעס דאָס צופעסטיקן דעם דינאַמיט צו די שטאָלענע רעלסן. עס יעדויערט בלויז מינוטן, זיי דערלויפן קוים צום וואַלד, ווי עס גיט מיטאָמאָל אַ קנאַל אויף די לופט מיט כלויע און ראָזע פייערן. עס צעזשומען זיך איבערן הימל שטיקער בראָך פון צעדרוזגעטע וואַגאָנעס. עס צעפליען זיך איבער דער פורפור געוואָרענער נאַכט אָפּגעהאַקטע קלאָג-געשרייען.

אויף מאָרגן פליסטערט פון אויער צו אויער די באַפעלקערונג, דער דייטשישער גאַרניזאָן, די געשטאַפּאָ:

— 200 דייטשישע אָפיצירן און סאָלדאַטן מיט זייער געווער זיינען צעסיעטקעוועט געוואָרן אויף פיצלעך.

וויטקע ווערט דורכן שטאַב באַשטימט פאַר אַ גרופּן-קאָמאַנדיר, יו-

זי ווייזט אַרויס אין איר אָנפירערשאַפט געוואַגטקייט און העלדישקייט.

ס'בלוטיקן טעג און חדשים, קנוילן זיך אין יאָרן. די געטאָ ווערט ליקווידירט. וויטקען ווערט איבערגעגעבן די אויפגאַבע אַרויסצוגיין אין שטאָט, אויסשפּירן די לאַגע, די זיכערע וועגן, כדי די פּאַרטיזאַנער זאָלן קענען אָפּטרעטן אין וואַלד.

זי פירט אָן מיטן אַרויסטראָגן דאָס געווער פון געטאָ און נוצט אויס אַלע מעגלעכקייטן דערביי.

זי טראָגט אַליין אַרויס דורך מעלינעס (באַהעלטענישן) ביקסן, פּו־לעמיאָטן, קוילן. זי באַהאַלט דאָס געווער אין די ארונות ווו עס ליגן מתים, אַרויסגעפירט צו ווערן אויפן בית־עולם, ווו ס'איז אויך דער זאַמל־פּונקט פון די פּאַרטיזאַנער.

דאָ, צווישן די הונדערט־יאָריקע מצבות, ווערט געבוירן א ניי לעבן. מער טראָגן שוין דאָ נישט די יידן קיין געלע לאַטעס, זיי טראָגן אויף זיך געווער.

וויטקע פירט זיי דורך זייטיקע וועגן, שניידנדיק די באַן־ליניעס, צו די נאַראָטשער וועלדער. וויטקע און איר חברטע זעלדע טרעגער גייען פּשוט אין פייער, כדי אויסצושפּירן בעסערע ערטער, ווו די פּאַרטיזאַנער זאָלן קענען דערגיין צו זייער ציל.

ביינאַכט שטייען אויף איגנאַטאָווער געסל ביי א הויף פּאָליציאַנטן און נעבן זיי שטייט און שמועסט זיך געמיטלעך דורך וויטקע...

ווער זיינען זיי? דאָס זיינען יידישע פּאַרטיזאַנער איבערגעטאָן אין פּאָליצייאישע קליידער. זיי שטייען דאָ איצט צוזאַמען און וואַרטן דאָ אָפּ זייערע חברים, וועלכע דאַרפן פון דאַנען אַרויסגיין דורך די שטאָ־טישע קאַנאַליזאַציע־רערן.

אין דער רודניצקער פּושטשע דאַרף וויטקע דורכפירן א וויכטיקע אויפגאַבע: גיין אין שטאָט און פּאַרניכטן אין די צענטראַל־גאַסן די עלעקטרישע טראַנספאָרמאַטאָרן און וואַסער־לייטונג.

אָנגעטאָן ווי א גרויס־שטאָטישע פרייליין, געפודערט און געפארבט, מיט א שיין, עלעגאַנטע וואַליזקעלע (ווו ס'ליגט דינאַמיט) טרעפן מיר וויטקען שפּאַצירנדיק איבער די ווילנער גאַסן.

פון רעכטס: זעלדע טרעגער, רוזקע קאָרטשאַק און וויטקע קעמפּנער.

איידער וואָס, גנבעט זי זיך אַריין אין יידישן קאָנצלאַגער „קיילים״. אָרגאַניזירט דאָרט אַ גרופּע יידן, כדי זיי צו ברענגען אין וואַלד. אין אָוונט שלייכט זי זיך פון דאָרט ארוים אין שטאָט, קומט אויף די קרייז־וועגן פון די גאַסן: אָזשעשקאָווע און זיגמונטאָווסקע, לייגט אונטער אַ מינע אונטער די עלעקטרישע טראַנספאָרמאַטאָרן און ביי די קאַנאַליזאַציע־רערן, וואָס פירט אויף זאַרעטשע־גאַס און... פּלוצלינג טרייסלט זיך אויף די שטאָט פון אויפרייס.

ביז היינטיקן טאָג איז נאָך קאָנטיק אויף זיגמונטאָווסקע גאַס — וויטקעס אַרבעט.

נאָכן אויפֿרייס גייט זי אַוועק צום אָפּגערעדטן אָרט, אויפֿן יידישן בית=עולם און פֿירט מיט זיך 60 יידן פֿון קאָנצלאַגער אין פּאַרטיזאַנקע.

די גרופּע איז כמעט ווי אָן געווער, ווייניק דערפֿאַרונג, מען דאַרף האָבן געוואַלדיקע אָריענטאַציע דורכצוגיין די טויזנטער געפֿאַרן פֿונם זעכציק קילאָמעטערדיקן וועג. וויטקע פֿירט עס דורך און ברענגט די 60 יידן אויף דער פּאַרטיזאַנער=באַזע.

איז נישט קיין ווונדער דעריבער, וואָס דער אָ ריאַד „נקמה נעמער" טרויט איר אָן דעם וויכטיקן פּאָסטן פֿון אַ קאָמאַנדיר פֿון דער אויסשפּיר=אָפּטיילונג. איר אָפּטייל באַזאָרגט דעם אָטריאַד מיט אינפֿאָרמאַציעס, וווּ ס'געפֿינט זיך דער פֿיינט, וועגן זיין צאָל און באַוואָפֿנטקייט. איר אָפּטייל ווייס אויך גוט, ווער ס'זיינען די פֿאָלקס=פֿאַררעטער, וועלכע רויבן און קאַטעווען די באַפֿעלקערונג.

די אָטריאַד=גרופּעס, וועלכע גייען אויף אויפֿגאַבעס, האָבן זייער אַ סך צו פֿאַרדאַנקען וויטקעס אָפּטייל. די פּאַרטיזאַנער גייען זיכערער אויף די וועגן, וועלכע זיינען נאָר וואָס אויסגעפֿאָרשט געוואָרן פֿון דער אויסשפּיר=אָפּטיילונג.

מיט דעם באַגנוגנט זיך אָבער נישט וויטקע. זי פֿירט אָן מיט אַ גרופּע, וועלכע לאָזט אַראָפּ אַן עשאַלאָן מיט הונדערטער היטלעריסטן, זי נעמט אנטייל אין פֿאַרברענען צוויי בריקן און צוויי לאָקאָמאָטיוון. צוזאַמען מיט נאָך צוויי פּאַרטיזאַנער גייט זי אין שטעטל אָלקעניק, וווּ ס'געפֿינט זיך אַ דייטשישער גאַרניזאָן און רייסט דאָרט אויף די טערפּענטין=פֿאַבריק.

און אַז מען דאַרף אַריבערטראָגן פֿון דער וואַלד=דרוקעריי אין שטאָט, צום אומלעגאַלן קאָמיטעט, ליטעראַטור, איז צו וויטקען און זעלדען שווער צו געפֿינען אַנדערע.

וויטקע פֿאַלט אַריין אַפֿילו איין מאָל אין די הענט פֿון דער געשטאַפּאָ; מען געפֿינט ביי איר פּאַרטיזאַנישע ליטעראַטור. אונטער אַ וואַך פֿון ביקסן ווערט זי געפֿירט אין תפיסה. זי האָט אָבער נישט געטראַכט אַפֿילו צו דערגיין צום טויער: „בעסער פֿאַלן אין גאַס פֿון אַ קויל, איידער אַריינ=

פאַלן אין תפיסה אין זייערע הענט". — האָט זי כסדר געטראַכט. אויס־גוצנדיק דעם מאָמענט, ווען איינער פון די פּאָליציאַנטן האָט זיך אָפּגע־קערט, איז זי ווי א קאַץ פאַרשוואונדן געוואָרן אין דער טונקלקייט פון אָוונט און פאַר אייניקעם נעמט זי מיט דעם סעקרעטאַר פון שטאָט־קאָ־מיטעט אין בריגאַדע־שטאַב.

וויטקע האָט געהאָט צו זיך זעלדען.

איך האָב געזען זעלדען אין געטאָ און זיך נישט פאָרגעשטעלט, אַז די יינגעטשקע 20־יאָריקע שטילע מיידל, זאָל אַזאַ פאַרעקשנטע און דרייסטע קעמפערין זיין. אויך זעלדע איז געגאַנגען אין שטאָט ווי אַן אַריערין אויספירן פאַרשידענע אויפגאַבעס.

ס'איז שווער ביי איר וואָס אַרויסצובאַקומען. שטילער פון שטיל. באַ־שיידן. זי רויטלט זיך, ווען זי דאַרף רעדן וועגן איר לעבן אין פאַרטיזאַנקע.

„פון געטאָ אין וואַלד בין איך געקומען דעם 23־סטן סעפּטעמבער 1943. די ערשטע צייט, ווען מען פלעגט מיך נישט שיקן אויף קיין אויפ־גאַבעס, פלעג איך שטעלן די פראַגע דעם קאָמאַנדיר, פאַרוואָס מען שיקט מיך נישט אין ערגעץ און צו וואָס בין איך דאָ געקומען.

אין א וואָך אַרום האָט מען מיר געשטעלט די אויפגאַבע: איך זאָל גיין אין דאָרף און דערוויסן זיך, וואָס פאַר א כוח פון שונא געפינט זיך אין די נאָענטסטע גאַרניזאָנען פון ווייסע־וואקע און דאַטי. ווען איך האָב די אויפגאַבע אויסגעפירט, האָט מען מיר באַפוילן אַדורכרייסן זיך אין שטאָט און ווערן די פאַרבינדערין פון דער אונטערערדישער אָרגאַניזאַ־ציע. גלייכצייטיק האָב איך אויסגענוצט מיין זיין אין שטאָט מיטן באַ־קומען געווער און דאָס אַריבערטראָגן צו די פאַרטיזאַנער, פון וועלכע א גרויסער טייל איז נישט געווען באַוואָפנט.

אין א ווינטער־נאַכט (28 דעצעמבער) בין איך אַרומגערינגלט גע־וואָרן אין א פויערשע שטוב אויפן וועג פון ווילנע, פון ס. ס. מיט רע־וואָלווערן האָבן זיי מיך געשלאָגן און געהייסן באַשטעטיקן, אַז איך בין א יידישע. איך האָב נישט געוויינט, נאָר אָנגעהויבן אויף ז יי צו שריי־ען, אַז איך בין א פּוילישע און געוויזן מיינע דאָקומענטן. ס'האָט אָבער גאָרנישט געהאָלפן. אַפּנים, זיי האָבן שוין געוווּסט און מיר נאָכגעשפּירט.

מען האָט אָנגעהויבן רעווידירן מיין פּעקל מיט די וואַרעמע קליידער, וואָס איך האָב געטראָגן פאַר מיינע חברים אין וואַלד. אין דעם מאָמענט האָב איך זיך געגעבן אַ דריי אין דער פינצטערניש און בין אַנטלאָפן.

אַ צווייטן מאָל בין איך גייענדיק אויף אַן אויפגאַבע אַרומגערינגלט געוואָרן פון פלעבאַוויטשיוסעס (אַ ליטוויש־פאַשיסטישער גענעראַל) מיליטער. זיי זיינען דאַן געגאַנגען אין גערעג אויף פּאַרטיזאַנער. מיין קאַלטבלוטיקייט האָט אויך איצט מיר אַרויסגעהאָלפן. כ׳בין צוגעגאַנגען צום ערשטן סאָלדאַט און אים אַ פרעג געטאָן; צי איך קען גיין? ער האָט מיך בלויז א פרעג געטאָן, צי איך האָב דאָ נישט געזען קיין באַנדיטן? (געמיינט פאַרטיזאַנער) און מיר דערלויבט גיין ווייטער, גוט וואָס מיין האַנט האָט קיין ציטער נישט געטאָן, טראָגנדיק אין קאָשיק דריי רעוואָלווערן און פינף גראַנאַטן.

פירנדיק מעדיקאַמענטן און קאָרעספּאָנדענץ פון דער אָרגאַניזאַציע, בין איך איינמאָל פאַרהאַלטן געוואָרן אין דאָרף פּאָפּישקי דורך ווייסע. איך האָב זיי געזאָגט, אַז איך בין א ספּעקולאַנטקע און נישט האָבנדיק אויף מיר קיין פאַרדאַכט, בין איך פריי געלאָזן געוואָרן. נישט איינמאָל האָט דער טויט אויף מיר געלויערט, בלויז מיין אַנטשלאָסענע האַנדלונג האָט מיר שטענדיק אַרויסגעהאָלפן.״

אַכצן מאָל איז זעלדע געגאַנגען פון וואַלד אין שטאָט און צוריק. ס׳איז נישט געווען קיין שפּאַציר, די 50 ק״מ גאַנג איז אויך נישט געווען אויף קיין אַספאַלטענע וועגן. זעלדע האָט געקענט גוט די פאַרשיידענע הינטערוועגלעך און דורך זומפּן און בלאָטעס פלעגט זי איר ציל דערגרייכן.

הונדערטער פּאַרטיזאַנער דאַנקען איצט די העלדישע מיידלעך וויטקע קעמפּנער, זעלדע טרעגער און זייערע חברטעס דאָבע, דינה ראָזנוואַלד און די העלדישע רוזקע קאָרטשאַק, וועלכע האָבן זיי אַרויסגענומען פון געטאָ און לאַגער, און געבראַכט אין פּאַרטיזאַנקע.

— די אויפגאַבעס, — דערקלערן שטענדיק מיט שטאָלץ די מיידלעך — פון ברענגען יידן אין פּאַרטיזאַנקע און ראַטעווען זיי פון אומקום, געבנדיק זיי די מעגלעכקייט צו קעמפן קעגן היטלעריזם, האַלטן מיר פאַר

אונדזער װיכטיקסטע, װאָס מיר האָבן אױפגעטאָן. דערמיט זײַנען מיר שטאָלץ!

א שאָד בלױז, װאָס מיר האָבן נישט באַװיזן צו ראַטעװען מער".

פאַר די איבערגעבליבענע אין געטאָ און אין די קאָנצלאַגערן, װעלכע האָבן נישט געקענט אַרױסגײן אין װאַלד און זײַנען דורך די היטלעריסטן דערמאָרדעט געװאָרן, האָבן די מײדלעך גענומען, נעמען און װעלן נעמען נקמה!

װילנע, 1944.

ניִשט קיין חלום

(און אויך נישט קיין אויסגעטראכטע מעשה)

די ערד־שטיבלעך האָבן די פּויערים שוין לאַנג פֿונאַנדערגענומען און אין וואַלד גייען מיר איצט שפּאַצירן...

אַמאָל...

דער אַמאָל איז געווען ערשט מיט אַ פּאָר חדשים צוריק. דאַן איז אין די וועלדער געווען נישט דורכצוגיין. פּאַרטיזאַנער־פּאָסטנס אויף שריט און טריט. אין די וועלדער האָט מען זיך געגרייט שטעט איינצונעמען. פֿון די וועלדער זיינען טאָג און נאַכט באַוואָפֿנטע מחנות געגאַנגען דורכפֿירן די אויפֿגאַבעס: גאַרניזאָנען פֿאַרניכטן, בריקן צעשטערן, עשאַלאָנען אויפֿרייסן, דייטשישע מאַיאָנטקעס ברענען...

איצט גייען מיר אין זעלבן וואַלד שפּאַצירן. ס'גייט אונאָל, סעמיאָנאָוו, אַפּיוואַלע, רודניצקי און פּאַפּקע.

— מיר שפּאַנען דורך אונדזער געשיכטע. — רייסט איבער די שטילקייט רודניצקי.

האָבן זיך אַלע פֿאַרטראַכט אַ ווײַלע, יעדער האָט געזוכט עפּעס אַ באַקאַנטן קוסט, בוים, אַ סטעזשקע...

— אָ, אָט דאָ, אונאָל, געדענקסט? — האָט סעמיאָנאָוו אַ געשריי געטאָן, דערזעענדיק אַ גרויסן קײַלעכדיקן אָפּגעזעגטן בוים ווי אַ טיש.

— א פראגע צי כ׳געדענק — צעלויכטן זיך די שווארצאפּלען ביים שניידער־יונג — דאָ האָבן מיר זיך דעם לעצטן מאָל אָפּגערוט, א שנעפּסל געמאכט און זיך אוועקגעלאָזן אויף דער באַן־ליניע.

— ריכטיק, מאַלאַדיעץ, ריכטיק! און דערנאָך...

מיר האָבן זיך ארומגעזעצט ארום אָפּגעזעגטן בוים. די פּארטיזאנער האָבן אנגעהויבן דרייען די געשיכטע צוריק.

— מיין גרופּע — האָט אנגעהויבן סעמיאָנאָוו — איז ארויס פון אונדזער פּארטיזאנער־באזע דעם 18טן אפּריל מיט דער אויפגאבע ארויפצולאָזן צום ערשטן מאָי א פייגעלעכן עשאלאָן. אין דער נאכט פון 26סטן

ש. קאטשערגינסקי

ש. קאטשערגינסקי

און 27סטן האָבן מיר אויף דער באַן־ליניע איגנאַלינע־דוקשט אונדזער אויפגאַבע דורכגעפירט. איך האָב אָבער נישט אַנדערש געוואָלט ברענגען מיין אָטריאַד צום ערשטן מאַי א מתנה נאָך אַן עשאַלאָן. אין דער נאַכט אויפן ערשטן מאַי האָבן מיר אויך די אויפגאַבע דורכגעפירט. ס'איז געווען א פאַרגעניגן צו זען ווי דער הימל האָט זיך אין דער פינצטערניש צעצונדן ווי א פלאַקערדיק רויטע פאָן און ווי אונדז באַגריסט צו אונדזער יום־טוב.

פאַרטאָג זיינען מיר אַריין אין א פאַרוואָפן בעדל ביי א כוטער און געפּלאַנט דאָרטן דורכצוטאָגן. מיר זיינען אָפּגעווען דאָרט אפשר א שעה, דובאָוויטש גיט א קוק דורכן פענצטערל און שרייט אויס מיטאַמאָל:

— חברה, מיר זיינען אַרומגערינגלט.

און איידער מיר טוען זיך א כאַפּ פאַר אונדזער געווער, צעטראַסקען זיך שוין אויפן בעדל פּולעמיאָטן און ביקסן. שלעכט. פאַרשטייט זיך, אַז קיין אַנדער ברירה איז נישט געווען, ווי געבן א באַפעל:

— אַרויסגיין און אָפּשיסנדיק, זיך פּרוּוון, ווער עס קען, זיך אַרויסרייסן פון דער פיינטלעכער אַרומרינגלונג.

דער באַפעל ווערט אויסגעפירט. אַרום אונדז א 30 דייטשן און פּאָליציאַנטן. מיר שפּאַרן אַרויס מיט א שיסעריי דורך דער טיר אין אַלע זייטן. נעבן מיר פאַלט גלייך דובאָוויטש, איך בייג זיך אַריבער א קוק צו טאָן וואָס מיט אים איז, ערשט איך דערפיל, אַז איך בין געטראָפן געוואָרן צוויי מאָל אין דער אויבערשטער טייל פון רעכטן פוס. דערשפּירנדיק, אַז פּאָליציי דערנענטערט זיך, כדי מיך צו כאַפּן א לעבעדיקן, האָב איך זיך געלאָזן לויפן אומקערנדיק זיך אַלע ווייַלע און שיסנדיק אין די יאָגנדיקע נאָך מיר דייטשן. איבערלויפנדיק א בערגל, וואָס האָט מיך פאַרשטעלט פון שונאס קוילן, דעריאָג איך צו א דערבייאיקן כוטער און קריך אַריין אין א קעלער, כאָטש איך זע, אַז אויפן שוועל שטייט דער באַלעבאָס. איך פאַרהאַק הינטער זיך די טיר און קוק דורך די שפּאַרונעס אויפן שונא, וואָס נישט זעענדיק ווי איך בין אַריינגעלאָפן, לויפט דאָך גלייך אין שטיב

מיטן געשריי:

— דו האָסט באהאלטן דעם באנדיט!

צו מיין דערשטוינונג הער איך ווי דער באַלעבאָס ענטפערט:

— ניין, מיינע הערן, דער באנדיט איז געלאָפן ווייטער. ביטע זייער, איר קענט זוכן ביי מיר, וווּ איר ווילט. איך ענטפער מיט מיין קאָפּ דערפאַר.

איך הער ווי די דייטשן רייסן זיך אריין צו אים אין שטוב. איך הער ווי זייערע שטיוול טאָפּטשען איבער מיין קאָפּ און יעדע סעקונדע בין איך גרייט מיט מיין געצילטן אויטאָמאַט און פּיסטאָלעט צו שיסן אין זיי, ווי נאָר זיי וועלן די טיר פון קעלער פּרוּוון עפענען. איך בינד ארום מיט דעם אויבערהעמד דעם צעבלוטיקטן געשוואָלענעם פוס און כאַפּ זיך ווידער פארן געווער, ווייל דורך די שפּארונעס זע איך ווי זיי גייען ארויס פון שטוב אין דער ריכטונג פון דער אנטקעגנשטייענדיקער בעדל, וווּ זיי האָבן אנגעהויבן שרייען פון ווייטן, איך זאָל ארויסגיין און נישט באקומענדיק קיין ענטפער, גענומען שיסן און ווארפן גראנאטן אהין. ס'האָט קיין מינוט נישט געדויערט, די הילצערנע כאטקע האָט זיך גיך ארומגעכאפּט אין פלאמען. די דייטשן זיינען אוועק ווייטער. דער פוס האָט אלץ כסדר געבלוטיקט. כ'האָב נאָכאמאָל זיך גענומען ארומבינדן. פּלוצלינג הער איך ווי עס סקראָבעט זיך וועד אין טיר.

— הער זיך איין, חבר, שיס נישט, דאָס רעדט דער באַלעבאָס — רופט וועד.

איך אָבער גלויב נישט. ציל אָן ווידער דאָס געווער און שווייג. ערשט ווען דער רוף חזרט זיך איבער צום דריטן מאָל, עפן איך אויף.

עס קומט אריין דער באַלעבאָס, הייסט מיר זיין ביזן אָוונט, ווייל ביים טאָג קען מען מיך נאָך באמערקן. אין אָוונט וועט ער מיר ברענגען עסן און נאָכדעם זען, וואָס מיר האָבן צו טאָן.

איך האָב זיך אוועקגעלייגט אויף די אנגעוואָרפענע קעפּלעך קרויט. איינרוען האָב איך שוין נישט געקאָנט. דער פוס איז געוואָרן אזוי געשוואָלן, אז בלויז אויפן בויך האָב איך זיך געקענט שארן. ווען ס'איז

געוואָרן פינצטערלעך, האָב איך אַרויסגעפּויזעט פון קעלער און צוגעקראָכן
צו א טיר פון א צווייטן כוטער (צו דעם ערשטן באַלעבאָס האָב איך נישט
געוואָלט אריינגיין, ווייל איך האָב באמערקט ווי ס'איז אריין צו אים א
פרעמדער). איך האָב געבעטן דעם נייעם פויער, ער זאָל מיך צופירן אויף
זיין פערד און וואָגן א 10 קילאָמעטער צום דאָרף זאבעליני, ווו איך האָב
באקאנטע. דער פויער האָט מיך אָבער בלויז צוגעפירט צו דער ערשטער
שטוב פון דאָרף יורגעלישאָק און מיך געלאָזן ביים טיר (אריינפירן מיך
אינעווייניק האָט ער מורא געהאט). אויך דאָרט האָט מיר דער געלבער־
דיקער באַלעבאָס געענטפערט, אז קיין פערד האָט ער נישט, נאָר ע.־
קען מיך לאָזן איבערנעכטיקן אויפן אויוון. מער קיין כוחות צו שארן זיך
מיט דעם נאַקעטן פוס אויפן שניי האָב איך נישט געהאט. דער פויער
גיט מיר א טערמאָמעטער, איך מעסט זיך אויס די טעמפעראטור: 39:9.
די שטוביקע טאשטשען מיך ארויף אויפן אויוון. שלאָפן האָב איך שוין
מער נישט געקענט. ס'האָט אזוי ווי געטאָן, אז איך האָב שוין געמיינט,
אָט־אָט און איך ענדיק זיך. עסן האָב איך אויך נישט געקענט. א גלאָז
מילך האָט זיך קוים דורכגעזייט צווישן די ציינער. כ'האָב קוים ארויס־
געצויגן דעם רעוואָלווער מיטן אויטאָמאט און אוועקגעלייגט לעבן זיך...
„אויף יעדן פאל זיין גרייט" — האָב איך געטראכט.

די גאנצע נאכט האָט מיך קיין שלאָף נישט גענומען און כ'וואָלט
געוועזן גליקלעך, ווען כ'דרעמל איין. ערשט אין שפּעטן פרימאָרגן האָב
איך געכאפּט א דרעמל. אָבער מיטאמאָל האָב איך דערשפּירט א זעץ מיט
א געשריי:

— הענט אין דער הויך!

איך כאפּ זיך אויף און דערזע קעגן זיך 5 אויסגעשטרעקטע לופעס
פון רעוואָלווערן. כ'טו זיך א כאפּ צו מיין געווער — דאָס אָרט איז פּוסט,
דאָס געווער נישטאָ.

— פון אָרט זיך נישט רירן, אז נישט איז מיט א קויל אין קאָפּ! —
שרייט איינער.

— באנדיט, ווי ביסטו דאָ געקומען? — שרייט א צווייטער.

מיט די אויסגעשטרעקטע רעוואָלווערן קריכן זיי ארויף צום אויווז, וואַרפן זיך ארויף אויף מיר און א געבונדענעם טראָגן זיי מיך ארוים פון שטוב אויפן פור.

איך בעט די פּאָליציי, זיי זאָלן פארלאנגזאמערן דעם פאָרן, ווייל עס טרייסלט מיר דער פוס.

— וואָס? — שרייען זיי מיט רציחה — פּאמעלעכער? גיכער פאָרן — גיבן זיי א שמיץ דעם פערד.

— אָדער פאָרט פּאמעלעכער, אָדער שיסט מיך, איר הינט! — שטשעמע איך ארוים.

— די יוכעס האָבן זיך אין זיי צעקאָכט און זיי האָבן מיר מיט די פויסטן און קאָלבעס אזוי געשלאָגן אין דעם פארווונדעטן פוס, אז כ'האָב פארלאָרן דעם באוווסטזיין און אין סוויעגציאנער תפיסה בין איך ערשט צו זיך געקומען.

דער וועכטער האָט אריינגעקוקט דורכן יודאש און מיט חוזק אויסגערופן:

— נו, וואָס, חבר קאָמיסאר, ווי געפעלט דיר ד י פארטיזאנישע באזע?

איך האָב קוים כוחות ארויסצוקרעכצן:

— מערדער, דערשיסט מיך, אָדער פירט מיך אוועק צו א דאָקטאָר.

אויפן דריטן מעת-לעת האָבן זיי מיך אוועקגעפירט אין שטאָטיש-שפּיטאָל און אוועקגעשטעלט אין קאָרידאָר, לעבן דער טיר פון פאלאטע, ווו איך בין געלעגן, א וואך.

ס'האָבן זיך אנגעהויבן ציען פאר מיר ווייטערדיקע מעת-לעתן. בלויז די גוטע באציאונג פון דאָקטאָר און פון דער קראנקן-שוועסטער האָט מיר די ווייטיקן געלינדערט.

ביסלעכווייז האָט זיך אנגעהויבן די וווּנד צו היילן, כאָטש די צוויי דום-דום קוילן האָבן דאָרט אנגעמאכט די ריכטיקע חתונה. אָבער יעדער

טאָג, וואָס האָט מיין גאָזונט פאַרבעסערט, איז מיר געוואָרן ערגער. אַלע האָבן געוווּסט, אַז ווי נאָר מיר וועט ווערן אַ ביסל בעסער, שיקט מען מיך אָפּ אין דער ווילייקער געשטאַפּאָ. איך האָב וועגן דעם אויך געוווּסט. אַלע האָבן געקוקט אויף מיר מיט מיטגעפיל, און איך האָב שוין באַצייטנס געפילט דעם טעם פון שפּיזן אין לייב, פון נאָדלען אין די פינגער און פון נאָך ענויים.

ס'האָט מיך געטרייסט מיין שכן, דער ליטווישער וואַכמייסטער יאַנושקאַ פון לינטעפּ. ריידנדיק מיט אים, פלעג איך אָפּט פאַרגעסן אָן מיינע ווייטיקן, אָן דעם וואָס ס'שטייט מיר פאָר.

יאַנושקאַ איז געווען אַ ליטווישער נאַציאָנאַליסט און האָט געהאָפט, אַז דייטשלאַנד וועט געבן ליטע אירע אַלטע, אַלטע גרענעצן, און פולע אומאָפּהענגיקייט. גיך האָט ער זיך אַנטוישט.

פון די דייטשן האָב איך זיך אַנטוישט.

— כ'האָב געמיינט, — זאָגט יאַנושקאַ, — אַז זיי זאָגן צו, פילן זיי עס פּינקטלעך אויס. ווייזט זיך אַרויס, אַז צוזאָגן געבן זיי זייער אַ סך, אָבער די דייטשע פּינקטלעכקייט איז שוין נישטאָ.

זיין דייטשער קאָמענדאַנט האָט אים ענדלעך אינגאַנצן איבערצייגט. ער האָט געפאָדערט ביי יאַנושקאַן זיין 14 קויליקן בעלגישן פּיסטאָלעט — יאַנושקאַ האָט עס געהאַלטן פון ליטווישן מיליטער נאָך ווי אַן אָנדענק און וועגן דעם געזאָגט דעם דייטש. דער לעצטער האָט זיך אָבער נישט געוואָלט פאַרשטיין אויף אַזעלכע ווייבערישע דריידלעך און האָט יאַנושקאַן אַריינגעשאָסן אַ קויל אין קני. איצט איז געלעגן דער ליטווישער וואַכמייסטער אָן אַ פוס ביז די קני און מען האָט אים געשניטן אַלץ העכער.

יאַנושקאַ האָט מיר געהאָלפן מיט וואָס נאָר ער האָט געקענט. שפּייז, מעדיקאַמענטן, וועש און האָט מיך, ווי געזאָגט, געטרייסט, אַז איך וועל געזונט ווערן.

נישט געטרייסט האָט מיך דער דאָקטאָר. ער האָט דאָך אויסגעצייכנט געוווּסט, אַז מיין בעסער ווערן ווערט פאַר מיר ערגער.

ציען זיך אזוי וואכן און איך בענק נאך דער פריי, אז איך ווער משוגע. איך זע מיינע חברה אויף די אויפגאבעס. איך בין מקנא לאוורינאַ־וויטשעס און יאַכאים גרופעס, וואָס רייסן כסדר אויף עשאלאָנען און איך טראכט, אז פאר מיר איז שוין אלץ פארפאלן. די ווייטיקן זיינען פארביי איך קען שוין שלאָפן, אָבער עס שלאָפט זיך נישט. בייזע, וויסטע קאָש־מארן אָן אויפהער. גייט אוועק א חודש. דער דאָקטאָר רופט אויס: —

— מאָלאָדיעץ — און פארכאפט זיך.

— כ'בין גרייט, ה' דאָקטאָר, צו אלץ, — זאָג איך פעסט און דאָס הארץ מיינס באשליסט, אז ווי נאָר איך קען שטעלן דעם ערשטן טריט, באפאל איך דעם פאָליציאנט, אנטוואָפן אים און אנטלויף. אָבער נאָך עפעס ברויזט אין מיין הארץ. דאָס איז די נאָגעניש, די עקבערניש וואָס יאנושקא האָט אין מיר פארזייט:

— דיינע חברים ווייסן דאָך, אז דו ליגסט אין שפיטאָל, פארוואָס באקומסטו פון זיי די גאנצע צייט קיין שום גרוסן נישט? האָבן זיי שוין אין דיר פארגעסן?

ליבלעך שמייכלען אויס די בלאָע אויגן פון אָטריאַד־קאָמאנדיר ח' אפיוואלע.

— איך האָב זיך דערוווּסט שוין דעם ערשטן טאָג, אז דו ליגסט א שווער פארוווּנדערטער. און אז דו ליגסט אין סווענציאנער שפיטאָל האָבן מיר זיך גלייך דערוווּסט דורך אונדזער ראַזוויעדקע — האקט איבער אוגאָל — דער קאָמאנדיר האָט דאַן באשלאָסן, וואָס עס זאָל נישט זיין, סעמיאָנאָוו מוז געראטעוועט ווערן. דאָס וואָס דו דארפסט ליגן אין שפיטאָל לענגער, איז געווען פאר אונדז זייער גוט, ווייל דורך דער צייט האָבן מיר גענוי אויסגעשפירט די לאגע, ווי אזוי און ווען ס'איז אמבעסטן דיך ארויסגנבענען פון דאָרטן. מיר האָבן באקומען אָפטע ביולעטינען פון אונדזערע פארבינדלער וועגן דיין געזונט־צושטאנד. און ווען אלץ איז שוין געווען קלאָר, איז באשלאָסן געוואָרן מער נישט צו ווארטן, ווייל

מען קען דיך נאָך אוועקשיקן אין װילנע אפילו נישט אינגאנצן קיין אויסגעהיילטן. און ס'איז אונדז ארויסגעגעבן געוואָרן א באפעל, דיך ארויס־כאפן פון שפיטאָל.

— מיר איז באשטימט געוואָרן אויסצופירן די אויפגאבע — הויבט אָן פאפקע — כ'האָב אויסגעקליבן זעקס פון די בעסטע קעמפער — סמירנאָוו, רודניצקי, קוזניעצאָוו, אוגאָל, גריבאָווסקי און סוועטשענקאָ. יוען ס'איז געוואָרן שארלער, זיינען מיר ארויס פון דער פארטיזאנער־באזע אין וועג. צו סוויענציאן האָבן מיר געהאט 15 קילאָמעטער. מיר זיינען דורך הינטישע וועגן דערגאנגען צוויי קילאָמעטער פון שטאָט איינס אזייגער ביינאכט. לויטן פלאן האָבן מיר געזאָלט ערשט אין דער קומענדיקער נאכט די אויפגאבע דורכפירן. אָבער ס'האָט שוין אין מיר געברענט די אומגעדולד און צו וואָס זיך וואלגערן אן איבעריקן מעת־לעת, און רוד־ניצקי, אליין א סוועגציאנער, זאָגט אויך: „לאָמיר דאָס איצט אָפּפּאטערן און א סוף". הכלל מיר זיינען אוועק. אין שטאָט זיינען מיר אריין אזייגער צוויי, מיר זיינען פארביי דעם יידישן בית־עולם, די לינטפּער גאס, דורך טויערן און פּלויטן דורכגעמארשירט נאָך צוויי גאסן. איינע הינטער די אנדערע גייען מיר אָפּגערוקט אויף פינף מעטער. קיינעם זעט זיך נישט. אָט דערנענטערן מיר זיך צום שפיטאָל. דאָ דארף מען זיין גאָר פאָר־זיכטיק, נישט ווייט איז די זשאנדארמעריע, די תפיסה און אנדערע כאָ־לעריעס. א פארקאן, א טויער, מיר זיינען שוין ביי דעם פראָנט־אריינגאנג פון שפיטאָל, אָבער די טיר איז צוגעמאכט. רודניצקי שושקעט אוים:

— חברה, קומט דורך דעם שווארצן־אריינגאנג.

אָבער אויך דאָרטן איז פארמאכט. בלויז אויפברעכן די טיר איז געבליבן. צו דעם נעמט זיך גריבאָווסקי. ער טוט א נעם די קליאמקעס אין זיינע פעסטע לאפעס, א צי, א צי. דאָס האָלץ קרעכצט און מאכט א טומל אין דער נאכט, אָבער פארפאלן. אנגעהויבן — מוז מען ענדיקן איך נעם די טיר אין מיינע הענט, א שפאר מיט די פּלייצעס און מיר זיינען שוין אינעווייניק. קיינער פון אונדז וויל נישט בלייבן אונטן אויף וואך, אלע ווילן זיין דערביי ווי סעמיאָנאָוו וועט אונדז דערזען. מיר טאנצן

ארויף אויף דעם אויבערשטן גאָרן. אין פינצטערלעכן קאָרידאָר דרעמלט דער פּאָליציאַנט אויפן ביקס.

— הענט אין דער הויך! — שריי איך אויס.

דער פּאָליציאַנט טוט א ציטער אויף, די ביקס פאלט אויף דער ערד אראָפּ, ער הויבט אויף די הענט און בעט זיך:

— שיסט מיך נישט! שיסט מיך נישט!

— ווו איז דער פּארטיזאַן? — שרייט אויס רודניצקי.

דער פּאָליציאַנט ווייזט אָן אויף דער פּאַלאַטע. כ'גיב אן עפן די טיר, גיב א לויכט מיט דער באַטאַרייקע אויף די שלאָפנדיקע און שריי אויס.

— מישקע, ווו ביסטו? סעמיאָנאָוו! — קיינער ענטפערט נישט.

כ'לויף פון איין בעט צום צווייטן, וועק אלעמען און דערזע צום סוף מישקען און פאל אויף אים ארויף זיך קושן. אָבער ער, פון שלאָף, אן אויפגערעגטער רופט אויס:

— ס'איז נישט קיין חלום?

— נישט קיין חלום, נישט קיין חלום — זאָג איך. און אנגעהאָנגען אויף מיינע און רודניצקים פּלייצעס נעמען מיר אים מיט, מיטנעמענדיק אויך דעם פּאָליציאַנט.

מיר זיינען שוין דורך די בערגלדיקע הויפן נישט געגאַנגען, נאָר גלייך דורך די גלאַטע גאַסן, ווייל ס'האָט נאָך סעמיאָנאָוון ווי געטאָן דער פוס.

זייענדיק שוין הינטערן שטאָט, האָבן מיר דערהערט א שיסעריי. אָבער איצט האָבן מיר שוין נישט קיין מורא. מיר זיינען שוין געווען אין וואלד. דער פּאָליציאַנט האָט זיך נאָכאַנאַנד געבעטן, מיר זאָלן אים אָפּלאָזן, אָדער מען זאָל אים לאָזן גיין מיט אונדז אין פּארטיזאַנקע. אזוי ווי סעמיאָנאָוו האָט געזאָגט, אז דער פּאָליציאַנט האָט אים קיין שלעכטס נישט געטאָן, האָבן מיר אים אָפּגעלאָזן צוריק. פּארטאָג האָבן מיר מישקען געבראַכט אין א זיכערן אָרט, וואָס איז געווען צוגעגרייט פאר אים פון פריער.

— בראוואָ! — פּלאַץ איך ארוים — אַט העלדן! און צי האָט איר געכאַפּט דעם פויער, וואָס האָט סעמיאָנאָוון ארויסגעגעבן?

— מיר זיינען דערנאָך געגאַנגען נקמה נעמען פאר אונדזער חבר — ענטפערט אוגאָל — מיר האָבן זיך דערוווּסט, אז דאָס האָט געמסרט דער פויער כארלאַן, ווו מישקע האָט געגעכטיקט. אָבער ווען מיר זיינען גע-קומען אין יורגעלישאָק צו אים, איז ער שוין נישט געווען. די פויערים האָבן אונדז איבערגעגעבן, אז ווען כארלאַן האָט זיך דערוווּסט, אז סע-מיאָנאָוו איז ארויסגענגבעט געוואָרן פון שפּיטאָל, איז ער פון מורא, אז מען וועט זיך מיט אים אָפּרעכענען, משוגע געוואָרן. לויפט נאָך מסתמא איצט ארום, ווי דאן, טאָג און נאכט ווי א באוואקסענע חיה איבער פעלדער און דורך וועלדער און וואָיעט:

— געוואלד, איך האָב מיין וועלט פארשפּילט!

— געוואלד, איך האָב מיין וועלט פארשפּילט!

:: :: ::

די זון האָט דעם קאָפּ הינטער דעם וואלד-ראַנד אראָפּגעלאָזן. דער לויטערער ראָזלעכער הימל, האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אויף די צעלויכטענע פארטיזאנער-העלדן, וועלכע זיינען געלעגן אויפן גראָז און געשוויגן...

— און מיר האָבן אונדזער וועלט געוווּנען — האָט, ווי פאַרגעזעצט ווייטער, איבערגעריסן די שטילקייט אוגאָל.

ווילנע, אויגוסט 1944.

אינהאלט:

	זייט
* * *	3
פּארטיזאנער גייען	5
א יידישער פּארטיזאן	9
דער 15טער עשאלאָן	16
אַ גליקלעכער מענטש	24
מאַמע און זון	31
צוויי באַגעגענישן	39
אַ מאַמע	43
„יאסנאָיע מאָריע"	52
מיין שעף איז געווען אַלפרעד ראָזנבערג	65
אַ מענטש	75
דריי חברים	88
דאָס מיידל אין די זעלנערישע שטיוול	99
ווייס געווער	110
„שמשונען אָפּשערן די האָר"	117
וועגן פינף העלדן	122
איציק וויטנבערג	128
מיין ליבלינג	136
אין מיטן העלן טאָג	143
העלדישע מיידלעך	156
ניט קיין חלום	164